

T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BAĞLANTISIZLAR HAREKETİ VE SİLAHSIZLANMA

DAMLA EMEK
1178212108

DANIŞMAN: DR. ÖĞRETİM ÜYESİ EMRE AYKOÇ

EDİRNE-2021

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

04/02/2021

Damla EMEK

Tezin Adı: Bağlantısızlar Hareketi ve Silahsızlanma

Hazırlayan: Damla EMEK

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu sistemde devletlerin birbirinden ideolojik açıdan ayrışan bloklardan birinin içinde veya tarafında bulunması adeta bir zorunluluk halini almıştır. Fakat sömürgeleikten yeni kurtulmuş ve bağımsızlığını henüz kazanmış olan ülkeler açısından, iki blokta da olmanın genel olarak bir anlamı ve artısı bulunmamaktaydı. Bağlantısızlar Hareketi, bu uluslararası ortamda büyük güçler arasında taraf tutmak istemeyen ve bağımsızlığı savunan devletlerin ortaya çıkardığı bir oluşum olmuştur.

Grubun temel ilkeleri ve kuralları, 1955 yılında Endonezya'da düzenlenen Asya-Afrika Bandung Konferansı'nda yapılan tartışmalar sırasında ortaya çıkmıştır. Daha sonra, 5-12 Haziran 1961'de Mısır Kahire'de ilk Bağlantısızlar Hareketi Zirve Konferansı için bir hazırlık toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantıda, Bağlantısızlar Hareketi'nin üyelik kriterleri ve hedefleri belirlenmiştir. İlk resmi Bağlantısızlar Hareketi Zirve Konferansı, Eylül 1961'de Belgrad, Yugoslavya'da gerçekleşmiştir. Bağlantısızlar Hareketi'nin günümüze dek on sekiz konferansı gerçekleşmiştir. Bu çalışmada on yedi konferans ve bildirimleri incelenmiştir. On sekizinci ve sonuncu konferans 25 Ekim 2019'da Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de gerçekleşmiştir. Bu konferanslarda üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlıkları ve toprak bütünlükleri korunmaya çalışılmış; silahsızlanma, güvenlik, ekonomi ve kalkınma üzerine kararlar alınmış; sömürge hareketleri, işgaller, ırkçılık ve devletler üzerine yapılan her türlü baskıya karşı çıkmıştır.

Bağlantısızlar Hareketi'nin en önemli hedeflerinden biri de uluslararası alanda tam silahsızlanmayı sağlamak olmuştur. Uluslararası sistemin yapısı buna izin vermese de, Hareket yıllarca silahsızlanma çabalarından vazgeçmemiştir. Gösterilen

bu çabaların sonucunda, birçok yararlı silahsızlanma anlaşması imzalanmıştır. Bağlantısız ülkeler, büyük güçlerin kendi çıkarları uğruna, diğer devletlere karşı sert güç uygulamaması gerektiğini yıllarca vurgulamışlardır. Herhangi bir ülkenin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı saldırganlık eylemlerinden veya saldırganlık tehditlerinden ve kuvvet kullanımından kaçınılması gerektiğini savunmuşlardır. Tüm uluslararası uyuşmazlıkların müzakere, uzlaşma, tahkim veya adli çözüm gibi barışçıl yollarla veya Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak çözüme kavuşturulması için yıllarca çabalamışlardır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemin genel durumu ve bu dönemde gerçekleşen bazı önemli olaylar ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, silahsızlanmanın anlamı ve önemine değinilerek bu konudaki belli başlı antlaşmalar incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Bağlantısızlar Hareketi'nin ortaya çıkışı, hedefleri, amaçları ile birlikte 1961'den 2016'ya kadar olan on yedi konferansın bildirileri genel olarak ele alınmıştır. Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise on yedi konferansın bildirilerinde silahsızlanma konusunda alınan kararlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağlantısızlar Hareketi, Silahsızlanma, Soğuk Savaş, Yumuşama, Nükleer Silahlar, Süper Güç, Çok Taraflılık.

Name of Thesis: Non-Aligned Movement and Disarmament

Prepared by: Damla EMEK

ABSTRACT

In the bipolar system that emerged after the Second World War, it has become a necessity for states to be in or on the side of one of the blocks that differ ideologically from each other. However, for the countries that have just gotten rid of colonialism and have just gained their independence, being in either bloc generally did not have any meaning or advantage. The Non-Aligned Movement has been a formation created by states that do not want to take sides among the great Powers in this international environment and defend independence.

The basic principles and rules of the group emerged during the discussions at the Asia-Africa Bandung Conference in Indonesia in 1955. Later, a preparatory meeting was held for the first Non-Aligned Movement Summit Conference in Cairo, Egypt on June 5-12, 1961. At this meeting, the membership criteria and goals of the Non- Aligned Movement were determined. The first official Non-Aligned Movement Summit Conference took place in Belgrade, Yugoslavia, in September 1961. Eighteen conferences of the Non-Aligned Movement have been held until today. Seventeen conferences and papers were examined in this study. The eighteenth and last conference was held on 25 October 2019 in Baku, the capital city of Azerbaijan. At these conferences, the independence and territorial integrity of the third World countries were tried to be protected, decisions were taken on disarmament, security, economy and development; Colonial movements, occupations, racism and any oppression on states have been opposed.

One of the most important goals of the Non-Aligned Movement has been to ensure full disarmament in the international arena. Although the structure of the

international system does not allow this, the Movement has not given up its disarmament efforts for years. As a result of these efforts, many beneficial disarmament agreements were signed. For years, the non-aligned countries have emphasized that the great powers should not exercise hard power against other states for their own benefit. They argued that acts of aggression or threats of aggression against the territorial integrity or political independence of any country and the use of force should be avoided. They have endeavored for years to resolve all international disputes peacefully, such as negotiation, reconciliation, arbitration, or judicial resolution, or in accordance with the United Nations Charter.

In the first part of the study, the general situation of the international system during the Cold War and some important events during this period are discussed. In the second part of the study, by emphasizing the meaning and importance of disarmament, major agreements on this subject are examined. In the third part of the study, the emergence of the Non-Aligned Movement, its goals and objectives, together with the papers of seventeen conferences from 1961 to 2016, are discussed in general. In the fourth and last part of the study, the decisions taken on disarmament in the papers of seventeen conferences were examined.

Keywords: Non-Aligned Movement, Disarmament, Cold War, Softening, Nuclear Weapons, Superpower, Multilateralism.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA ULUSLARARASI SİSTEMİN GENEL YAPISI VE ÖZELLİKLERİ	4
1.1. Soğuk Savaş Döneminin Genel Özellikleri.....	4
1.2. Yumuşama (Detant) Dönemi.....	17
1.3. İki Kutuplu Sistemin Çözülmesi	23
1.4. 11 Eylül Sonrası Uluslararası Sistem	25
2. SİLAHSIZLANMA KAVRAMI	28
2.2. Soğuk Savaş Döneminde Silahsızlanma Konusunda İkili Antlaşmalar	33
2.2.1. Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri-Antlaşması (SALT) ..	33
2.2.2. Stratejik Nükleer Silahların İndirimi Anlaşması (START)	35
2.2.3. Nükleer Savaşın Önlenmesi Anlaşması	37
2.2.4. Nükleer Denemeler Konusunda Eşik Antlaşması (TTBT)	38
2.2.5. Silahlanmanın Kontrolü Konusunda Vladivostok Anlaşması	39
2.2.6. INF Antlaşması	40
2.3. Soğuk Savaş Döneminde Silahsızlanma Konusunda Çok Taraflı Antlaşmalar	42
2.3.1. Antarktika Antlaşması	42
2.3.2. Dış Uzay Antlaşması	43
2.3.3. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT).....	44
2.3.4. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (CWC).....	45
2.3.5. Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması	46

3. BAĞLANTISIZLAR HAREKETİNİN TARİHSEL SÜRECİ.....	48
3.1. Kavram Olarak Bağlantısızlık	48
3.2. 1955 Bandung Konferansı	60
3.3. Soğuk Savaş Dönemi Konferansları.....	65
3.3.1. 1961 Belgrad Konferansı	65
3.3.2. 1964 Kahire Konferansı	67
3.3.3. 1970 Lusaka Konferansı	68
3.3.4. 1973 Cezayir Konferansı	71
3.3.5. 1976 Kolombo Konferansı.....	72
3.3.6. 1979 Havana Konferansı	74
3.3.7. 1983 Yeni Delhi Konferansı	77
3.3.8. 1986 Harare Konferansı	79
3.3.9. 1989 Belgrad Konferansı	81
3.4. Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Konferanslar	83
3.4.1. 1992 Jakarta Konferansı	83
3.4.2. 1995 Cartagena Konferansı	85
3.4.3. 1998 Durban Konferansı.....	87
3.4.4. 2003 Kuala Lumpur Konferansı	89
3.4.5. 2006 Havana Konferansı	92
3.4.6. 2009 Şarm El Şeyh Konferansı.....	93
3.4.7. 2012 Tahran Konferansı	95
3.4.8. 2016 Venezuela Konferansı.....	97
3.5. Bağlantısızlar Hareketi'ne İlişkin Genel Bir Değerlendirme	99

4. BAĞLANTISIZLAR HAREKETİ FİNAL BİLDİRİLERİNDE

SİLAHSIZLANMA.....	106
4.1. Soğuk Savaş Dönemi Zirve Bildirileri	109
4.1.1. Belgrad Zirve Bildirisi	109
4.1.2. Kahire Zirve Bildirisi.....	111
4.1.3. Lusaka Zirve Bildirisi	113
4.1.4. Cezayir Zirve Bildirisi	114

4.1.5. Kolombo Zirve Bildirisi	116
4.1.6. Havana Zirve Bildirisi	118
4.1.7. Yeni Delhi Zirve Bildirisi	120
4.1.8. Harare Zirve Konferansı	122
4.1.9. Belgrad Zirve Bildirisi	124
4.2. Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Zirve Bildirileri	126
4.2.1. Jakarta Zirve Bildirisi	126
4.2.2. Cartagena Zirve Bildirisi	128
4.2.3. Durban Zirve Bildirisi.....	130
4.2.4. Kuala Lumpur Zirve Bildirisi	132
4.2.5. Havana Zirve Bildirisi	134
4.2.6. Şarm El Şeyh Zirve Bildirisi.....	135
4.2.8. Venezuela Zirve Bildirisi.....	139
SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA.....	150

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- ABM** : Anti Ballistic Missile (*Anti Balistik Füze*)
- AGİK** : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü
- BM** : Birleşmiş Milletler
- BMGK** : Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
- CD** : Conference on Disarmament (*Silahsızlanma Konferansı*)
- CND** : Campaign for Nuclear Disarmament (*Nükleer Silahsızlanma Kampanyası*)
- CTBT** : Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty (*Kapsamlı Nükleer Test Yasağı Antlaşması*)
- CWC** : The Chemical Weapons Convention (*Kimyasal Silahlar Sözleşmesi*)
- IAEA** : International Atomic Energy Agency (*Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı*)
- ICBM** : Intercontinental Ballistic Missile (*Kıtalararası Balistik Füzeleler*)
- IGY** : International Geophysical Year (*Uluslararası Jeofizik Yılı*)
- IMF** : International Monetary Fund (*Uluslararası Para Fonu*)
- INF** : Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty (*Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması*)
- LDC** : Least Developed Countries (*Az Gelişmiş Ülkeler*)
- MIRV** : Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle (*Çok Başlıklı Füzeleler*)
- NAC** : Non Aligned Countries (*Bağlantısız Ülkeler*)
- NAM** : Non-Aligned Movement (*Bağlantısızlar Hareketi*)
- NATO** : North Atlantic Treaty Organization (*Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü*)
- NIEO** : New International Economic Order (*Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen*)
- NPT** : Non-Proliferation Treaty (*Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması*)
- NWS** : Nuclear Weapons States (*Nükleer Silah Devletleri*)
- PTBT** : Partial Test Ban Treaty (*Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması*)

- SALT** : The Strategic Arms Limitation Talks (*Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri*)
- SLBM** : Submarine Launched Ballistic Missile (*Denizaltıdan Atılan Balistik Füzeleler*)
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- START** : Strategic Arms Reduction Treaty (*Stratejik Nükleer Silahların İndirimi Anlaşması*)
- TTBT** : Threshold Test Ban Treaty (Nükleer Testler İçin Eşik Antlaşması)
- UNDC** : The United Nations Disarmament Commission (*Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Komisyonu*)

GİRİŞ

Araştırmanın temel konusu olan Bağlantısızlar Hareketi, Soğuk Savaş döneminin koşullarında ortaya çıkan bir oluşumdur. Fakat Bağlantısızlar Hareketi'nin dayandığı temellerin, Soğuk Savaş döneminden daha eski olduğu bilinmektedir. Yirminci yüzyılda; eğitim seviyelerinin artması, nüfuslarında görülen artış, sanayi gelişmeleri, yaşamın kente kayması, siyasi ve ırksal olgulara daha bilinçli yaklaşımları vb. durumlar halkların milliyetçilik akımlarından etkilenmelerinde büyük etken olmuştur. Bu bilinç, ekonomik ve siyasi açıdan sömüren devletlere karşı bir tepki olarak filizlenmiştir. Bağımsızlık, hak, hukuk, özgürlük, hayat şartlarının iyileşmesi, self determinasyon arayışlarıyla başlayan bu akım; İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde daha da artmıştır. On beşinci yüzyıldan beri mevcut sömürgeciliğin, İkinci Dünya Savaşı'yla sarsılması ve az gelişmiş ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaya başlamaları, Bağlantısızlığın başlangıç adımlarını tetiklemiştir. Sömürgeciliğe karşı bağımsızlık hareketleriyle ortaya çıkan bu oluşum, Soğuk Savaş döneminin önemli bir dış politika yaklaşımı olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde dünya, iki kutuplu bir sisteme sahipti. İki kutuplu sistem, ABD ve SSCB liderliğinde siyasi ve askeri olarak; Doğu-Batı Bloğu, kapitalist-sosyalist, NATO-Varşova Paktı gibi karşı iki örgütlenmeye sahipti. Uluslararası sistem iki ana güç akımıyla birbirinden ayrılıyordu. Uluslararası yapı veya durum, ülkelerin iki bloktan birinin içinde veya tarafında olmasını gerektiriyordu. Fakat Bağlantısızlar Hareketi, sisteme yeni bir dış yaklaşım getirdi. Hareket, üçüncü bir seçenek olarak hiçbir bloğun tarafında olmamaya dairdi.

Bağlantısızlık, sömürge sonrasında üçüncü dünya ülkelerini bir araya getiren önemli bir dış politika yaklaşımıydı. 1955'te gerçekleşen Bandung Konferansı ile bu ülkeler Bağlantısızlar Hareketi'nin ilk resmi adımını atmış oldular. Bağlantısızlar Hareketi, bu tarihten günümüze kadar on sekiz zirve konferansı gerçekleştirmiştir. 1961'den 1975'e kadar gerçekleşen dört zirve konferansında, Hareket gelişmeye başlamış ve ülkeler arasındaki iletişim artmıştır. 1976'da gerçekleşen Kolombo

Konferansı ve 1979'da gerçekleşen Havana Konferansı'yla ise Hareket zirveye ulaşmış ve parlama dönemini yaşamıştır. Bu konferanslarda alınan kararlar uluslararası ortamda yankı uyandırmış ve alınacak bazı kararların seyrini değiştirdiği görülmüştür. Fakat Bağlantısızlar Hareketi'nin her kararı uygulanabilir kararlar değildi. Barış içinde bir arada yaşama, dünyadaki tüm gelirlerin eşit dağıtılması, silahların tamamen ortadan kaldırılması gibi ütöpik fikirler yakın gelecekte uygulanabilecek gibi durmuyordu.

Bağlantısızlar Hareketi'nin gündem maddelerinin en önemlilerinden biri de silahsızlanma olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş döneminde iki bloğun karşılıklı silahlanmasının ve nükleer silahların yayılmasının, kullanılmasının engellenmesi konusunda çalışmalar yapılmıştır. START, SALT, NPT gibi silahsızlanmayı konu alan birçok önemli antlaşma için oldukça yoğun bir çaba gösterilmiştir.

Araştırmanın birinci bölümü uluslararası ortamı anlamak adına Soğuk Savaş döneminin genel özelliklerini, yumuşama dönemini, iki kutuplu sistemin ve uluslararası sistemin özelliklerini içermektedir. Temel konu olan Bağlantısızlar Hareketi'ni çözümlenebilmek için uluslararası durumu ve ortamı bilmek önemli bir etkidir.

Araştırmanın ikinci bölümünde, ikinci çalışma konusu olan silahsızlanma kavramı incelenmiştir. Bu bölümde silahsızlanmanın önemi ile II. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan ve uygulamaya geçirilen silahsızlanma anlaşmaları ele alınmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde temel konu olan Bağlantısızlar Hareketi'nin tarihsel süreci, anlamı, ilkeleri ve 1961-2016 yılları arasında gerçekleşen on yedi konferans incelenmiştir. Bağlantısızlar Hareketi'nin ortaya çıkış koşulları ve başlangıçtan günümüze olan yolculuğu konu edilmiştir.

Araştırmanın dördüncü ve son bölümünde; Bağlantısızlar Hareketi'nin 1961 yılından 2016 yılına kadar gerçekleştirdiği on yedi konferansta, silahsızlanmayı ele alış biçimi ve silahsızlanma konusundaki kararları incelenmiştir.

Bu konu üzerine çalışılmasının en önemli sebeplerinden biri, daha önce Bağlantısızlar Hareketi'nin silahsızlanmaya bakış açısı ve gelişimine katkısı üzerine bir çalışma yapılmamış olmasıdır. Bağlantısızlar Hareketi üzerine yazılan yabancı kaynaklar, Türkçe kaynaklara oranla daha fazladır. Bununla birlikte, Bağlantısızlar Hareketi'nin final bildirimleri ve silahsızlanmaya bakış açısı daha önce Türkiye'de çalışılmamış ve literatürde eksik kalmıştır.

Çalışmada, Bağlantısızlar Hareketi'nin kavram olarak analizi, Soğuk Savaş dönemi ve diğer dönemlerde faaliyetleri ve konferanslarda alınan silahsızlanma kararları incelenmiştir. Çalışma boyunca genel kavramlar incelenmiş ve açıklamaya çalışılmıştır. Bunu yaparken uluslararası sistemin içinde bulunduğu durum, bölgesel gelişmeler, devletlerin iç ve dış politikaları dikkate alınmıştır.

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA ULUSLARARASI SİSTEMİN GENEL YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

1.1. Soğuk Savaş Döneminin Genel Özellikleri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı yıkımın bir sonucu olarak Avrupa'nın dünya politikasını belirlemedeki etkinliğinin azalmasıyla; savaştan ekonomik, siyasi ve ideolojik olarak sağlam çıkabilen iki süper gücün bir çekişmesi ortaya çıkmıştır. ABD ve SSCB'nin çeşitli bölümlere ayrılan bu 45 yıllık mücadelesi "Soğuk Savaş" olarak adlandırılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı öncesindeki çok kutupluluk, savaş sonrasında yerini iki kutupluluğa bırakmış ve birbirinden ideolojik açıdan da farklılaşan bu iki kutup liderinin çevresinde diğer küçük devletler kümelenmiştir.¹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle Avrupalı devletler büyük yıkım yaşamıştı. Ölüm, hastalık, yıkım, kargaşa ve yokluk Avrupa başta olmak üzere çoğu ülkeyi felakete sürüklemiş ve yaşamı altüst etmişti. Kızılordu'nun işgali altına giren Doğu Avrupa ülkelerinde teker teker komünist yönetimler kurulurken, kıtanın batısındaki ülkeler de ABD çevresinde kümeleniyorlardı. Uluslararası siyasi ve ekonomik tabloya bakıldığında iki yükselen güç ve taraf belli olmaya başlamıştı. Artık dünya iki kutupluydu.

Uluslararası sistemin yapısı, uluslararası politikada yaşanan gelişmeleri belirleyen faktörlerin en önemlilerinden biridir. Bu sebeple dünyanın iki kutuplu sisteme evrilmesi uluslararası ilişkilerde yeniliklere ve değişikliklere sebep olmuştur. Uluslararası sistemin değişmesiyle, devletlerin politikaları iki kutuplu sistemin kurallarına göre belirlenmiştir.²

¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s. 182.

² Tayyar Arı, "Morton A. Kaplan ve Uluslararası Politikada Sistem Yaklaşımı", *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1-2, 1990, s. 104.

Morton A. Kaplan, örgütlenme durumları ve sayılarına göre uluslararası sistemi altı modelle açıklamıştır. Bunlar; güç dengesi, gevşek iki kutuplu sistem, sıkı iki kutuplu sistem, evrensel sistem, hiyerarşik sistem ve birim veto sistemidir.³ 1950'lerin başlarında sıkı iki kutuplu sistemin izleri hissedilse de, Soğuk Savaş'ın genelinde hakim olan sistem gevşek iki kutuplu sistem olmuştur. Kaplan, bu modellemenin yanı sıra, sistemi açıklamaya yardımcı olacak beş değişken öngörmüştür. Bunlar:

- “-Sistemde dengenin korunması için gerekli davranışları ifade eden temel kurallar,*
- Sistemin değişimine neden olan girdilerle ilgili değişim kuralları,*
- Aktörlerin yapısal özelliklerine ilişkin, aktörleri sınıflandırıcı değişkenler,*
- Silahlanma düzeyi, teknolojik gelişme, ekonomik durum gibi aktörlerin sahip oldukları güç ögelerine ilişkin kapasite değişkenleri,*
- Aktörler arasındaki iletişim düzeyi ile ilgili enformasyon değişkenleridir.”⁴*

İki kutuplu sistem, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemde önemli bir değişim yaşanmıştır. *“Savaş sonrasında ortaya çıkan iki süper gücün liderliğinde iki rakip blokun oluşması ve bunlar arasındaki ilişkilerin de Soğuk Savaş biçiminde cereyan etmesi, yeni uluslararası sistemin en belirleyici özelliği olmuştur.”⁵*

İki kutuplu sistemi, belli hukuk kurallarına oturtmak ve bu çerçevede incelemek zordur. Bu sebeple Soğuk Savaş dönemini; *“iki blok arasındaki ilişkilerde, blokların ve üyelerin davranışlarını denetlemeye yönelik, taraflarca benimsenmiş kuralların bulunmadığı ve ilişkilerde tamamıyla güce dayanan*

³ Morton A. Kaplan, *System and Process in International Politics*, New York: John Wiley and Sons, 1957, s. 34.

⁴ Nazlı Maç, *İki-Kutuplu Sistem Sonrası ABD-Rusya Federasyonu İlişkileri Bağlamında Uluslararası Sistem Analizi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2004, s.6.

⁵ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 5. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2012,s.862.

davranışların başat olduğu”⁶ dönem olarak tanımlayabiliriz. Soğuk Savaş dönemi; ideolojik, siyasi ve ekonomik açıdan ayrışan iki blok arasında herhangi bir konuda anlaşma, düzenleme veya sınırlama getirilmesi için tek çare olan diplomasinin de genel olarak anlamını yitirdiği bir dönem olmuştur. Diplomasi yerine karşılıklı güç gösterileri öne çıkmıştır. Karşılıklı güçler yine güç kullanılarak dengelenmeye çalışılmıştır. Rakibin hiç değişmemesinin verdiği avantaja, taraflar sürekli dengeleyici tedbirler almışlardır. Bu açıdan bakıldığında iki kutuplu sistemin çok kutuplu sisteme göre daha istikrarlı olduğu söylenebilir. Bu güç dengesi ve mücadele İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin ilk yirmi yılını özetlemektedir.⁷

İki kutuplu sistemin en önemli özelliklerinden biri de, iki süper gücün politikaları ve ideolojileri etrafında diğer devletlerin kümelenerek iki ayrı blok oluşturmasıdır.⁸ Elbette bloklara katılmak istemeyip, tarafsız davranan bağlantısız ülkeler de olmuştur ancak iki kutuplu sistemin yapısı gereği tam bir tarafsızlık tutumu söz konusu olamamıştır. Tarafsız durmaya çalışan üçüncü dünya ülkeleri, ekonomik ve siyasi çıkarları söz konusu olduğunda, bloklardan birine daha yakın politikalar izlemişlerdir.

*“İki kutuplu sistemin, iki süper gücün çıkar ve algılamalarının hakim olduğu iki büyük blok çevresinde olan güç, ideoloji ve rejim çatışmaları çerçevesinde yapılmış bir sistem olduğu söylenebilir.”*⁹ Sistemin en önemli özelliklerinden biri, bloklar arasında hemen her alanda kurulan dengedir.

*“İki kutuplu sistemde güç dengesi, beş ya da daha fazla devletin aralarında oluşturdukları sürekli değişen ittifaklarla değil, iki blokun, özellikle de bunların liderleri olan ülkelerin, ulusal etki kapasitelerini, güçlerini arttırmaları yolu ile gerçekleşmektedir.”*¹⁰ İki kutuplu sistemle birlikte, daha önceleri Avrupa merkezli

⁶ Semin Gözaydın, *Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Alanda Tehdit Algılamaları*, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 3.

⁷ Sander, *a.g.e.*, s.202.

⁸ Yılmaz, *a.g.e.*, s.48-49.

⁹ Maç, *a.g.m.*, s.8.

¹⁰ Faruk Sönmezoglu, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 2013, s.28-29.

olan uluslararası siyaset, küreselleşme yoluna gitmiştir. İdeolojik farklılıklar blokların genel yapısını belirleyen unsur olsa da, bu süreçte bloklar arasında çıkarılara dayalı ittifakların olduğu durumlar da yaşanmıştır.

İki kutuplu sistemde, bloklar kendi içlerinde hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bu hiyerarşi, klasik tabaka hiyerarşisinden ziyade, sadece blok liderlerinin üst tabakada bulunduğu bir piramidal hiyerarşi görünümündedir. Bu hiyerarşi özellikle siyasi ve askeri konular söz konusu olduğunda oldukça belirgin bir hale gelmektedir.

İki kutuplu sistemde, devletler arasında özellikle güç ve etki alanları açısından büyük farklılıklar olduğu görülebilir. Bu farklılıkların temelini genellikle nükleer güç oluşturur. Nükleer güce sahip olan devletler, güç ve etki alanı açısından nükleer güce sahip olmayan devletlerin önüne geçmektedir.

İki kutuplu sistemde, iki süper gücün de temel prensipleri birbirine tamamen zıt olmuştur. İki güç arasında yaşanan küçük çatışmalar bile, doğrudan bir savaş doğurma ve çıkabilecek nükleer savaşların yayılması riskini taşıyordu.¹¹ Fakat hiçbir zaman dünyayı tehlikeye sokacak büyüklükte karşılıklı bir silahlı eylem gerçekleşmemiştir.

Bu bilgiler ışığında, iki kutuplu sistemi sıfır toplamlı oyun teorisiyle bağdaştırabilmek mümkündür. Çünkü böyle bir sistem/anlayış içinde birinin kaybettiği alan, diğerinin güçlendiği alan haline geliyordu. Biri kazandığında diğeri mağlup sayılacak ve kazanan dünyanın patronu olacaktı.

Tüm bu gerginliklerin devam ettiği İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası örgütlenmenin önemi anlaşılmış ve bu hevesle geçilen uygulamada Birleşmiş Milletler kurulmuştur.¹² Milletler Cemiyeti'nden sonra kurulan ikinci küresel örgüt olan Birleşmiş Milletler; alınan derslerle, Milletler Cemiyeti'nden daha

¹¹ Claire Ziegler, "The International System and the Soviet Union", 2008.
<https://claireandilyca.wordpress.com/tag/bipolar-system/> (E.T.:16.06.2018)

¹² Sander, *a.g.e.*, s. 183-184.

vasıflı, güçlü, kalabalık, uzmanlık kuruluşlarına ve organlarına daha fazla önem veren bir örgüt olma iddiasındaydı. Bütün devletlerin eşit olacağı iddiasıyla yola çıkılmış olsa da, uygulamada bu başarılamamış, uygulamalar daha çok üye devletlerin güçlerine göre çeşitlilik göstermiştir. Milletler Cemiyeti'nden alınması gereken dersin alınmadığı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde beş daimî üye bulunmasıyla ve bunların da veto hakkına sahip olmasıyla ortaya çıkmıştı. Bu dönemde, dünya politikasının başat güçleri olan ABD, SSCB, Fransa, İngiltere ve Çin arasındaki görüş birliğinin, dünya barışını sağlamak için yeterli olacağı düşünülmüyordu. Uluslararası barış, güvenlik ve eşit hakların uygulanacağı söylenecekti, elbette beş büyük devletin kendi çıkarlarına uymayan uluslararası sorunların çözümünde, olan küçük devletlere olacaktı. *“BM, kurulduğu 1945 yılından beri bir “forum” olarak uluslararası sorunların görüşüldüğü ve gerginliklerin yumuşatılmasına yardımcı olmuş fakat uzun bir süre de soğuk savaş döneminde karşıt kamptaki devletlerin birbirlerini suçlamalarına ve ideolojik mücadelelerine sahne olmuştur.”*¹³

1945 yılında, Birleşmiş Milletler'in kuruluş aşamasında iki önemli nokta üzerinde durulmuştur:

- i. Birleşmiş Milletler'in sadece büyük devletleri değil, çok sayıda devleti içine alacak bir dünya örgütü olması,
- ii. Birleşmiş Milletler'in içinde barış ve güvenliğe yönelik tehditlere karşı durabilecek güçte büyük bir devlet oluşumu.¹⁴

Bu maddeler ışığında BM, tüm dünya ülkelerine barış sağlama amacıyla yola çıktı. Sadece büyük devletlerin çıkarları uğruna mücadele edilmeyecekti. Savaş, yoksulluk, sömürgecilik gibi az gelişmiş ülkeleri ilgilendiren konular da gündemde olacaktı. İkinci maddede bahsedilen güvenlik tehditleri ve barış ihlalleri gibi durumlarda BM; üye devletlerin, bölgesel örgütlerin ya da yapılanmaların ortak askeri güç kullanmasına izin verebilir ve çeşitli yaptırımlarda bulunabilirdi.

¹³ Adem Alper Özcan, “Soğuk Savaş Dönemi: Başlangıcı, Gelişimi, Sonu”, s.5.
https://www.academia.edu/13723063/So%C4%9Fuk_Sava%C5%9F_D%C3%B6nemi_Ba%C5%9Flan%C4%B1c%C4%B1_Geli%C5%9Fimi_Sonu (E.T:01.02.2020)

¹⁴ Sander, *a.g.e.*, s. 184-185.

BM'nin kuruluş konferansı 1945 yılında San Francisco'da gerçekleşti. Konferans olumlu bir havada geçiyordu. Başlangıçta hiçbir devlet bir yıl kadar sonra Soğuk Savaş'ın başlayacağını tahmin edemezdi.

50 ülkenin bulunduğu BM'nin kuruluş konferansında SSCB sosyalist olan tek devletti. ABD, SSCB'nin savaş sonrası ekonomik durumunu göz önünde bulundurarak kozların elinde olduğunu düşünse de, Doğu Avrupa ve Polonya konusunda umduğu cevabı bulamadı.¹⁵ Bu hayal kırıklığı, Soğuk Savaş'ın başlangıç tohumunun atılmasına sebep oldu.

İki süper gücün ideolojik farklılıkları ve anlaşmazlıkları sonucunda ortaya Soğuk Savaş olgusu; ekonomik olarak oldukça maliyetli olmakla birlikte pek çok kayba da sebebiyet veren, kontrol altında tutulamayan, orantısız toprak genişlemeleri gibi sonuçlara neden olan, kapitalist-emperyalist dünya görüşlerinin arasında ortaya çıkan yeni savaş anlayışı olarak tanımlanabilir.¹⁶ Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu sistemin en gerçek örneğidir. İki kutuplu sistem basitçe; iktidarın, ekonomik güç, askeri güç ve kültürel etkinin çoğunluğunu elinde tutan iki devlet veya devlet grubu arasında bir denge oluşturacak biçimde bölünmesidir. İki kutuplu sistemdeki ittifaklar, uzun vadeli ve nispeten kalıcı olma eğilimindedir. Bu durum, komünist devletlerin çoğunluğunun Sovyetler Birliği'nin etkisi altında kalması ve çoğu Batı Avrupa devletinin ABD'nin etkisi altında kalmasını açıklar.

Soğuk Savaş şartları, ABD'nin BM için başlangıçta düşündüğü planların başarısız olmasına yol açmıştır. Ayrıca, sosyalizme geçen ülkelerin sayısının artması, bağımsızlığını kazanan ülkelerin sömürgecilik karşıtı eylemleri gibi sonuçlar BM'deki siyasal dengeyi bozmuştu.¹⁷ ABD'nin hayali, tamamen kendine ve

¹⁵ Mehmet Hasgüler, *Bağılantısızlar Hareketi: Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998, s.126.

¹⁶ Emine Sondül, *Az Gelişmiş Ülkelerin Dünya Politikasındaki Rolü: Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrasının Karşılaştırmalı Analizi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005, s. 71-72.

¹⁷ Hasgüler, *a.g.e.*, s. 126.

çıkarlarına bağı olan bir BM ve sömürgesi olacak olan üyeleriye, durumlar ve dengeler değışmişti. Yani, Soğuk Savaş şartları ABD için, BM açısından pek başarılı olmadı. BM'nin ABD'nin istediğı şartlarda bir uluslararası örgüt haline gelmesi ise ancak SSCB'nin yıkılışından sonra olacaktır.

Her ne kadar yanlı kararlarıyla eleştirilse de, BM uluslararası sorunların yumuşamasında etkili bir uluslararası örgüt olmuştur. Bazı gerginliklerin diplomasi yoluyla çözülmesine yardımcı olmuş ve barış çalışmalarıyla bazı çatışmaları engellemiştir.

Soğuk Savaş'ın başlangıcının, sıcak savaş sonrası, yani İkinci Dünya Savaşı sonrası olduğunu söylemek genel olarak doğru bir tanı olsa da, elbette her durumda olduğu gibi Soğuk Savaş'ın da alt metninde başka nedenler vardır. Uzun yıllar süren SSCB-ABD güvensizliğı ve karşılıklı korku, ideolojik olarak iki kutba bölünme, nükleer denge temeli oluşturan nedenlerdir.¹⁸ ABD ve SSCB, kıta devleti olduklarından egemenliğı ellerinde tutmak için tüm kıtaya yayılmaya yönelik bir dış politika yürütmüşlerdir. ABD ayrıca, yıllarca SSCB çevresinde yayılma mücadelesi vermiş ve bu mücadeleyi 'çevreleme politikası' olarak adlandırmıştır. Çevreleme politikasına göre, SSCB'nin yayılmacı politikası durdurulduğu takdirde, yönetim çökecek ve ABD tüm kıtaya egemen olacaktır.

Soğuk Savaş'ın başlangıcıyla ilgili bir diğere tartışma ise kökenlerinin Avrupa'ya dayandığı hususundadır. Küresel sorun ve mücadelelerin gelişiminin Avrupa'nın kontrolünde yönlendirilip tetiklendiğı düşüncesi bunun temelinde yer almaktadır. Bu düşünceye göre Avrupa'nın gerçekçi ve sert politikalarının, gizli operasyonlarının göz önünde olmaması için, Soğuk Savaş adı altında SSCB-ABD diplomasisini ve dış politikasını göz önünde tutmak gerekiyordu. Avrupa'nın ideolojisi ve politikaları, uluslararası silahlı çatışmalardan başka her şeyi içeren bu savaşın merkezinde bulunuyordu ve Soğuk Savaş'ın, nükleer silahların ve askeri gücün öneminin egemen olduğu bir savaştan ziyade, fikir ve yumuşak güç savaşı

¹⁸ Sander, *a.g.e.*, s. 202-203.

olup olmadığı konusundaki tartışmayı belirledi. Ayrıca, Avrupa dışı alanların daha önemli hale geldiği bu savaşın, Avrupa'dan çevreye yayılma düşüncesini yansıttığı iddia ediliyordu. Yani bu tartışmaya göre gerçekte Soğuk Savaş, küresel değil, Avrupalı olarak ortaya çıktı.¹⁹

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda büyük güçler, yenilen devletlerle imzalanacak barış antlaşmaları konusunda anlaşmaya varamamış, savaş sonrası uluslararası sistemin yapısı ve gücü, iktidarın küresel dağılımı konusunda tartışma içine girmişlerdi. SSCB ve ABD birbirlerinin kontrolü altındaki alanların kaynaklarını savaş malzemesine dönüştürmesinden korkuyorlardı. Her iki taraf da uluslararası pazarlara erişim kaybından çekiniyordu. En önemlisi, her iki taraf da diğerinin Avrupa ve Asya'yı kapitalizm veya komünizmin tek meşru yönetim sistemi olduğu konusunda ikna ederek "fikir savaşını" kazanmasından büyük endişe duyuyordu. Amerikalıların "psikolojik zayıflık" dediği, toplumları propagandayla içten içe dönüşüme duyarlı hale getirme ihtimali karşılıklı olarak gerilim yaratıyordu. ABD ve SSCB arasındaki bu ideolojik karşıtlık, Soğuk Savaş'ı silah, bölge ve ekonomiden ziyade bir ideoloji yarışı haline getirmişti. İki devlet arasında jeopolitik konular ve istikrar üzerine çeşitli uzlaşmalara varılmış olabilir fakat ideolojik çatışmaları üzerine kalıcı bir uzlaşmazlık oluşmuştur.²⁰

1950'lerde nükleer silahların ve kıtalararası füzelerin gelişimi, ABD-SSCB rekabetine yeni bir boyut getirdi. Ellerindeki güçlerle birbirlerini ve hatta gezegenin çoğunu yok edebilirlerdi. Liderler, dünya üzerindeki insanları radyoaktif bir fırtınada küle çevirebilecek güçteydi. Bu gerçek anlamda bir "süper güç" niteliğiydi.

Süper güç olma yolunda diğer önemli bir adımsa üçüncü dünya ülkeleri üzerinden atılıyordu. Az gelişmiş ülkeler, bu süper güç politikası üzerinden büyük kazançlar sağladılar. Soğuk Savaş döneminde en büyük yatırımlar bu ülkeler üzerinden yapıldı. Örneğin Güneydoğu Asya'da hem ABD hem SSCB, kendi

¹⁹ John Kent, "Cold War and the Periphery", London School of Economics, 2006, <https://www.history.ac.uk/ihr/Focus/cold/articles/kent.html> (E.T.: 26.05.2018)

²⁰ Jeremi Suri, "The World the Superpowers Made", University of Wisconsin, 2003. <https://www.history.ac.uk/ihr/Focus/cold/articles/suri.html> (E.T.: 26.05.2018)

yönetim sistemlerinin yeni bağımsız uluslar için parlak bir rota oluşturabileceğini kanıtlamaları gerektiğine inanıyorlardı. Sonuç olarak Washington ve Moskova bölgeye büyük yardımlar yaptılar. Fikirlerini yaymak ve kendi kurumlarını oluşturmak için süper güçler, yerel müttefiklerine güveniyorlardı. Aynı zamanda bu zayıf uluslararası oyuncular, süper güçlerin onlara ihtiyacı olduğunu biliyordu. Bu sebeple ayrıcalıklı konumlarını kendi çıkarları için kullandılar. Dış yardımı amaçları dışında kullandılar, süper güç çıkarlarına meydan okuyan iç rejimler inşa ettiler. ABD ve SSCB'nin kaçındıkları ve istemedikleri bölgesel savaşlara giriştiler. Kore, Vietnam, Angola, Afganistan ve diğer bazı yatırım ülkeleri, kendi süper güç politikalarına yöneldiler. Bu anlamda SSCB ve ABD, Soğuk Savaş döneminde kendi genişleme politikaları üzerinde tam bir kontrole sahip değildi.²¹

Ama elbette bu bütün devletler için geçerli değildi. Örneğin, Hindistan'ın uyumsuz hareket eden liderlerinden biri olan İndira Ghandi bile 1960'larda Amerika'nın askeri ve gıda yardımına, 1970'lerde Sovyetlerin askeri yardımına güvenmek zorunda kalmıştı. Süper güç yardımı elbette beraberinde süper güç etkisini de getiriyordu. Hindistan'ın tam olarak kontrolü ele geçirememesinin nedenlerinden biri de hem ABD hem de Sovyetler Birliği'nin Yeni Delhi'yi sınırlandırmasıydı. Hindu milliyetçileri bu gerçeği kabullendi ve fırsata çevirmek istediler. Bu dış kısıtlamaların halk üzerindeki hayal kırıklığını sömürerek iktidara geldiler. Hindistan, bağımsızlığını almasına rağmen kendi politikalarını oluşturamadı. Süper güç baskılarıyla bağlantılı politikalar yürütmek zorunda kaldı.²²

Süper güç hâkimiyeti ve buna bağlı olarak gelişen hoşnutsuzluk Hindularla sınırlı kalmamıştır. Soğuk Savaş boyunca dünyanın dört bir yanından halklar, uluslararası alandaki eşitsizliklere ve Washington-Moskova'nın üzerlerindeki etkilerine itiraz etmişlerdir. Fakat aynı halklar Washington ve Moskova onların lehine bir karar verdiğinde veya etkide bulunduğu, bu süper güç müdahalelerine destek vermişlerdir. Bununla birlikte Soğuk Savaş, neredeyse her toplumun genç nüfusunda, 1960'lı yılların sonlarına doğru ahlaki bir adaletsizlik olarak kınanmaya

²¹ Suri, *a.g.m.*

²² Suri, *a.g.m.*

başladı ve bu huzursuzluk bu süreçte doruk noktasına ulaştı. Bu dönemde Kuzey Vietnam ve Çekoslovakya'ya yapılan Amerikan ve Sovyet müdahaleleri, süper güçlerin daha iyi bir dünya inşa etme iddiasının açıkça çürüdüğünü ortaya koyuyordu.²³

Süper güçler arasındaki ideolojik çatışma ve mücadelenin özünü, insanın yapabileceği en iyi toplumsal düzeni kolaylaştırmak için toplum ve politikaya ilişkin kendi yönetim ilkelerini sunma çabası oluşturuyordu. Bu rekabetin küreselliği, güçlü bir evrensel sembol gerektiriyordu. Bunun için “din” çok uygun bir semboldü ve ABD’yi önemli ölçüde avantajlı hale getiren bir faktördü. Sosyolog Peter Berger, 1969 yılında yazdığı “The Social Reality of Religion” adlı kitabında, dinin batılılaşma ve modernleşme sürecinde dünya çapında bir fenomen olduğunu ve önemini vurgulamıştı.²⁴

Soğuk Savaş, iki rakip sistemin yönetim ve ekonomi, demokrasi ve adaletten, sanat ve kültüre; yaşamın her alanına itiraz ve müdahale ettiği bir güç mücadelesiydi. Fakat ABD’nin ahlaki bir tekel olduğuna inandığı tek alan dindi. Her iki devlet de, din ve devlet işlerinin ayrılığı ilkesini benimsemişlerdi. Ancak Stalin döneminde SSCB’de dinin fikir ayrılığı ve çatışmaya yol açması imkânsız hale gelmişti. Halk, tek bir dine inanmak ve o dinin ibadetini yerine getirmek zorunda bırakılıyordu. Tersine, ABD’de çok sayıda ibadet ve inanç yorumuna özgürlükler sağlanmaya başlandı.

Stalin, Sovyetler Birliği’nin dine yönelik bu tutumunun ve tavrının rejimi önemli ölçüde zayıflattığını, hem de müttefik desteklerin sağlanmasında zorluklara neden olduğunu fark etmiştir. Din, Sovyet etkisine yeni katılan bölgeleri güvence altına almaktaydı ve stratejik olarak Sovyetlerin etkisinin yayılmasında çok önemli bir konu haline gelmişti. Her iki süper güç de, birçok halk ve toplum için dinin, her

²³ Jeremi Suri, *Power and Protest: Global Revolution and the Rise of Detente*, Harvard University Press, Cambridge, 2003, s.164-212.

²⁴ Dianne Kirby-Michael Mahadeo, “Superpowers and Periphery: a Religious Perspective”, Universty of Ulster, 2006.

<https://archives.history.ac.uk/history-in-focus/cold/articles/kirby.html> (E.T.: 28.05.2018)

bir tarafın iddia ettiği tartışmalı bir kavram olan demokrasiden daha önemli olduğunu anlamıştı. Stalin için din, kendisiyle müttefiklerinin savaş sonrası ilişkilerini daha iyi hale getirmeye yardımcı olacak potansiyel bir köprüydü. Truman içinse din, “komünizm virüsüne” karşı toplumları aşılama için bir anahtardı.²⁵ ABD’nin kişisel çıkarlarının ve süper güç olmasının haklılığını Tanrı’nın iradesiyle özdeşleştirdi ve Hıristiyanlığı Amerikancılık ile eş anlamlı tutup hayali bir Haçlı Seferine dönüştürdü.

İlginçtir ki, Soğuk Savaş’ın ilk yılları, ordulara gerek kalmayacak kadar politikti. Her iki taraf da çıkarları için mücadele etti, az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerle daha yakın ilişkiler arayışında oldu fakat bunları yaparken konvansiyonel savaş tekniklerini kullanmak yerine, düşüncelerini ve farklı görüşlerini çatıştırdılar. Ancak 1950’li yıllarda bazı faktörler Soğuk Savaş’ı bazı askeri müdahalelere sürüklemeye başladı. Çin’deki komünist ayaklanmalar, Truman Doktrini, Sovyet nükleer silahı, işgal altındaki Almanya üzerindeki gerilimler, Kore Savaşı’nın patlak vermesi, Varşova Paktı’nın kuruluşu sayabileceğimiz bazı faktörler arasındadır. Bu faktörlerin hepsi Soğuk Savaş’ın askeri boyutunu geliştirdi.

*“İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra, Almanya konusunda Sovyetlerle Batılılar arasındaki köklü görüş ayrılıkları, Doğu Avrupa ülkelerinin teker teker Sovyet etki alanına girmesiyle ideolojik ve ekonomik örgütlenmenin başlaması, Japonya’da müttefikler arasında ortak bir anlayışın kurulamaması, Yunan İç Savaşı ortamında ilan edilen Truman Doktrini ile Marshall Planı ve İran ile Türkiye üzerindeki Sovyet baskısı, özellikle Avrupa’da Soğuk Savaş’ı doruk noktasına çıkarmaya başlamıştı.”*²⁶ 1948 yılında gerçekleşen Prag darbesinin sonucu ise Brüksel Antlaşması’nın imzalanması olmuştur. Antlaşmaya göre taraf ülkelerden silahlı saldırıya uğrayan olursa, diğer taraflar tüm olanaklarıyla destek olacaklardı. Brüksel Antlaşması’nın taraf devletleri ABD’nin desteğini üzerlerinde istedi ve böylece NATO’nun ilk adımı atılmış oldu.²⁷

²⁵ Kirby-Mahadeo, *a.g.m.*

²⁶ Sander, *a.g.e.*, s. 237.

²⁷ Sander, *a.g.e.*, s. 238.

“İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra Sovyetler Birliği’nin ideolojik yayılmasından ve tehdidinden çekinen Avrupa Devletleri, ABD’nin geleneksel izolasyonist politikasına geri döneceğinden endişe duymuşlardır.”²⁸ Savaştan sonra ortaya bir otorite boşluğunun çıktığı ve bu boşluğu ABD doldurmazsa, yeni yeni yükselen komünizmin ABD’nin yerini alacağı düşünüldü.²⁹ Bu gelişmeler üzerine 4 Nisan 1949 tarihinde ABD, Kanada, Belçika, Portekiz, Norveç, Lüksemburg, Fransa, İngiltere, Hollanda, İzlanda, Danimarka ve İtalya arasında Kuzey Atlantik Antlaşması imzalanarak NATO kuruldu.³⁰ 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan da örgüte üye oldu. NATO’nun ilk kuruluşunda Ortadoğu’ya doğru bir genişleme düşünülmüyordu. Fakat Ortadoğu’daki milliyetçi hareketler, ABD’nin politikasını değiştirmesine sebep oldu.³¹

Batı bloğunda ABD öncülüğünde NATO’nun kurulmasına, Sovyetler Birliği’nden hemen bir karşı atak gelmemiştir. Sovyetler Birliği bu sırada farklı bir politika izlemiş, Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleriyle askeri alanda ikili antlaşmalar yapma yoluna gitmiştir. “Ancak 1955 yılında daha önceki anlaşmalara (Yalta ve Postdam Konferansı kararlarına) aykırı olarak Federal Almanya’nın NATO’ya alınması ve silahlandırılması, Sovyetler Birliği tarafından kendisine ve genel olarak Doğu Bloğu’na yönelen ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır.”³²

Bu gelişmeler ışığında Sovyetler Birliği’nin öncülüğünde, 14 Mayıs 1955’de Varşova Paktı kurulmuştur. Sovyetler Birliği, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan, Doğu Almanya ve Arnavutluk paktın kurucu üyeleridir.³³ Kuruluş amacını NATO’ya karşı alınan bir güvenlik önlemi olarak yorumlamak

²⁸ İbrahim Kamil, “Soğuk Savaş Sırasında Balkan Devletleri (1945-1990)”, *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)*, Der: İbrahim Kamil, Nobel Yayınevi, Ankara, 2018, s.5.

²⁹ John Lewis Gaddis, *Soğuk Savaş-Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek*, Çev: Dilek Cenkçiler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s.133.

³⁰ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Yeniüzyıl Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, 2014, s.314.

³¹ Sander, *a.g.e.*, s. 239.

³² Muzaffer Ercan Yılmaz, *Savaş ve Uluslararası Sistem*, Dora Yayınları, Bursa, 2013, s.132.

³³ Yılmaz, *a.g.e.*, s.132.

mümkündür. Bu iki örgütün kuruluşu iki bloku askeri olarak da kesin çizgilerle ayırmıştır. Karşılıklı güvensizlik had safhaya çıkmıştır.

1947-1951 yılları arasında ideolojik çatışmayla başlayan ve silahlanma yarışıyla devam eden Soğuk Savaş'la uluslararası alanda iki kutuplu sistem tam olarak yerine oturmuştu. Bu dönemde Marshall Planı, Truman Doktrini, Kominform, Almanya olayları, NATO'nun kurulması gibi önemli olaylar yaşandı.

Soğuk Savaş döneminde ABD ile SSCB arasındaki silahlanma yarışına ilişkin olarak kullanılan, nükleer güce sahip ülkelerin her birinin, diğerinin de kendisini yok edecek bir karşılık vereceğinden çekinerek nükleer silaha dayalı ilk davranıştan kaçınma biçiminde oluşan korkuya dayalı denge durumu, “Dehşet Dengesi” olarak anılmaktadır.³⁴ 1951-1963 yılları “Dehşet Dengesi” olarak adlandırabileceğimiz yıllardır. Varşova Paktı, Sputnik'in uzaya gönderilmesi, Küba Füze Krizi gibi önemli olaylar bu yıllar arasında gerçekleşmiştir. *“Mevcut durumda taraflardan hiçbirisinin birinci vuruş kapasitesi, karşı tarafın kabul edilemez bir ölçüdeki ikinci vuruş kapasitesini yok edememektedir. İşte Dehşet Dengesi veya daha yeni teknik adıyla Karşılıklı Kesin Mahvolma (Mutually Assured Destruction – MAD) olarak bilinen nükleer denge anlayışı bu zemine kurulmuştur. Bu anlayışa göre, bir nükleer güç çatıştığı rakibine karşı kazanma mantığından çok caydırma mantığı ile davranacaktır.”*³⁵ Nükleer silahların ortaya çıkmasıyla caydırma kavramı da dehşet dengesinin temel ögesi olmuştur. Yumuşama ve silahsızlanma kavramları, dehşet dengesi olgusundan yola çıkarak ortaya çıkmıştır. Karşılıklı olarak birbirlerini yok etmeye çalışırken, yok olma riskini göze alamayan devletler, silahsızlanma ve yumuşamayı daha iyi bir alternatif olarak görmüştür. Sonrasında taraflar arasında yapılan anlaşmalara bakıldığında, dehşet dengesi anlayışı çerçevesinde her iki devletin de kontrolsüz bir nükleer savaşa sürüklenmek istemedikleri açıkça görülmektedir.

³⁴ Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, 2011, s. 288.

³⁵ Sönmezoğlu, a.g.e., s.541.

1963-1979 yılları arasında taraflar arasında yumuşama dönemi başlamıştır. Küba Füze Krizi'nin aşılmasıyla bloklar arası sorunların çözümleri daha diplomatik yollarla yapılmaya başlanmıştır. 1985-1991 arası yıllar, Soğuk Savaş'ın son yıllarını temsil etmektedir. Soğuk Savaş'ın biteceğinin ilk sinyalleri, Gorbaçov'un Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin genel sekreterliğine gelmesiyle alınmıştır. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve sonrasında Doğu-Batı Almanya'nın birleşmesi ile Doğu Almanya'daki komünist yönetimlerin yıkılması ise bu dönemin bitişi için en önemli olaylarıdır. Aralık 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş dönemi sona ermiştir.

Soğuk Savaş döneminin en önemli özelliklerinden biri; uluslararası sistemin, iki kutuplu bir ideolojik çatışma sonucunda belirlenmiş olmasıdır. Dönemin bir diğer özelliği, nükleer silahlanma yarışının yol açabileceği felaketlerin ve yaratacağı yıkımların fark edilmesi ve bu konu üzerine antlaşmaların yapılmasıdır.

1.2. Yumuşama (Detant) Dönemi

*“Bazı uluslararası ilişkiler uzmanları, yumuşamayı, ‘farklı ekonomik ve toplumsal sistemlere sahip ülkeler ya da ülke grupları arasında, son aşamada barış içinde bir arada yaşama koşulları altında, yeterli siyasal güvencelere bağlanmış, uzun süreli ve kapsamlı bir Doğu-Batı işbirliğine varacak, gerginliğin aşamalı ve bilinçli bir şekilde azaltılmasını öngören bir politika’ diye tanımlamaktadırlar.”*³⁶

Yumuşama kavramına, dönemden ziyade bir “süreç” gözüyle bakmak daha doğru olacaktır. Yakınlaşma, anlaşma, işbirliği aşamalarıyla beraber, bir siyasal amaç olarak düşünülebilir.³⁷ Yumuşamanın sebeplerini ararken, SSCB ve ABD'nin Soğuk Savaş dönemindeki ikili ilişkileri incelenmelidir. Her sebebin bir sonucu olduğu gibi, yıllarca süren bu çekişmenin de, belli bir süreliğine doğurduğu sonuç yumuşama olmuştur.

³⁶ Sander, a.g.e., s.399.

³⁷ Sander, a.g.e., s.399-400.

Yumuşama dönemi için; uluslararası gerginliğin gevşemeye başladığını, ikili ilişkilerdeki soğukluğun yerini daha politik yaklaşımların aldığını söyleyebilmek mümkündür. Bu dönemle alakalı yapılan araştırmalar, her ne kadar devam ediyor olsa da; Soğuk Savaş'ın kökenleri, gelişimi, dönüşümü, krizleri gibi diğer dönemlere ve süreçlere kıyasla daha az çalışılmıştır.³⁸ Tanımıyla ilgili tartışmalar ise hala devam etmektedir. Yumuşama dönemini “gerginliklerin azaldığı dönem” olarak açıklamak mümkün. Fakat araçlar ve amaçlar arasında hesaplanmış bir ilişki, strateji ve çatışmadan ziyade müzakereler ve diplomasinin egemen olduğu tarihsel bir süreç olduğunu da belirtmek gerekir. İki süper güç arasındaki bu tanım karmaşası ve çarpışması, yumuşama dönemini bazı konularda başarısızlığa sürüklemiştir. Örneğin; Sovyetler Birliği, “yumuşama, detant” terimlerini nadiren kullanmış; daha çok Lenin'in, “barış içinde birlikte yaşama” ilkesini tercih etmiştir. Bu tür detaylarla ilgilenilirken, yumuşamanın temellerinin ve özünün sağlamlaştırılmadığı görülmüştür.

Yumuşama dönemi, Soğuk Savaş'ı sonlandırmaya da, önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Her iki süper gücün de birbirleri ile iletişim kurmak için istekli oluşu; silahların azaltılması üzerine görüşmelerin yapılması, nükleer silahların yayılmasını önleme antlaşmalarının yapılması ve nükleer silahların azaltılması gibi önemli gelişmelere ön ayak olmuştur. Ayrıca bu dönemde, Doğu ve Batı blokları arasında gelişmiş diplomasi görüşmeleri ve ticari, ekonomik içerikli antlaşmalar yapılmıştır.

Yumuşama dönemi; Soğuk Savaş'ın süper güçleri açısından, anlayış ve karşılıklı kabullenme dönemiymiş. İdeolojik ve ekonomik sistemleri ne kadar uyumsuz olsa da, her ikisi de; müzakere, uzlaşma ve birlikte çalışma ihtiyacını kabul etmişlerdi.³⁹

³⁸Jittipat Poonkham, “Detente Studies in Cold War International History”, Journal of International Affairs, No:3, 2016, s.1.

³⁹ Jennifer Llewellyn, “Detente”, 03.10.2018. www.alphahistory.com/coldwar/detente (E.T: 01.06.2018)

Yumuşama döneminin ortaya çıkışıyla ilgili farklı görüşlere rastlamak mümkündür. İlk teori, bu dönemle ilgili olarak normalleşmeyi işaret etmektedir. Yani, liderlerin çeyrek asırdır var olan düşmanlığı ve saldırganlığı devam ettirecek argümanları kalmayıp imkânsızlaşınca, olağan bir şekilde bu dönem doğmuştur. Fakat bir diğer teori ise bu değişimin liderler bazında ortaya çıktığı kanaatindedir. Soğuk Savaş'ın ilk 10 yılında dış politika; Stalin, Truman, Dulles gibi iddialı isimler tarafından tanımlanırken, 1960'lı yılların sonu 1970'li yılların başında bu isimlerin yerini Nixon ve Brejnev gibi siyasi açıdan daha pragmatist bir noktada duran isimler almıştı. Bu dönemin liderleri; Soğuk Savaş mücadelesinin yanı sıra, iç meselelerle de uğraşıyorlardı. Ekonomik değişiklikler ve koşullar, silah harcamalarını ve çatışmaları maliyetli ve tehlikeli hale getirmişti. Böylece hükümetler Soğuk Savaş'ın daha yeni, az maliyetli ve sofistike yollarını bulmak zorunda kaldılar.⁴⁰

Stalin, ABD ile ilişkileri sert yürüten bir liderdi. Fakat 1953 yılında hayatını kaybeden Stalin'in yerine gelen Nikita Kruşçev, daha yumuşak politikalar yürütmeyi tercih etti. *“Federal Alman hükümetini tanıdı, bir bölümü işgal altında bulunan Avusturya ile bir anlaşma yapıp askerlerini çekti, Tito ile uzlaşma çareleri aradı ve bu amaçla en yüksek düzeyde yetkililerini özür dilemek için Belgrad'a yolladı, uzun zamandan beri sürünmecedeki bıraktığı Japonya ile barış antlaşmasını imzaladı, Batı'nın silahsızlanma ile ilgili önerilerinin büyük bir bölümünü kabul etti ve İkinci Dünya Savaşı sonunda Finlandiya'dan 99 yıl için kiraladığı Parkkala Limanı'nı karşılıksız geri verdi.”*⁴¹ SSCB'nin Sputnik'i uzaya gönderdiği 1957 yılından sonra ortaya çıkan “dehşet dengesi” de sürtüşmeyi fazlasıyla azaltmış oldu. İki ülkenin de güçlü nükleer stokları karşılıklı kullanım halinde ciddi kayıplara yol açabilecekti ve kazananın olmadığı bir savaşa dönüşecekti.

Yumuşama döneminin ortaya çıkması ve yükselmesinde bazı önemli faktörler öne çıkmıştır. Bu faktörlerden biri nükleer silahlarla ilgili olarak ortaya çıkan kaygı ve korku durumu olmuştu. 1959 yılının Ekim ayında, ABD Türkiye'ye orta menzilli

⁴⁰ Llewellyn, *a.g.m.*

⁴¹ Sander, *a.g.e.*, s.401.

15 Jüpiter füzesi konuşlandırdı.⁴² SSCB ise 1962 yılında füzelerini Küba'ya konuşlandırdı. Küba Füze Krizi'nin başlangıcı olarak kabul edilen bu olay, iki süper gücü ilk kez bu denli savaşın eşiğine getirmiş ve nükleer savaşın sinyallerini vermişti. Karşılıklı olarak farklı ülkelere yerleştirilen bu füzeler, açıkça gövde gösterisi anlamına geliyordu. Yeni bir dünya savaşının temelleri atılmak üzereydi. Kamuoyunun nükleer savaşın tehlikeleriyle ilgili paranoyası tetiklenmiş ve endişeleri artmıştı. Zamanla; süper güçler üzerinde, nükleer silahlar ve füze sistemlerinin azaltılması için uluslararası baskı oluşmuştur. Kruşçev, Kennedy'e gönderdiği bir mektupla, Türkiye'den füzelerin sökülmesi ve Küba'nın işgal edilmeyeceğine dair bir güvence istemiş, Kennedy ise Küba'daki füzelerin sökülmesi halinde Küba'yı işgal etmeyeceğini belirtmiş ancak Türkiye'deki füzelerle ilgili güvence vermemiştir. Bu mektuplar ve NATO Konseyi toplantısından sonra, füzeler karşılıklı olarak geri çekilmiş ve yumuşama dönemine geçilmiştir.

Küba füzeler kriziyle nükleer savaşın eşiğine gelen iki süper güç için artık yumuşak siyaset dönemi başlamıştır. Bu durum; devletlerin, küreselleşen dünyada çıkabilecek çatışma ve anlaşmazlıkların sonucunun büyük zararlar doğurabileceğinin bilincine vararak daha tedbirli davranmaları şeklinde açıklanabilir.

Bu dönemde taraflar arasında nükleer denge korunmaya çalışılmıştır. Silahsızlanma anlaşmaları yapılmıştır. 1957 yılında başlatılan Nükleer Silahsızlanma Kampanyası (CND) ve 1971 yılında kurulan Greenpeace gibi baskı grupları, nükleer silahların daha fazla üretilmemesi için kamuoyu çağrısı yaptılar. Amerikan nükleer silah stokları 1960'lı yılların başında 30.000'den fazla bir sayıya ulaşmışken, yavaş yavaş gerilemeye başladı. Temmuz 1968 tarihinde ABD, SSCB ve Büyük Britanya'nın öncülüğünde nükleer silahların yayılmasını sınırlamak amacıyla Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT) adlı uluslararası antlaşmayı imzalandı.

⁴² Ayşegül Sever, "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:52, Sayı:1, 1997, s. 648.

Yumuşama dönemindeki önemli faktörlerden biri de ekonomi olmuştur. Soğuk Savaş dönemindeki silahlanma yarışı, süper güçler için beklenilenden daha pahalıya patlamıştı. Tüm dünyada yaşanan petrol krizi, ABD’de borsaları ve ülke ekonomisini zarara uğratmıştı. Sovyetler Birliği ekonomisi ise 1970’li yıllarda durmaya başlamış, özellikle tarım sektöründe karşılaştığı zararlar gıda ürünlerine %100’e kadar zam gelmişti. İki devletin ekonomileri bu haldeyken daha fazla silah stoklayamaz duruma gelmişlerdi.

Devletlerin iç meselelerinde yaşanan sorunlar, yumuşama dönemine ivme kazandırmıştır. İki süper gücün de iç meseleleri dikkatlerinin dış politikadan uzaklaşmasına sebep olmuştur. ABD’de Vietnam Savaşı’nın kayıpları, askeri gücünü kısıtlamıştı. Watergate Skandalı⁴³ da iç siyaseti oldukça karıştırmıştı.

Sovyetler Birliği ise düşen mahsul verimi, iç muhalefet ve Doğu Bloğu içerisindeki sorunlarla birlikte bir de ekonomik sorunlarla uğraşıyordu. Çin’le olan ilişkileri ise oldukça gerilmiş, hatta kopmuştu. Bu durumu avantaja çevirmek isteyen Nixon ise Çin ile ilişkilerini geliştirmek için ziyaretlere başlamıştı.

Yumuşama Dönemi, 1970’lerde zirve yapmıştır. 1960’lı yılların sonlarından itibaren oluşum sürecine giren AGİK sonucunda; 1 Ağustos 1975’te SSCB, ABD ve diğer 33 ülke, komünist devletler ve Batı arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini amaçlayan Helsinki Nihai Senedi’ni imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre, taraf 35 devlet; egemenlik, insan hakları, işbirliği vs. gibi unsurlar içeren 10 temel ilkeyi kabul etmiş oldu. Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler bölümünde ise yumuşama dönemini uzatmanın yolları aranmıştır.⁴⁴

⁴³*Watergate Skandalı, 1972-74 yılları arasında ortaya çıkan ve sonucunda ABD Başkanı Richard Nixon’ın istifasına sebep olan bir skandaldır. 1972 yılında Watergate İş Merkezi’ndeki Demokrat Parti bürosuna girerken yakalanan 5 hırsızın, asında Cumhuriyetçi Parti’nin adamları olup büroya dinleme cihazı koymaya çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Rick Perlstein, “Watergate Scandal”, 2009. <https://www.history.com/topics/1970s/watergate> (E.T.:15.05.2020)

⁴⁴ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Sonuç Belgesi-Helsinki Belgesi, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, s.439. [https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/374d2--Avrupa-Guvenlik-ve-Isbirligi-Konferansi-Sonuc-Bildirgesi-\(Helsinki-Belgesi\).pdf](https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/374d2--Avrupa-Guvenlik-ve-Isbirligi-Konferansi-Sonuc-Bildirgesi-(Helsinki-Belgesi).pdf) (E.T.:02.06.2018)

AGİK'e katılan devletler; savaşın olmadığı, insanların güvenliklerini tehdit eden sorunlardan uzak ve sürekli barışın sağlanabileceği bir uluslararası sistem amaçlamışlardır. Bu yumuşama sürecini, AGİK'in de katkılarıyla, sürekli hale getirebileceklerine inanmışlardır.

Halkların karşılıklı anlayışı, ortak tarih ve geleneklerin gelişmesi konuları üzerinde durmuş, kültürel bilince dikkat çekmişlerdir. Katılan devletler, şu ilkeler üzerinde uzlaşma sağlamışlardır:

1. Egemenlik, eşitlik, egemenliğin niteliğindeki haklara saygı,
2. Güç tehdidine başvurmaktan ya da güç kullanmaktan kaçınma,
3. Sınırların çiğnenmezliği
4. Devletlerin toprak bütünlüğü,
5. Anlaşmazlıkların barışçıl yoldan çözümü,
6. İç işlerine karışmama,
7. Halkların kendi kaderini tayin hakkı,
8. Devletler arası işbirliği,
9. Uluslararası hukuktan doğan sorumlulukların iyi niyetle yerine getirilmesi,
10. Düşünce, vicdan, din ya da inanç özgürlüğü dahil insan hakları ve temel özgürlüklere saygı.⁴⁵

Böylece, ülkeler arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar resmi olarak belgelenmiş oldu. *"Helsinki'de Avrupa'da geleceğin sistemlerarası rekabet ve işbirliği koşulları kodifiye edilmiştir."*⁴⁶ Helsinki Nihai Senedi, yumuşama döneminin zirvesi olarak görülebilir. Hatta Soğuk Savaş boyunca taraflar arasında yumuşamanın en önemli sembolü olduğu düşünülür.⁴⁷ 1979 yılında, SSCB'nin Afganistan işgaline kadar, yumuşama süreci bu zirvenin getirdiği olumlu hava içerisinde ilerlemişti.

⁴⁵ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Sonuç Belgesi-Helsinki Belgesi, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, s.441-444. [https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/374d2--Avrupa-Guvenlik-ve-Isbirligi-Konferansi-Sonuc-Bildirgesi-\(Helsinki-Belgesi\).pdf](https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/374d2--Avrupa-Guvenlik-ve-Isbirligi-Konferansi-Sonuc-Bildirgesi-(Helsinki-Belgesi).pdf) (E.T.:02.06.2018)

⁴⁶ Sander, *a.g.e.*, s.409.

⁴⁷ Yılmaz, *a.g.e.*, s.162.

Bağlantısızlar Hareketi Soğuk Savaş Dönemi'ndeki gerginlikleri ve silahlanmayı ortadan kaldırmak istiyordu. Yumuşama döneminin oluşturduğu uluslararası ortam, bu konularda daha rahat hareket edebilmelerini ve baskı yapabilmelerini sağlıyordu. Bağlantısızlara göre yumuşama dönemiyle bloklar yıkılacak, üçüncü dünya ülkelerine dayatılan sömürgecilik bitecek, tüm dünya ülkeleri eşit refah seviyesine ulaşacak, tam anlamıyla silahsızlanma olacak ve dünya barışı sağlanacaktı. Bu dönem bloklar arasında belli ölçülerde yumuşama, sakinlik, dinginlik ve güven sağlamış olsa da, hiçbir zaman Bağlantısızlar Hareketi'nin hayal ettiği yumuşama dönemi gibi olmamıştır. Bu dönemde sağlanan sakinlik ve istikrar devletlerin kendi çıkarlarını hiç düşünmediği anlamına gelmemektedir.

1.3. İki Kutuplu Sistemin Çözülmesi

Sovyetler Birliği, 1985'te Gorbaçov'un Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliği'ne gelmesiyle çözülme sürecine girmiş ve 26 Aralık 1991 tarihinde resmi olarak dağılmıştır. Sovyet tehlikesinin ortadan kalkması, Doğu Bloku'nun yıkılması ve Doğu-Batı Almanya'nın birleşmesi, iki kutuplu sistemin de sonunu getirmişti. Bazı siyaset bilimciler; Soğuk Savaş döneminin, iki kutuplu sistemin nelere yol açabileceğinin ürpertici bir örneği olduğunu savunuyordu. Fakat bu herkesin katıldığı bir teori değildi. Örneğin; Kenneth Waltz, iki kutuplu sistemi en istikrarlı sistem olarak görmüş ve karşılıklı olarak şiddet kullanımını sınırlandırabildiğini savunmuştur.⁴⁸

Soğuk Savaş sonrasında, akademik dünyada uluslararası sistemin nasıl bir yapıya sahip olduğu konusunda üç görüş vardı. Bu üç görüş, kavramsal olarak birbirinden oldukça farklıydı ve çelişiyordu ancak hepsinin siyasi bir dayanağı vardı.

⁴⁸ Ziegler, *a.g.m.*

Yeni siyasal sistemi açıklamaya yönelik üç görüşten ilki "yeni dünya düzeni" fikriydi. Bu düşünceye göre; devletlerin dünya arenasındaki rolleri azalacak ve onların yerine uluslararası örgütler ve diğer aktörler söz sahibi olacaktı. Böylece güç politikaları, işbirliği ve çıkar çatışmaları kontrollü olacaktı. Bu düşüncenin en çok konuşulan isimlerinden biri, şüphesiz George Herbert Walker Bush olmuştur.

İkinci bir görüş ise, yeni siyasal sistemi "çok kutuplu dünya" şeklinde tanımlıyordu. SSCB'nin çökmesiyle; Japonya, AB ve diğer güçlü uluslararası aktörlerin yükselişinin çok kutupluluğa sebep olacağını görüşü oldukça yaygındı.

Üçüncü büyük fikir, tek kutuplu bir dünya fikriydi. Çok kutuplu sistem iktidar dengesini vurgularken, tek kutuplu sistem hegemonyayı vurguluyordu. SSCB çöktüğünde, tek süper güç ABD kalmıştı. Böylece, matematiksel olarak, dünyanın iki kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme dönüşü mantiken uygun olacaktı.⁴⁹

Bu üç fikre bakıldığında, hepsi belli argümanlara dayandırılmış olsa da, belli noktalarda yetersiz kalıyorlardı. Soğuk Savaş'ın bitmesi ABD'yi şaşırttı ve ABD beklenmedik zorluklar karşısında yeterli çözüme erişemedi. Böylece ABD, kalan tek süper gücün rolünü yeterince oynayamamış oldu.⁵⁰

1990'ların başında ABD'deki Bush yönetimi, iç meseleleri odak noktası haline getirmiş ve dış politikaya gerekli zaman ve enerjiyi verememişti. Bu sebeple ABD'nin tek kutupluluğu elde etmesi mümkün görünmüyordu. Sonuç olarak, Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu sistem, beklenti tek kutupluluk olduğu halde yerini çok kutupluluğa bırakmış oldu. Körfez Savaşı'yla tek kutupluluk iddiaları ortaya atılsa da, ABD bu iddiayı sürdüremedi. İlk Clinton döneminde de süren bu zincir, ancak ikinci Clinton yönetiminde kırılmaya başlayacaktır.

⁴⁹ Gözde Öneş, "Tek Kutuplu Dünya Düzeni ve Küreselleşmenin Birlikteliği", 14.11.2016. <http://www.tuicakademi.org/tek-kutuplu-dunya-duzeni-kuresellesmenin-birlikteligi/> (E.T: 10.07.2018)

⁵⁰ Laris Gaiser, Igor Kovac, "From Bipolarity to Bipolarity: International Relations Repeating Again", Journal of Global Policy and Governance, 2012, no:1, s.49-63.

11 Eylül saldırıları ve sonrasında ortaya çıkan durum, ABD'nin savunmasızlığını ortaya çıkarmıştı. ABD, saldırılardan sonra, dış politika adımlarını da değiştirmişti. Artık Çin ve Rusya; stratejik düşmanlar değil, çıkarlara bağlı olarak stratejik müttefikler olarak algılanmaya başlanmıştı. Bush'un "teröre karşı savaş" stratejisi; temel insan haklarını ihlal ediyordu ancak stratejik ortaklığın mümkün olmadığı ülkelerle, ABD'nin ittifak kurabilmesini mümkün kılıyordu. ABD Dışişleri Bakanlığı ve Pentagon'un; yeni yumuşak güç stratejileri, olumsuz etkiler yarattı. ABD, birçok ülkenin gözünde hileli ve hak etmediği bir süper güç rolü oynuyordu.⁵¹

ABD, her ne kadar tek kutupluluk iddiasını sürdüremese de, diğer devletlere göre daha güçlü olduğu gerçeği göz ardı edilemezdi. Yani, ABD hala tek süper güçtü fakat bu durum, dünyanın tek kutuplu olduğunu göstermiyordu. Çağdaş uluslararası politika; tek kutuplu ve çok kutuplu sistemin birbirine karıştığı, melez bir modele dönmüştü.⁵²

1.4. 11 Eylül Sonrası Uluslararası Sistem

11 Eylül 2001 tarihinde, Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi'ne düzenlenen saldırılarla birlikte, uluslararası sistemin yapısı ve işleyişi de sorgulanmaya başlanmıştı. ABD'nin hegemon gücü, bu saldırılarla beraber sarsılmış ve tek kutuplu sistem iddiası da tartışılmaya başlanmıştı. 11 Eylül saldırıları, uluslararası sistem için çok önemli bir değişim ve dönüm noktasının başlangıcı oldu. Çok kutupluluk iddiaları, uluslararası gündemin ana başlığı haline geldi.⁵³

11 Eylül saldırılarıyla, ilk kez kıta topraklarında saldırıya uğrayan ABD'nin, uluslararası prestiji zarar görmüş ve kamuoyunda uluslararası sistemle ilgili soru

⁵¹ Gaiser, Kovac, *a.g.m.*, s. 49-63.

⁵² Samuel P. Huntington, "The Lonely Superpower", *Foreign Affairs*, 1999, No:2, s.35-36.

⁵³ Ceyda Ceren Şanlı, "11 Eylül Saldırılarının Uluslararası Sisteme Etkileri", 2015.

www.tuicakademi.org/11-eylul-2001-saldirilarinin-uluslararasi-sisteme-etkileri/ (E.T.: 19.07.2018).

işaretleri oluşturmuştu.⁵⁴ Amerikan İç Savaşı'ndan bu yana, Amerika Kıtası'ndaki en fazla insan kaybına sebebiyet veren 11 Eylül olayları, "tarihin sonunun sonu" ilan edilerek, 21. yüzyıl küresel sisteminin miladı olarak görülmüştür.⁵⁵ "Çok kutuplu dünya düzenine geri dönüşün simgesel olayı, 11 Eylül saldırılarından sonra ABD jeopolitiği ve jeostratejisinin Orta Doğu'da (Irak'ta) ve Orta Asya'da (Afganistan'da) zayıflamasıyla Rusya, Çin, Hindistan, Japonya ve AB gibi küresel lider olma potansiyeline sahip uluslararası aktörler; ABD'nin global rakipleri durumuna gelmişler ve gerek bölgesel, gerekse uluslararası konjonktürde stratejik açılımlarına ivme kazandırmışlardır."⁵⁶

ABD, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan uluslararası sistemden oldukça memnundu. Var olan sistemden yarar sağlıyordu. Yeni bir sisteme ihtiyaç olmadığı kanısındaydı. Yeni sistem teorileri, ABD'nin güvenlik stratejileri ve eylemlerine uygun değildi. Bu durumda mücadele ihtiyacı duyuyordu. Rakiplerine karşı bir hamle yapması lazımdı. Afganistan, Irak ve İran'a karşı mücadele bunun örneği idi. 'Özgürlük' adına yapılan bu mücadelenin, ABD'yi rakiplerine karşı öne geçirecek olan "petrol" kısmı yadsınamaz bir gerçektir.⁵⁷

"11 Eylül saldırılarından sorumlu tutulan bireylerin ve grupların dinsel kimlikleri, küreselleşen terörle mücadelenin uygarlıklar (veya dinler) temelinde geniş çaplı bir çatışmaya dönüşmesi tehdidini beraberinde getirmiştir."⁵⁸ Bu durum, sonraki dönemlerde büyük bir sorun haline dönüşecektir.

Bu saldırılardan sonra ABD, teröre karşı bir savaş başlattığını duyurdu. Uluslararası sistemin aslında ne kadar kırılğan olduğu ortaya çıkmıştı. Soğuk Savaş'tan sonra bitti sanılan küresel tartışmalar ve kaygılar yeniden alevlenmişti. Yeni Amerikan stratejisiyle, ittifaklar ve beklentiler değişti. Güç eksenli çatışmalar

⁵⁴ Bilgehan Emeklier, "Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası Sistemin Analizi", 2010. <http://www.bilgesam.org/incele/1901/-soguk-savas-sonrasi-uluslararasi-sistemin-analizi/#.W7r7fXszbIU> (E.T: 20.07.2018).

⁵⁵ Ahmet Davutoğlu, *Küresel Bunalım*, İstanbul, Küre Yayınları, 2002, s.25.

⁵⁶ Emeklier, *a.g.m.*

⁵⁷ Dedeoğlu, s.63.

⁵⁸ Serhat Güvenç, "11 Eylül Sonrasında Dünya: Ulus Devlet, Küreselleşme ve Terörizm, *Görüş Dergisi*, Kasım 2011, s.9.

yeniden gündeme geldi. ABD'nin teröre karşı açtığı savaş, Afganistan ve Irak saldırıları, Avrasya genişleme planı; yeni güvenlik ve çıkar hesaplaşmalarını ortaya çıkardı.⁵⁹

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası hukuk, iç hukukun aksine büyük güçler arasında işbirliği ve dayanışma mekanizmasına dönüşmüştü. Örneğin; 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgali, uluslararası hukuktan kaynaklanan haktan kaynaklı olarak gösterilmesine rağmen tartışmaya açıktır. Uluslararası hukuk tarafından devletlere saldırı karşısında meşru müdafaa hakkı verilmiş olsa da, saldırı olabileceği iddiası üzerine işgale kalkışmak uluslararası hukukun sınırlarında yasal değildi. Fakat ABD'nin işgal açıklamasından sonra, uluslararası sistemde ona karşı durabilecek herhangi bir güç olmadığından verilen tepkiler de yetersiz kalmış oldu. Böylece 11 Eylül saldırıları sırasında uluslararası hukukun sınırlayıcı bir etki altında olduğu görülmüş oldu.⁶⁰

⁵⁹ Bülent Aras, "11 Eylül, Dünya Siyaseti ve Afrika". <http://www.tasamafrika.org/pdf/yayinlar/21-BARAS.pdf> (E.T.: 20.07.2018).

⁶⁰ Yılmaz, s. 201.

2. SİLAHSIZLANMA KAVRAMI

2.1. Silahsızlanmanın Anlamı ve Önemi

Tarih boyunca, insanlığa ve doğaya en büyük zararı yine insanların mucidi olduğu silahlar ve bitmek bilmeyen savaşlar vermiştir. Günümüz uluslararası sisteminde birçok türüne rastladığımız savaş aslında insanlık tarihi kadar eskidir. İlk medeniyetlerde taş, sopa ve insan gücü gibi nispeten daha zararsız kuvvetlere dayanan savaş, zaman ilerledikçe konvansiyonel silahlarla yapılmaya başlanmıştır. Silahsızlanma kavramı da silahların kullanımının artmasıyla hayatımıza girmiş ve her dönemde tartışmalara sebep olmuştur.

Devletlerin askeri kuvvet tipleri konvansiyonel, nükleer ve kimyasal-biyolojik olarak üçe ayrılır.⁶¹ Devletler, konvansiyonel silahlarla geleneksel savaşlarını yıllarca sürdürmüştür. Fakat kitle imha yeteneğine sahip nükleer silahların hızlı bir şekilde gelişmesiyle, silahsızlanma daha acil ve karmaşık bir konu haline gelmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, devletlerin nükleer silah stoklarının artması ile birlikte silahsızlanma kavramı daha çok konuşulmaya başlanmıştır. Daha önce silahlanma yarışının ekonomik yönleri ve savaşa yol açması üzerine olan tartışmalar, 1945'te ilk atom bombasının patlamasıyla yerini, nükleer silahların dünyanın geleceği ve varlığını tehdit etmesi tartışmalarına bırakmıştır.

“Kitlesel imha silahlarının kullanıldığı I. Dünya Savaşı öncesinde, silahlanmanın denetimi çabaları öncelikle savaşların siviller, yaralılar ve esirler üzerindeki tahribatını önlemeye dönük düzenlemeleri içerirken, I. Ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemde savaşların önlenmesi hedefine yönelik çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nükleer silahların ortaya çıkması ve silahların denetimi görüşmeleri, nükleer silahların yaratabileceği dehşet tablosu nedeniyle esas olarak

⁶¹ Gülden Ayman, *Konvansiyonel Kuvvetlerin Denetimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1994, s. XIII.

nükleer silahların yayılmasını ve sayısal olarak arttırılmasını engelleme ile nükleer bir savaş riskini azaltmaya dönük düzenleme çabaları olarak şekillenmişlerdir.”⁶²

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, küresel aşamada nükleer silahların ortaya çıkması, uluslararası ve güç ilişkilerinin kaderini değiştirdi. Yeni zorluklar ortaya çıkardı. Çünkü nükleer silahlara sahip olmak, uluslararası sistemin hiyerarşisindeki güç konumunun bir göstergesi haline geldi. Sonuç olarak, dünya ülkeleri iki kategoriye ayrıldı: nükleer silaha sahip olanlar ve olmayanlar.

"Bazı yazarlar silahsızlanma (disarmament), silahların denetimi (arms control), silahların indirimi (arms reduction) ve silahların sınırlandırılması (arms limitation) terimlerini birbirinin yerine kullanmaktadırlar.”⁶³ Fakat bu terimler, her ne kadar içeriğinde aynı amaçları barındırıyor olsa da anlam olarak farklılıklar içermektedir. Silahların denetimi, indirimi, sınırlandırılması ile silahların kullanım şartları belli zamanlara, miktarlara göre şekillenmektedir. Oysa silahsızlanma terimi ile silahların tamamen ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Silahsızlanma “normatif yaklaşımla”, silahların denetimi ise “realist yaklaşımla” uyum içindedir.⁶⁴

"Dünya barışı ve emniyetinin kurulması ve korunmasında ilk planda ele alınması gereken konuların başında silahsızlanma sorunu gelir. "Müşterek emniyet" problemi ile sıkı ve yakın alakası bulunan "silahsızlanma", veya daha mütevazi ifadesi ile "silahların tahdidi" meselesi harp tekniğinin gelişmesinden ve bilhassa toptan imha edici silahların keşfinden sonra devletler için hayati bir ehemmiyet kazanmıştır. Dünyanın ve netice itibariyle bütün bir insanlığın kaderi büyük bir nispette bu meselenin haline bağlı bulunmaktadır.”⁶⁵

⁶² Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s. 131.

⁶³ Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.578.

⁶⁴ Ayman, *a.g.e.*, s.3.

⁶⁵ Zeki Mesud Aslan, *Silahsızlanma Problemi*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s.3 ; Aktaran: Valentina Reshetnikova, "1960'lardan Bu Yana Nükleer Silahsızlanma Alanında Yaşanan Gelişmeler", Ankara, 2008, s.3.

*“Aslında silahsızlanma konusu öncelikle Birleşmiş Milletler çerçevesinde ele alınmış bir sorundur. İkinci Dünya Savaşı'nın acı sonuçlarından alınan derslerle, savaşın hemen ardından ABD, SSCB ve diğer majör güçler, atom silahları dahil tüm silahların denetim altına alınması konusunda hemfikir olmuşlardır.”*⁶⁶ Bu sebeple Atom Enerjisi Kurumu ve Konvansiyonel Silahlar Komisyonu kurulmuştur. İki komisyonun da amacı silahsızlanmayla birlikte dünya barışını sağlamaktır. 1952 yılında Silahsızlanma Komisyonu adı altında birleşmişlerdir. Bu Komisyon ile birlikte nükleer silah sahibi ülkelere silahsızlanma yönünde yapılan bu baskı, bir silahsızlanma literatürünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, o zamandan beri, küresel silah kontrolü ve silahsızlanma, uluslararası bir istikrarın en önemli ön koşullarından biri olarak kabul edilmiştir. Ancak bu baskılar, çabalar ve komisyonlar tam silahsızlanmanın sağlanmasında yeterli olamamıştır. Devam eden Soğuk Savaş, iki devlet arasındaki güvensizlik ve Güvenlik Konseyi'nde sahip oldukları veto yetkisi; silahsızlanmanın önünde engel olmuştur. Silahsızlanmayla ilgili asıl gelişmeler, 1962 Küba Krizi'nin ardından başlayan yumuşama dönemiyle birlikte gerçekleşmiştir.

Silahsızlanmayla ilgili en büyük problem, taraflar arasında olan ve toplumlara yansıyan güvenlik endişeleriydi. Soğuk Savaş döneminde, ABD kamuoyunda, Sovyetler Birliği'yle silahların kontrolü ve silahsızlanma anlaşmaları imzalanmasıyla ilgili bir belirsizlik ve karmaşa mevcuttu. Yapılan anketlerde, Amerikalıların çoğu; Sovyetlerle silah kontrolü anlaşmalarını destekliyorlardı ancak, komünistlerin eline bir fırsat geçtiğinde hile yapabileceklerini düşündüklerini ve güvensizliklerini de belirtiyorlardı.⁶⁷ Siyasetçiler anketleri takip edip değerlendiriyorlardı. Silahsızlanmadan yana olduklarını da belli ettiler fakat seçmenlerine komünistlere karşı sert tutumlarını göstermekten çekinmiyorlardı. Bu bir algı oyunuydu. Bu nedenle, Soğuk Savaş uzadıkça; politikacıların ulusal savunmada güçlü görünme arzusu ve yanılıcı tutumları, silahsızlanma politikalarının genellikle askıda

⁶⁶ Yılmaz, *a.g.e.*, s.157.

⁶⁷ Heinz Gartner, "Deterrence, Disarmament and Arms Control, 2014. <https://link.springer.com/article/10.1057/ip.2014.30> (E.T.:12.09.2018)

kalmasına sebep olmuştur. Tam anlamıyla silahsızlanma sağlanabilmesi için öncelikle siyasal uzlaşa sağlanması gerekmektedir.

Sürekli gelişen nükleer sistemler ve giderek istikrarsızlaşan siyasi-askeri ortam, liderlerin ve halkın gözünü korkutmaya yetti. “Çağdaş silahların denetimi teorisi” bu kaygıyla ortaya çıkan bir teoriydi. Bu kaygı ve endişe durumu ABD ile SSCB’yi görüşmelere itti.

Nükleer silahlar, Soğuk Savaş sırasında iki süper gücün arasındaki ilişkiyi önemli yönleriyle tanımlamıştır. Öyle ki; Soğuk Savaş’ı, geçmişte yaşanan büyük politik rekabetlerden farklı kılan unsur nükleer silahlar olmuştur. Bu durum gerek kamuoyunda, gerek liderlerde, çoğu zaman nükleer bir kaygıya yol açmıştır. Bir yandan da liderler için, nükleer silahların yeni ve dehşet verici derecede yıkıcı gücü, silahların gücünden önde gelmiştir.⁶⁸

Aslında çoğu zaman, nükleer silahlar bir anlamda dengeleyici faktör olarak görülüyordu. Rakamlar gittikçe artıyordu ve özellikle SSCB, silah stoğunu bir hayli arttırmıştı. ABD kamuoyu, Sovyet silahlarının hızlı yükselişi durdurulmadığı takdirde, ABD’yi geride bırakacağından endişe ediyordu. Tüm bunlar yaşanırken SSCB, 4 Ekim 1957 tarihinde yapay bir uydu olan Sputnik’i uzayda yörüngeye yerleştirdi. Bu zamana kadar SSCB’nin elindeki nükleer silahlar, ABD topraklarını vurabilecek kadar gelişmiş bir tekniğe ve menzile sahip değildi. Sputnik’ten sonra durumlar değişmeye başladı. Artık nükleer silahlar uzaya kadar çıkabilen bir füzenin ucuna kolaylıkla yerleştirilebilirdi. Bu durumda ABD toprakları da vurulabilir hale geliyordu. ABD’yi oldukça tedirgin eden bu durum sonrasında iki devletin karşılıklı stratejilerinde değişiklikler olmuştur. SALT ve INF Antlaşması bu süreçte doğan anlaşmalardır. Anlaşmaların içeriklerine ilerleyen kısımlarda değinilecektir.

Karşılıklı caydırıcılık ve savunmasızlık durumu, Soğuk Savaş’ın varoluşsal bir gerçeğiydi. Silahsızlanma konusunda, bu gerçek her iki tarafça kabul edilmişti.

⁶⁸ Avis Bohlen, "Arms Control in the Cold War", 2009.
www.fpri.org/article/2009/05/arms-control-in-the-cold-war/ (E.T.: 10.09.2018)

Fakat bu kabulleniş ve karşılıklı anlaşmalar, silahlanma yarışını sona erdiremedi. Karşılıklı güveni sağlayamayan iki süper güç, silahlanmaya ve savunma harcamalarını arttırmaya devam etti.⁶⁹

Bu silahlanma yarışındaki en büyük etken karşılıklı silah planlamalarıydı. Her iki süper güç de, karşısındakinin silah kapasitesini tam olarak bilmediğinden, düşmanının planı için fazla beklentiye girebiliyordu. Karşılıklı olarak depolardaki stokların gerçek sayısı paylaşılmadıkça da, silahlanma yarışı devam edecek gibi gözüküyordu. Teknolojiyle beraber gelişen yeni silah modelleri de, bu yarışta oldukça itici ve önemli bir güce sahipti. Bu inatlaşma ve gövde gösterisinden geriye kalan miras, dünyayı yüzlerce kez yok edebilecek güçte ve sayıdaki nükleer silahlar olmuştur.

Silahlanma yarışı, ABD ve Sovyetler Birliği arasında Soğuk Savaş sırasındaki süper güç yarışmasının en endişe verici yönlerinden biriydi. Her iki taraf da nükleer stoklarını hızla genişletti. Ancak 20 yıl sonra, her biri kendi cephaneliğini azaltma çabalarına başladı. Silahsızlanma çabaları, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra hız kazandı, ancak ABD ile Rusya arasındaki silah kontrolündeki güveni sürdürmek zordu.

Silahsızlanmayla ilgili neredeyse her dönemde görüşmeler yapılmıştır. Ancak genel olarak bakıldığında, silahsızlanma ile ilgili gerçek anlamda atılan adımlar; dönemlere göre değil, liderlere göre şekil almıştır. Örneğin Bush yönetimi; silahların kontrolü ve silahsızlanmayı göz ardı etmiş hatta küçümsemiştir. Aksine; Barack Obama, nükleer silahlardan arındırılmış bir dünya ve devletlerin silahsızlandırılması hakkında konuşmalar yapmıştır.⁷⁰ Bu görüş ve konuşmalar, uzun vadede güvenlik sağlamaktadır. Çünkü liderler tarafından küresel bir barış, güvenlik ve huzur ortamı sağlanması noktasında yapılan girişimlerde, silahsızlanmanın önemi büyüktür.⁷¹

⁶⁹ Bohlen, *a.g.m.*

⁷⁰ Gartner, *a.g.m.*

⁷¹ Richmond Hobson, "Disarmament", American Society of International Law, Vol. 2, No. 4, October 1998, s.743.

Silahsızlanma konusu ele alındığında genellikle arka planında barış ve iyi niyet olduğu düşünülür. Fakat görüşmeler çoğunlukla uluslararası aktörlerin yapacakları hamleler kısıtlandığı zamanlarda ortaya çıkmıştır. Silahlar, devletlerin amaçları uğruna kullandıkları araçlardır. Bu durumda savaşların sorumlusu silahlar değil devletlerdir.⁷² Günümüzde de ABD'nin tutumlarından yola çıkılan izlenimle, silahsızlanma görüşme ve anlaşmalarının ekonomik nedenler ve siyasi amaçlara göre şekillendiği veya ortadan kaldırıldığı açıkça görülmektedir.

2.2. Soğuk Savaş Döneminde Silahsızlanma Konusunda İkili Antlaşmalar

2.2.1. Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri-Antlaşması (SALT)

Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri; ABD ile SSCB arasında, stratejik nükleer silahların, füzelerin ve savunma sistemlerinin üretimini kısıtlamayı ve denetimini arttırmayı amaçlayan müzakerelerdir. Bu dönemde ABD ve SSCB, stratejik silahların yayılmasını durdurmak için erken önlemler alma kararı verdi. Fakat bu geç kalınmış "erken önlemler", aralarındaki rekabeti bitirmeye yetmeyecekti.⁷³

Sınırlandırma görüşmeleri ilk olarak 1967 senesinde ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından önerildi. 1968 senesinde, iki taraf da görüşmelere sıcak yaklaştı. Kasım 1969'dan Mayıs 1972'ye kadar uzanan ilk görüşmeler SALT I olarak adlandırıldı. Bu dönemde ABD ile SSCB, merkezi ve büyük önem taşıyan silahların bazılarında sınırlama koyma konusunda uzlaşmaya vardılar. *“Nükleer silahsızlanma yolunda başka anlaşmalara da yolu açan, nükleer bir çatışmanın tehdit unsuru olan*

⁷² Dedeoğlu, *a.g.e.*, s.282-283.

⁷³ The Editors of Encyclopaedia Britannica, "Strategic Arms Limitation Talks", 1998. <https://www.britannica.com/event/Strategic-Arms-Limitation-Talks> (E.T.:15.12.2018)

modern stratejik silah yarışına bir son vermek için ilk somut girişim olarak değerlendirilebilecek olan SALT Anlaşması çerçevesinde imzalanan ABM Anlaşması ile taraflar, birbirlerine yöneltilecek stratejik nükleer silahların daha hedeflerine ulaşmadan havada yok edilmesi için kurulabilecek sistemleri nicelik, nitelik ve coğrafya açısından konuşlandırma bakımlarından sınırlandırmayı kabul etmiştir.”⁷⁴

Anti balistik füze (ABM) sistemlerinin sınırlandırılmasına ilişkin anlaşmada taraflar, saldırgan tavırları daha yüksek seviyelere çıkarmakla tehdit eden savunma sistemlerinde ortaya çıkan rekabete son verdiler. Stratejik Saldırı Silahlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Bazı Önlemler Üzerine Geçici Bir Anlaşma'da ise, iki taraf, en güçlü kara ve denizaltı tabanlı nükleer silahlarındaki rekabeti kontrol etmek için ilk adımları attı.⁷⁵

ABD, 1967 senesinden itibaren stratejik füzelerin yayılımını arttırmadı fakat SSCB anti balistik füzelerini geliştirmeye devam etti. SSCB'nin bu tutumu tehdit olarak algılandı. Tehdit algısı görüşmelerde engel teşkil etti ve anlaşmazlıklara sebep oldu. Her iki tarafın da kendi silah üretimleri için sunduğu teklifler ve istekler, SALT'ın temel hedefleriyle bağdaşmaz hale geldi.

Tarafların stratejik saldırı silahlarıyla ilgili aktif müzakerelere devam etmeyi taahhüt ettikleri SALT I Geçici Anlaşmasının 7. maddesi gereği, SALT II müzakereleri Kasım 1972'de başladı. Bu görüşmelerde stratejik savunma silahları ve saldırı silahlarının kategorilerinin belirlenmesi üzerine tartışmalar yaşandı. Ayrıca taraflar stoklarında bulunan silahların sayısını paylaşma ve kategorileri hakkında bilgilendirme konusuna olumlu yaklaşmıyorlardı. SALT II'nin temel amacı, Geçici Anlaşma'nın yerini stratejik saldırı sistemlerinde geniş sınırlar sağlayan, uzun vadeli ve kapsamlı bir anlaşmaya bırakmaktı. 1974 yılında yapılan görüşmelerde temel kararlar alındı ve anlaşma süresinin 1985'e kadar devam edeceği kararlaştırıldı.⁷⁶

⁷⁴ Sibel Kavuncu, “Nükleer Silahsızlanma Yolunda START Süreci”, *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8, 2013, s. 121.

⁷⁵ "Strategic Arms Limitation Talks (SALT I)". <https://fas.org/nuke/control/salt1/intro.htm> (E.T.:21.12.2018)

⁷⁶ "Strategic Arms Limitation Talks (SALT II)". <https://fas.org/nuke/control/salt2/intro.htm> (E.T.:22.12.2018)

Görüşmeler yıllar boyu sürerken, bir taraftan da anlaşmazlıklara alternatifler ve çözümler arandı. Tamamlanan SALT II Antlaşması, 18 Haziran 1979 tarihinde Viyana'da imzalandı. Antlaşmaya göre taraflar; tüm stratejik füze ve uçaklarının miktarlarını açıklayacak ve Kıtalararası Balistik Füzelere (ICBM), Denizaltından Atılan Balistik Füzelere (SLBM), Çok Başlıklı Füzelere (MIRV) için sınırlandırmalar yapacaktı.⁷⁷ Fakat ABD geçen yıllara rağmen, hala SSCB'nin bir tehdit olduğunu düşünmekte ve her daim bir saldırıya karşı tetikte beklemekteydi. Nitekim bu güvensizliğin sonucunda, ABD Senatosu'nda onaylanmayan SALT II Antlaşması, Başkan Carter tarafından geri çekilmiştir.⁷⁸

2.2.2. Stratejik Nükleer Silahların İndirimi Anlaşması (START)

1980'li yıllarda devletlerin silahlanma faaliyetleri fazlasıyla artmış ve uluslararası kamuoyunda tedirginlik yaratmaya başlamıştı. Bu dönemde ortaya çıkan ve Yıldız Savaşları Projesi olarak bilinen ABD'nin Stratejik Savunma Girişimi projesi, silahsızlanmanın gerekliliğini ve önemini bir kez daha tüm dünyaya hatırlatmıştı. Çünkü artık bu projeye saldırılar, yeryüzünden değil uzaydan düzenlenmeye başlayacaktı.⁷⁹

SALT II'nin başarısızlığıyla kesintiye uğrayan ABD-SSCB silahsızlanma görüşmeleri bu dönemde yeniden başladı. 1982'de Cenevre'de başlayan bu görüşmelere START adı verildi. Fakat ABD bu süreçte, Avrupa'ya orta menzilli füzelere yerleştirmeye başladı ve INF krizi ortaya çıktı. SSCB 1983'te görüşmelerden çekildi.⁸⁰ Ocak 1985'te, ABD Dışişleri Bakanı George Schultz ve Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromyko; stratejik silahları, orta menzilli füzelere ve füze savunmasını kapsayan üç aşamalı müzakereler için yeni bir formül üzerinde

⁷⁷ Dedeoğlu, *a.g.e.*, s.288.

⁷⁸ Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.583.

⁷⁹ Dedeoğlu, *a.g.e.*, s.289.

⁸⁰ Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.586.

anlaştılar. Bu görüşmeler, Ronald Reagan ve Mikhail Gorbacov'dan büyük destek gördü. Aralık 1987'de INF Antlaşması imzalandı. Müzakereler stratejik silahların azaltılmasına yardımcı oldu.⁸¹ 1985 yılında yeniden başlayan görüşmeler, Temmuz 1991'de START I'in imzalanmasıyla sonuçlandı.

START Antlaşması, SALT Antlaşması'yla benzerlikler taşıyordu ve antlaşmanın devamı niteliğindedir. Antlaşma gereği, taraflar 10 yıl içinde ellerindeki nükleer silahların %30-40 oranındaki miktarını yok edeceklerdi.⁸² Silah sayılarındaki indirimler incelendiğinde, antlaşmanın ABD'nin lehine, SSCB'nin aleyhine olduğunu görmek mümkündür.⁸³ Antlaşma 5 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe girdi. SSCB'nin Aralık 1991'de dağılması ve nükleer mirasına ilişkin düzenlemelerin yapılması, 3 senelik bir gecikmeye sebep oldu. Lizbon Protokolü'ne göre Sovyetler Birliği yerine; Rusya, Belarus, Kazakistan ve Ukrayna START I'e taraf olarak kabul edildi. Ancak yalnızca Rusya bir nükleer silah devleti olarak görüldü.

1992 yılında George H. Bush ile Gorbacov'un yerini alan Boris Yeltsin arasında yeni silah indirimleri konusunda kararlar alındı. Bu görüşmeler ve kararlar sonucunda 3 Ocak 1993'te START II Antlaşması imzalandı. START II, START I'in devamı niteliğindedir. Taraflar, stratejik savunma silahlarının 2/3'lük kısmını yok etmeyi kabul ettiler.⁸⁴ 1997 senesinde ABD tarafından, 2000 senesinde Rusya tarafından onaylandı. ABD'nin 2001 yılında ABM Antlaşması'ndan çekilmesi üzerine, Rusya da 2002 yılında START II Antlaşması'ndan çekildi.

⁸¹ "Treaty Between The United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on Strategic Offensive Reductions (START I)", 2011.

<https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/treaties-between-united-states-america-and-union-soviet-socialist-republics-strategic-offensive-reductions-start-i-start-ii/> (E.T.: 29.12.2018).

⁸² Dedeoğlu, *a.g.e.*, s.290.

⁸³ Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.588.

⁸⁴ Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.588.

2.2.3. Nükleer Savaşın Önlenmesi Anlaşması

ABD ve SSCB arasında SALT müzakerelerinin başladığı tarih itibariyle, iki ülke barışçıl işbirliğine dayanarak ilişkilerini yeniden şekillendirme sürecine girdi. Bu ilişkideki ana hedef özellikle nükleer savaşın önlenmesiydi. Mayıs 1972'de yapılan Moskova zirvesi toplantısının son oturumu sırasında, ülkeler bu amacın nasıl gerçekleştirileceği hakkında bazı genel fikir alışverişinde bulundular. Bu görüşmeler bir yıl boyunca devam etti ve Brejnev'in 18-25 Haziran 1973'te ABD'ye yaptığı ziyaret sırasında resmi bir anlaşmayla sonuçlandı.

22 Haziran 1973'te Washington'da imzalanan Nükleer Savaşın Önlenmesi Anlaşmasında, ABD ve Sovyetler Birliği, nükleer savaş ve nükleer silahların kullanılması tehlikesini ortadan kaldırmayı “politikalarının bir hedefi” olarak kabul ettiler. Birbirleri ile ve tüm ülkeler ile savaş riski içeren ve silah kullanmayı gerektiren durumlarda, istikrar ve sürekli barışa adanmış bir politika izlemeyi kabul ettiler. Bu, olası bir nükleer savaş veya askeri çatışma riskini azaltmaya yönelik atılmış; bir karşılıklı işbirliği, düşünce alışverişi ve ilkeli davranış adımıydı.

Anlaşma; her iki ülkenin nükleer savaştan kaçınması konusunda birbirlerine ve üçüncü ülkelere yönelik genel davranışlarını ana hatlarıyla belirlemektedir. Bu bakımdan, çok taraflı sonuçları olan iki taraflı bir anlaşmadır. Çünkü taraflar herhangi bir ülke ile veya diğer ülkeler arasında nükleer bir çatışma tehlikesi bulunduğu anda, bu riski önlemek için birbirleriyle istişarelerde bulunmayı taahhüt ediyorlardı.⁸⁵

⁸⁵ U.S. Department of State, "Agreement Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Prevention of Nuclear War". <https://www.state.gov/t/isn/5186.htm> (E.T.: 02.01.2019).

2.2.4. Nükleer Denemeler Konusunda Eşik Antlaşması (TTBT)

Nükleer Denemeler Konusunda Eşik Antlaşması (TTBT) olarak da bilinen Yeraltı Nükleer Silah Denemelerinin Sınırlandırılması Antlaşması, Temmuz 1974'te imzalandı. Bu antlaşmayla, gücü 150 kilotonu aşan bir nükleer silah testi yapılmasını yasaklayarak nükleer bir "eşik" oluşturdu.

Mevcut nükleer silahların test edilme olasılığını ortadan kaldırması ve askeri açıdan, eşik büyük önem taşıyordu. Her iki taraf da TTB Antlaşması hükümlerine tam olarak uymak için her türlü çabayı gösterecekti. Ancak, nükleer silah testlerinin kesin verimini tahmin etmeyle ilgili teknik belirsizlikler vardı. Bu belirsizlikler, 150 kilotonluk eşğin istenmeyen ihlallerine sebep olabilirdi. Bu nedenle, iki taraf bu sorunu tartıştı ve çözüme varıldı. Yılda bir veya iki defa, istenmeyen ihlaller anlaşmanın ihlali olarak değerlendirilmeyecekti. Bu tür ihlaller karşılıklı endişeye sebep olacağından, tarafların talebi üzerine karşılıklı olarak masaya yatırılacaktı.⁸⁶

1974'te imzalanmış olmasına rağmen, Temmuz 1976'ya kadar ne ABD ne de Sovyetler Birliği anlaşmayı onaylamadı. 1976'da her iki taraf, onay bekleyen 150 kilotonluk antlaşma sınırını ayrı ayrı ihlal etti. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, ABD'nin Antlaşmaları onaylamasını mümkün kılacak ek doğrulama hükümleri konusunda anlaşmaya varmak amacıyla 1987'nin Kasım ayında müzakerelere başladı. Orijinal protokollerin yerine geçen yeni protokollerde yer alan ek doğrulama hükümlerine ilişkin anlaşma Haziran 1990'da yapıldı. 11 Aralık 1990'da yürürlüğe girdi.⁸⁷

Nükleer Testler İçin Eşik Antlaşması, ABD ve Rusya'da test edilebilecek nükleer savaş başlığı ve bombaların patlayıcı kuvvetini sınırlandırmakta ve Kapsamlı

⁸⁶ U.S. Department of State, "Treaty Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Underground Nuclear Weapon Tests (and Protocol Thereto) (TTBT)". <https://www.state.gov/t/isn/5204.htm> (E.T.: 07.01.2019).

⁸⁷ U.S. Department of State, "Treaty Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Underground Nuclear Weapon Tests (and Protocol Thereto) (TTBT)". <https://www.state.gov/t/isn/5204.htm> (E.T.:07.01.2019)

Nükleer Test Yasağı Anlaşması'nın (CTBT) müzakeresi için zemin hazırlamaktadır. Aynı zamanda ABD ve Sovyetler Birliği'nin nükleer test programı verilerini birbirleriyle paylaşmayı kabul etmeleri açısından da büyük öneme sahiptir.

2.2.5. Silahlanmanın Kontrolü Konusunda Vladivostok Anlaşması

23-24 Kasım 1974 tarihlerinde Vladivostok'daki çalışma toplantısında, ABD ve SSCB, stratejik saldırı silahlarının daha da kısıtlanması sorununu ayrıntılı olarak ele aldılar. Bu soruna ilişkin uzun vadeli bir anlaşmanın, SSCB ile ABD arasındaki ilişkilerin savaş tehlikesini azaltmak ve dünya barışını arttırmak için önemli bir katkı sağlayacağına inanıyorlardı.

26 Mayıs 1972 tarihli Geçici Anlaşma da dahil olmak üzere, bu konudaki önceki anlaşmaların değerini belirterek, 1985 yılına kadar sürecek olan stratejik saldırı silahlarının sınırlandırılması konusunda yeni bir anlaşma yapılması gerekliliğini teyit ettiler. Müzakerelerin aşağıdaki hükümlere dayanacağı konusunda anlaşmaya varıldı:

1. Yeni anlaşma; 26 Ekim 1972 tarihli Geçici Anlaşma'nın, Ekim 1977'ye kadar yürürlükte kalacak ilgili hükümlerini içerecektir.
2. Yeni anlaşma; Ekim 1977'den, 31 Aralık 1985'e kadar olan süreyi kapsayacaktır.
3. Eşitlik ve eşit güvenlik ilkesine dayanarak, yeni anlaşma aşağıdaki sınırlamaları içerecektir:
 - A. Her iki tarafın da belirli bir kabul edilmiş toplam stratejik fırlatma aracı sayısına sahip olması;
 - B. Her iki tarafın da; birden fazla savaş başlığıyla donatılmış, belirli bir sayıda Kıtalararası Balistik Füze (ICBM) ve Denizaltından Atılan Balistik Füze (SLBM) hakkına sahip olması.

Anlaşma, 1985'ten sonraki dönemde stratejik silahların daha da sınırlandırılması ve olası azaltılması sorunuyla ilgili daha fazla müzakere için bir hüküm içerecektir.

. Yukarıda belirtilen noktaları içeren yeni anlaşmayı yapmak için SSCB ile ABD arasındaki müzakereler, Ocak 1975'te Cenevre'de devam edecektir.⁸⁸

Görüşmeler sırasında SSCB-ABD ilişkilerinin çok önemli bir yönüne özel bir önem verildi: Savaş tehdidini ortadan kaldırmak ve silahlanma yarışını durdurmak için önlemler ile bu konuda gösterilen çaba. Her iki taraf da, ABD ile SSCB arasında nükleer savaşın önlenmesine yönelik anlaşmalar ve silahları sınırlamanın, genel olarak nükleer çatışmanın ve savaşın patlak vermesine karşı garanti oluşturma sürecinde iyi bir başlangıç olduğunu dile getirdi. Bu süreci teşvik etme zorunluluklarını belirtip, diğer devletlerin de bu duruma katkıda bulunmasını istediler. ABD ve SSCB, bu görüşmelerde, barış ve güvenlik açısından görevlerini yerine getirmek için güçlü çabalar göstermeye devam edeceklerini belirttiler.

Her iki taraf da, nükleer silahların dünyaya yayılmasından kaynaklanan tehlikeleri önlemeye yönelik çabanın önemini ve gerekliliğini bir kez daha belirtti. Bu bağlamda, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın etkinliğinin artırılmasının önemini vurguladılar.

2.2.6. INF Antlaşması

1960'lı yıllardan önce Avrupa'nın SSCB'ye karşı olan savunma mekanizması, NATO'nun caydırıcılık stratejilerinden oluşuyordu. Fakat 1960'lı yıllarda uluslararası stratejilerin değişmesiyle, NATO'nun stratejileri güvenilirliğini yitirmeye başladı. Bu güvensizlik sonucunda, bir doktrinle NATO'nun orta menzilli nükleer güç edinmesinin önü açıldı. 1970'li yıllara kadar ABD, orta menzilli nükleer

⁸⁸ "Joint US-Soviet statement of 24 November 1974 (Vladivostok Agreement)"
<http://www.atomicarchive.com/Treaties/Treaty23.shtml> (E.T.:10.01.2019)

güç bulundurma konusunda zirveyi koruyordu. Fakat 1970’li yıllarda ABD ve SSCB arasında orta menzilli nükleer güçler konusunda bir denklik oluştu ve NATO yeni orta menzilli nükleer güçler edinmeye karar verdi.⁸⁹ NATO’nun her zorlukta üstüne ekleyerek arttırdığı orta menzilli nükleer güçler, sorunu çözümden uzaklaştırıyordu.

Çözumsuz kalan ve güven vermeyen orta menzilli nükleer güçler sorunu için ABD ve SSCB yetkilileri görüşmelere başladılar. Bu görüşmelere Avrupa’nın ilgisi büyüktü. Çünkü yapılacak antlaşma Avrupa güvenliğinin temel taşı oluşturacaktı.⁹⁰ 1980 yılında Cenevre’de başlayan görüşmeler 6 yıl sürdü. 1983 yılında Avrupa’ya yerleştirilen orta menzilli nükleer güçler sebebiyle SSCB görüşmelerden çekilmiş, ancak START konusunda varılacak uzlaşma sonucu görüşmelere devam edeceğini bildirmişti.⁹¹ Bu istek ABD tarafından olumsuz karşılanmıştır. 1986-87 yılları arasında ortak nokta bulunmaya çalışılmış ve nihayet INF Antlaşması, 8 Aralık 1987’de ABD Başkanı Ronald Reagan ve SSCB Lideri Mikhail Gorbaçov tarafından Washington’da imzalanmıştır.

INF Antlaşması’na göre yasaklanan balistik ve seyir füzelerinin tanımı kesindir ve değiştirilemez. Orta menzilli bir balistik füze 1000 ila 5500 kilometre arasında menzil kapasitesine sahiptir. Daha kısa menzilli füzeler ise 500 ila 1000 kilometre menzil kapasitesine sahiptir. Bu füzeler aynı zamanda seyir füzesidir. Uçuşu insansızdır. ABD ve SSCB son imha tarihi olan 1 Haziran 1991 tarihine kadar toplam 2692 kısa ve orta menzilli füzeyi imha etti.⁹²

ABD Dışişleri Bakanlığı, Temmuz 2014’te Rusya’nın INF Antlaşması’nı ihlal ettiğini açıkladı. Rusya’nın, kendini gizleme özelliği olan bir seyir füzelerini test ettiğini iddia etti. Rusya ise suçlamaları kanıt olmadığı sürece reddedeceğini bildirdi. 9 Aralık 2017 tarihinde Rusya, füzelerin varlığını kabul etti ancak sınırları aşmayan,

⁸⁹ Nurşin Ateşoğlu Güney, “Nato Nükleer Caydırıcılığı ve INF Antlaşması”, *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, Sayı 5, Eylül 1993, s.55.

⁹⁰ “NATO and the INF Treaty”, 2 Ağustos 2019. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_166100.htm (E.T.: 24.12.19)

⁹¹ Güney, *a.g.e.*, s.67.

⁹² Daryl Kimball, Kingston Reif, “The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty at a Glance”, Ağustos 2019. <https://www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty> (E.T.: 24.12.19)

kurallara uyumlu bir füze olduğunu iddia etti. 2 Ağustos 2019'da ABD, NATO müttefiklerinin tam desteğiyle INF Antlaşması'ndan çekildiğini duyurdu. Silahsızlanma açısından önemli bir yere sahip olan INF Antlaşması'nın fesh edilmesi, uluslararası kamuoyunda endişe yarattı.

2.3. Soğuk Savaş Döneminde Silahsızlanma Konusunda Çok Taraflı Antlaşmalar

2.3.1. Antarktika Antlaşması

Antarktika Antlaşması, İkinci Dünya Savaşı sonrası silahların sınırlanmasında, silahsızlanma konusundaki anlaşmaların en eskisi ve köklü olanıdır. Bu sebeple peşinden gelecek olan anlaşma ve müzakere süreçleri için de, emsal niteliğinde olmuştur.⁹³ Antlaşmanın temeli, Soğuk Savaş döneminde, rastlanması zor bir işbirliğine dayanmaktadır. 1950'lerin ortalarında bir grup bilim insanı, devletler arasında bilim adına işbirliğini geliştirmek amacıyla, BM'yi bir etkinlik başlatmaya ikna etti. Bu amaçla BM, 1 Temmuz 1957-31 Aralık 1958 tarihleri arasındaki 18 aylık Uluslararası Jeofizik Yılı (IGY) ilan etti. 12 ulustan bilim insanı, bu dönem için çalıştı.⁹⁴ 15 Ekim-1 Aralık 1959 Washington Konferansı'nda; Arjantin, Avusturya, Belçika, İngiltere, Şili, Fransa, Yeni Zelanda, Japonya, Norveç, Güney Afrika, ABD ve SSCB buluştu ve anlaşmaya varıldı.

1 Aralık 1959 tarihinde imzalanan antlaşma, 23 Haziran 1961'de yürürlüğe girdi. Artık Antarktika Kıtası, bilimsel araştırmalar için korunacak şekilde silahlardan tamamen arındırılmış bir bölge haline getirilmişti.⁹⁵ Antlaşmanın maddelerinde, Antarktika'nın yalnızca barışçıl amaçlarla kullanılacağı ve uluslararası

⁹³ U.S. Department of State, "Antarctic Treaty". <https://www.state.gov/t/avc/trty/193967.htm> (E.T.: 15.01.2019).

⁹⁴ "Antarctic Treaty". <https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/antarctic-treaty/> (E.T.: 15.01.2019).

⁹⁵ The Editors of Encyclopaedia Britannica, "Antarctic Treaty". <https://www.britannica.com/event/Antarctic-Treaty> (E.T.: 16.01.2019).

anlaşmazlıkların nesnesi haline gelmeyeceği belirtilmiştir. Antlaşmanın en önemli hedeflerinden biri de, bilimsel araştırmalarda uluslararası işbirliğinin devam etmesini teşvik etmektir.

Türkiye'nin de 1995 senesinde taraf olduğu ve bilimsel çalışmalarını sürdürdüğü antlaşma, 53 taraf ülkeyle halen geçerliliğini sürdürmektedir.

2.3.2. Dış Uzay Antlaşması

Asıl adı *Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dahil, Uzayın Keşif ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Andlaşma*.⁹⁶ olan Dış Uzay Antlaşması; Antarktika Antlaşmasıyla modellenen silahsızlanma antlaşmalarının ikincisiydi.

1957'de ortaya koyulan kısmi silahsızlanma tekliflerinden biri de, dış uzay için bir denetim mekanizmasının geliştirilmesiydi. Bu teklif kabul edilmedi. 1960'da Eisenhower, Antarktika Antlaşması ilkelerinin dış uzaya ve gök cisimlerine uygulanmasını önerdi.⁹⁷

16 Haziran 1966'da, hem ABD hem de SSCB öneri taslakları sundu. ABD taslağı sadece gök cisimlerini ele alırken, SSCB taslağı tüm dış uzay çevresini kapsıyordu. ABD, SSCB'nin taslağını kabul etti. Taslak üzerinde bazı düzenlemeler yapıldı ve belli başlı sorunlar konusunda çözüme ulaşıldı. Antlaşma, 10 Ekim 1967'de yürürlüğe girdi.

⁹⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, " Ay ve diğer gök cisimleri dâhil, uzayın keşif ve kullanılmalında devletlerin faaliyetlerini yöneten ilkeler hakkında Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun", 24.07.1967.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc050/kanuntbmmc050/kanuntbmmc05000902.pdf (E.T.: 20.01.2019)

⁹⁷ U.S. Department of State, " Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies".
<https://www.state.gov/t/isn/5181.htm> (E.T.: 20.01.2019)

2.3.3. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT)

NPT'nin amacı nükleer silahların ve silah teknolojisinin yayılmasını önlemek, nükleer enerjinin barışçıl kullanımlarında işbirliğini teşvik etmek ve nükleer silahsızlanma ile genel silahsızlanma hedefine ulaşma hedefini ilerletmektir. Antlaşma karşılıklı olarak; silahlanmanın önlenmesi ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımını kapsamaktadır ve nükleer silahların yayılmasını durdurmak için uluslararası işbirliğinin temelini oluşturmaktadır. Yapılan görüşmelerden sonra verilen karara göre; nükleer silah sahibi ülkeler silahsızlanmaya yönelecek, nükleer silahları olmayan ülkeler onları alamayacak ve tüm ülkeler barışçıl teknolojiyle yaşamayı öğrenecekti.⁹⁸

1968'de imzaya açılan antlaşma, 1970'te yürürlüğe girdi. 11 Mayıs 1995'te Antlaşma süresiz olarak uzatıldı. Beş nükleer silah ülkesi de dahil olmak üzere, antlaşmaya toplam 191 devlet katılmıştır. Bu antlaşma; diğer silahsızlanma antlaşmalarına nazaran, daha fazla devlet tarafından onaylamıştır. Antlaşmanın önemine dair en önemli kanıt olarak katılımcı devletlerin sayısının çokluğu gösterilebilir.⁹⁹

Antlaşma, küresel nükleer silahların yayılmasının önlenmesine yönelik adımların temel taşı ve nükleer silahsızlanma arayışı için önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması, nükleer silahsızlanma ve genel silahsızlanma hedeflerini ilerletmek ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımlarında işbirliğini teşvik etmek için tasarlanmıştır. Nükleer silahların yayılmasını engelleme hedefini ve taraf devletler arasında güveni sağlamak için,

⁹⁸ United Nations Office For Disarmament Affairs, " Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)". <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/> (E.T.: 22.01.2019).

⁹⁹ Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Antlaşma (NPT)" http://www.taek.gov.tr/attachments/134_npt_tr.pdf (E.T.: 22.01.2019).

Antlaşma, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) sorumluluğu altında bir güvenlik sistemiyle korunmuştur.¹⁰⁰

Antlaşmanın yeniden gözden geçirilmesi adına 5 yılda bir toplantı düzenlenir. Başarılı olan 2010 toplantısından sonra düzenlenen 2015 toplantısında istenilen sonuç elde edilememiştir. 2020 Konferansı için ise hazırlıklar hala devam etmektedir.

NPT ile ilgili yapılan eleştirilerin başında, silahsızlanmanın çok yavaş ilerliyor olması gelmektedir. Ayrıca nükleer silah sahibi olan devletler, NPT'nin 6. Maddesi gereğince nükleer silahlarını azaltmaları gerekirken, azaltmamaktadırlar. Nükleer silahlar konusunda en kapsamlı antlaşma olan ve geçerliliğini halen sürdüren NPT'nin maddelerinin çiğnenmesi özellikle İran tarafından sıkça eleştirilmektedir. NPT'yi hızlandırmak amacıyla 2017'de kabul edilen Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması ise; Almanya, İran gibi bazı ülkeler tarafından NPT'ye yönelik bir saldırı olarak görülmüştür. ABD, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin NPT Antlaşması'na sadık kalmayarak ürettikleri nükleer silahları İsrail'e satması, nükleer silahların yayılmasına sebep ve antlaşmayı ihlal olarak görülmektedir.

2.3.4. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (CWC)

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (CWC), kimyasal silahları yasaklayan ve belirli bir süre içinde imha edilmelerini gerektiren çok taraflı bir antlaşmadır. CWC müzakereleri 1980 yılında BM Silahsızlanma Konferansı'nda başladı. Sözleşme, 13 Ocak 1993'te imzaya açıldı ve 29 Nisan 1997'de yürürlüğe girdi. CWC tüm ülkelerin onayına sunulan bir antlaşmadır. 193 devlet taraf olmuştur. İsrail imzalamış ancak

¹⁰⁰ Jacek Durkalec, "Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması elli yaşında: bir orta yaş krizi", NATO Dergisi, 29.06.2018. <https://www.nato.int/docu/review/2018/Also-in-2018/the-nuclear-non-proliferation-treaty-at-fifty-a-midlife-crisis/TR/index.htm> (E.T.: 22.01.2019)

sözleşmeyi henüz onaylamamıştır. Üç ülke sözleşmeyi imzalamamış veya onaylamamıştır. (Mısır, Kuzey Kore ve Güney Sudan).¹⁰¹

Antlaşmaya göre; kimyasal silahların geliştirilmesi, üretilmesi, edinilmesi, stoklanması veya elde tutulması yasaktır. Silahların doğrudan veya dolaylı transferi, ticareti, kullanımı için askeri hazırlık yapılmasının yasaklanması gibi sert ve net maddeler içerir. Antlaşmanın yasakladığı faaliyetleri yapmak için başka bir devlete yardım etmek veya o devleti teşvik etmek de suç sayılmıştır. Antlaşmada, devletlerin ellerindeki silahları imha etmesi gerektiği yazmaktadır.

2.3.5. Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması

Literatürdeki bir diğer ismi Atmosferde, Uzayda ve Su Altında Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması olan, yeraltı harici tüm nükleer denemeleri yasaklayan bir antlaşmadır. 1963'teki Test Yasağı Anlaşması, atmosferde, uzayda ve su altında nükleer silah testlerini veya başka bir nükleer patlamayı yasaklar.

Test yasağı anlaşmasını karşılıklı olarak sağlama çabaları sekiz yıldan fazla sürdü. Teknik problemler, silah kontrolü ve güvenlik yaklaşımına bakış açılarının farklı olması, uzlaştırma ve müzakere sürecini zora soktu. Müzakerelerin düzensiz ilerlemesi, Doğu-Batı siyasi ilişkilerini yansıtıyordu. Uluslararası ilişkiler müzakerelerin gidişatını belirliyordu. Yıllarca ABD ve SSCB'nin çekişmesi sebebiyle bir sonuca varılamadı.

Ekim 1962'deki Küba Füze Krizi'nden sonra, Kennedy ve Kruşçev, nükleer savaşa tehlikeli bir şekilde yaklaştıklarının farkına vardılar. Her iki lider de iki süper güç arasındaki gerilimi azaltmaya çalıştı. Bir dizi özel mektupta, Kruşçev ve Kennedy nükleer testlerin yasaklanması konusunda bir diyalogu yeniden başlattılar. 10 Haziran 1963'te Amerikan Üniversitesi'ndeki açılış konuşmasında Kennedy, Ruslarla yeni bir üst düzey silah müzakere turu başlattığını açıkladı. Cesaretle Soğuk

¹⁰¹ Daryl G. Kimball, "The Chemical Weapons Convention (CWC) at a Glance", 2018. <https://www.armscontrol.org/factsheets/cwcglance> (E.T.: 26.01.2019)

Savaş'a son verilmesi çağrısında bulundu. “Eğer farklılıklarımıza şimdi son veremiyorsak bile en azından çeşitlilik için dünyayı daha güvenli hale getirebiliriz” dedi.¹⁰²

25 Temmuz 1963'te, yalnızca 12 günlük müzakerelerin ardından, iki ülke atmosferde, uzayda ve su altında yapılan testleri yasaklamayı kabul etti. Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması, 5 Ağustos 1963'te ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei Gromyko ve İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Home tarafından Moskova'da imzalandı.

¹⁰² "Nuclear Test Ban Treaty". <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/jfk-in-history/nuclear-test-ban-treaty> (E.T.: 28.01.2019)

3. BAĞLANTISIZLAR HAREKETİNİN TARİHSEL SÜRECİ

3.1. Kavram Olarak Bağlantısızlık

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dünya üzerinde hala tehditlerden doğan tedirginlik ve kargaşa mevcuttu. ABD ve SSCB - zamanın iki büyük süper gücü arasında gerginlikler yaşanıyordu. Esasında karşıt ideolojilere dayanan bu rekabet, diğer devletler üzerinde de baskı oluşturuyordu. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü ve Varşova Paktı'ndan sonra dünya keskin bir şekilde iki askeri bloğa bölündü.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, gelişmemiş ve sömürü altındaki halklar arasında milliyetçilik hareketleri yayılmaya başlamıştı. Sömürge devletleri yavaş yavaş bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardı. Özellikle Asya'da bağımsızlığını kazanan devletlerin sayısı artmıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında vermeye başladıkları mücadelenin karşılığını almaya başlamışlardı. Fakat bağımsızlıklarını kazandıktan sonra çoğu devlet benzer sorunlarla karşı karşıya kaldı. Ekonomik sorunlar, siyasi plansızlıklar, darbeler ve adaletsiz zenginleşmeler yaşanıyordu. Bu devletlerin sömürge geçmişleri, yaşadıkları benzer süreçler ve bağımsızlığın kazanılmasından sonra karşılaştıkları benzer sorunlar bunları ortak davranış kalıpları geliştirmeye itiyor ve dayanışma içinde, birlikte hareket etmeye sevk ediyordu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanan ülkelerden biri olan Mısır da, diğer Asya ve Afrika ülkeleriyle benzer sorunlar yaşamıştı. Hatta bu siyasal kargaşa zamanlarından faydalanan Cemal Abdülnasır öncülüğündeki subaylar bir darbe yapmış ve Mısır'da Cumhuriyeti ilan etmişlerdi. Nasır, Mısır'a takdir edilecek bir saygınlık ve önem kazandırmıştır. Doğu Bloğu ve Batı Bloğu ülkeleri ile ilişkilerini her zaman korumuş ve uyumlu bir dış politika izlemiştir. Fakat her iki bloğa da katılmayı reddetmiş, ideolojilerinden uzak durmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanan ülkelerden bir diğeri de Hindistan'dır. Hindistan'ın ilk Başbakanı ve Dışişleri Bakanı olan Jawaharlal Nehru, Hindistan'ın tüm dönemlerini etkileyecek karakterde ve görüşte bir liderdi. Hindistan'ı, uluslararası ilişkilerde önemli noktalara getirecek başarılı politikalar izlemiştir. Nehru'nun dış politikasının temeli bağlantısızlıktı ve ona göre herhangi bir bloğa üye olmak, bağımsızlığını kaybetmek anlamına geliyordu.¹⁰³ Bu nedenle bloklar arasında tarafsız kalmıştır. Ancak desteklemesi gerektiği yerlerde Sovyet Rusya'ya daha yakın durduğu görülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya işgal edene kadar bir Hollanda sömürgesi olan Endonezya, Japonya'nın savaşta yenilmesiyle bağımsızlığını kazanan bir ülkedir. 1950'de Endonezya Cumhuriyeti kuruldu. Ülkenin lideri, bağımsızlık çabalarıyla bilinen Ahmet Sukarno olmuştur. Sukarno, "Pancasila" adında, beş ilkel bir devlet ideolojisi oluşturmuştur. Bu ilkeler; tek tanrıcılık, adil ve modern toplum, Endonezya'nın birliği, demokrasi ve sosyal adalettir. Sukarno için tarafsızlık çok önemlidir ve tarafsızlığın önemini sürekli vurgulamıştır. Bu sebeple hiçbir bloğa katılmamış ve Bağlantısızlar Hareketi'nin kurucularından biri olmuştur.¹⁰⁴

İkinci Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya, Almanya'nın işgaline uğramıştı. Bu sırada, Hırvatlardan oluşan Ustaşa Örgütü de Yugoslavya'da işgallere başlamıştı. Sırp örgütü olan Çetnikler ise, Ustaşa Örgütü'yle bir iç savaş halindeydi. Tüm bu örgütlerin yanı sıra; halk, Josip Broz Tito'nun başında olduğu Komünist Partizan Hareket'i destekliyordu. İşgaller sona erdiğinde, büyük oy çoğunluğuyla seçilen Tito, Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti'nin ilk lideri olmuştur. Sovyetler Birliği'nden farklı olarak, kendi modellediği bir sosyalizm anlayışını benimsemiştir. Ayrıca Tito, bağlantısızlık politikasının en önemli adımlarını atan liderlerden biri olmuştur.

1956 yılında İngiltere ve Fransa, Mısır'ı işgal ederek Süveyş Krizi'ni başlatmışlardı. Mısır'ın yaşayabileceği en büyük tehditlerden biriyle karşı karşıya

¹⁰³ Erhan Özyaşar, *Bandung Konferansı (Bağlantısızlar Bloğu) 'nın, ABD-Sovyet Rusya'nın Bölge Politikalarına Etkisi*, (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2018, s.35.

¹⁰⁴ Özyaşar, *a.g.e.*, s.38.

kalan Nasır, yaşanan krizi çözebilmek için Tito ve Nehru'dan yardım istemişti. Tito ve Nehru bu yardım isteğini geri çevirmediler ve Süveyş Krizi'ni BM'ye taşıdılar. Nehru ayrıca İngiltere ve Fransa'ya Süveyş'ten çekilmeleri için baskı yaptı. BM'deki Yugoslav ve Hindistan baskısı, Nasır'a Üçüncü Dünya'daki müttefiklerinin bağlılığını göstererek üç lider arasında kalıcı bir bağ kurulmasına yardımcı oldu. Süveyş Krizi'nin çözümü Mısır'a büyük bir zafer kazandırdı ve Nasır'ı Güney'in bir kahramanı yaptı.

Aynı dönemde, Tito yönetimindeki Yugoslavya'nın bağımsızlığı SSCB tarafından tehdit altındaydı. Nasır ve Nehru, Yugoslavya'nın bağımsızlığı için Tito'nun arkasında olduklarını açıkça ifade ettiler. Bu olaylar, Bağlantısızlar Hareketi'nin kurulması için çok önemli olan Tito, Nasır ve Nehru arasında kalıcı bir bağ oluşturdu.

Süveyş ve Macaristan Krizleri, özellikle Üçüncü Dünya Ülkelerine, Avrupa'dan ve büyük güçlerden emperyalizmin boyunduruğundan tam olarak kurtulamadıklarını düşündürdü. Bu durumun yarattığı uluslararası güvenlik endişeleri de, bu ülkeleri birbirlerine ve Bağlantısızlık fikrine daha çok yaklaştırdı.

Bağlantısızlar Hareketi ilkesel olarak sömürgecilik ve emperyalizme karşı birleşmiş ortak bir ideoloji dayanışması nedeniyle bir araya gelmiştir. Bununla birlikte, kişisel liderlik ve ekonomik işbirliği faktörleri de Hareket'in oluşumunda rol oynamıştır. Hareket'in oluşumunda Nasır, Nehru ve Tito'nun ilişkisi oldukça önemlidir. Süveyş Krizi'nden Belgrad Konferansı'na kadar sık sık bir araya gelmişlerdir. Bu görüşmeler ve fikir alışverişleri ilk konferansa ve Hareket'in yaratılmasına temel oluşturmuştur.

Bağlantısızlar Hareketi'nin Üçüncü Dünya Ülkelerine katacağı prestij de bu liderlere ilham olmuştur. Sukarno ve Nehru gibi liderler, Bağlantısızlar Hareketi'ni hem yurt içinde hem de uluslararası alanda kendi prestijlerini artırabilecekleri bir platform olarak gördüler. Sukarno, erişimini ve ismini daha da genişletmeyi umarak,

Belgrad Konferansı için mücadele etti. Nehru da Hindistan'ın dış politikasını genişletmek ve bir dünya lideri olarak statüsünü tanımlamak için Hareket'i kullandı. Sadece Bağlantısızlar Hareketi gibi bir organizasyona ait olmak bile, yeni bağımsız devletlerin birçok lideri için hem yurt içinde hem de yurt dışında prestij getirecektir.¹⁰⁵ Sonraki dönemlerde Üçüncü Dünya liderlerinin çoğu, Bağlantısızlığın sağladığı bu prestiji, ülkelerinde yaşanan iç güvenlik meseleleri ve iç karışıklıklar için kullandı. Darbeyle başa gelen liderler, ülke içinde yaşanan etnik krizler, diktatörlük tartışmalarının üzeri genellikle Bağlantısızlar Hareketi'yle örtüldü. Örneğin Sukarno'nun, ülkesindeki darbe girişimleri ve etnik kimlik krizlerini çözebilmek için Bağlantısızlar Hareketi'nin desteğini aldığı zamanlar olmuştur.

Bu dönemde birçok Afrika ülkesi bağımsızlık kazanmaya başlamıştı ve milliyetçi bağımsızlık hareketleri döneme hakim olmuştur. Milliyetçi ve sömürgecilik karşıtı duygu, Bağlantısızlar Hareketi'nin kuruluşu için çok önemlidir. Bu ideolojiler Üçüncü Dünya'nın çoğunu büyük güçlere karşı dayanışma içinde birleştirdi.

Bağlantısızlar Hareketi, Afrika, Asya, Latin Amerika ve dünyanın diğer bölgelerindeki, İkinci Dünya Savaşı sonrası, üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlık ve sömürgecilik mücadeleleri sırasında, Soğuk Savaş'ın zirvesinde ortaya çıktı. Bir dış politika perspektifi ve uluslararası bir hareket olarak Bağlantısızlığın ortaya çıkması ve büyümesi uluslararası ilişkilerde önemli bir gelişme olarak kabul edilir. 1950'lerin başındaki başlangıcından bu yana, bu kavram, gelişmekte olan devletlerin çoğunun diplomatik yönelimlerini önemli ölçüde etkilemiş ve onlara çağdaş dünyada ayırt edici bir kimlik kazandırmıştır. Soğuk Savaş'ın dinamiklerini reddeden ve savaş ve barış sorunlarına yeni bir yaklaşım sunan Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri, Büyük Güçlerin etkisi altında olan uluslararası ilişkilerin yönetimini kesinlikle etkilemeye çalışmışlardır.

¹⁰⁵ Peter E. Davis, "The Non-Aligned Movement: A Struggle for Global Relevance", 2011.

1961 Belgrad Konferansı'yla resmi olarak doğan Bağlantısızlar Hareketi, 1970 yılına kadar uluslararası ortamdaki gerginliklerden ve liderlerin ülkelerinde yaşadıkları iç karışıklıklardan ötürü ilk on yılını sonraki on yılına nispeten daha durgun geçirmiştir. Fakat arada durağan geçen ilk on yıla rağmen, 1970-1979 yılları arasında gelişmiş ve uluslararası politikada etkin rol oynamıştır. Bu yükselişte o zamanlar uluslararası ortama hakim olan yumuşamanın da payı büyüktür. 1979'da SSCB'nin Afganistan'a müdahalesiyle yumuşama dönemi son bulmuştur. 1979 Havana Kongresi'nden sonra Bağlantısızlar Hareketi'nin de duraklaması başlamıştır. Ayrıca 1979 yılı sonunda artık Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomik çöküşlerinin önüne geçilemez olmuştu. 1980 yılında Tito'nun hayatını kaybetmesiyle, Hareket'in tarafsızlığında da önemli ölçüde değişim olmuştur. Doğu Bloku'nun politikalarına daha ılımlı yaklaşımlar başlamıştır. 1991 yılında Doğu Bloku'nun ortadan kalkmasıyla Bağlantısızlar Hareketi'nin çöküşü de başlamış oldu. Günümüzde hala duraklama döneminde olduğu söylenebilir.

Bağlantısızlık tarafsız olmak veya uluslararası politikaya karışmamak anlamına gelmemektedir. Dünya barışını ve uluslar arasında anlayışı teşvik etmede aktif rol alırken, askeri ve siyasi gruplardan ayrı kalmak demektir. Aynı zamanda uluslararası konularda bağımsız bir tavır almak anlamına gelir. Tartışıldığı gibi, uyumsuzluğun siyasi, ekonomik ve sosyal kökleri II. Dünya Savaşı sonrası sömürge karşıtı mücadelelere dayanmaktadır. Adil olan yeni bir uluslararası düzen getirmeyi amaçlayan bir harekettir. Bu yeni düzende, Devletler geçmişleri, sosyal kökenleri ve büyüklükleri nedeniyle ayrımcılığa uğramamalıdır. Bağlantısızlar Hareketi'nin uluslararası bir hareket olarak ilginç yönlerinden biri oylama yapısıdır. Birçok uluslararası kuruluşun resmi anayasası varken Bağlantısızlar Hareketi'nin yoktur. Ayrıca, hareketi temsil eden bir sekreteryaya da yoktur. Dahası, yönetimi hiyerarşik değildir ve dönüşümlüdür.

Bu hareket, yakın zamanda sömürgeleştirilmiş ve az gelişmiş üçüncü dünya ülkelerinin, ana güçler arasındaki mücadelede piyon haline geldiği dünya siyasetinde

bağımsız bir yol yaratmaya çalışma arzusundan doğmuştur. Mevcut ittifak ve bloklara karşı bir tepki olarak gelişmiştir. Bu ülkeler; askeri, siyasi, iktisadi açıdan çok zayıf kalmış ülkelerdi. Blokların bu ülkeleri kendi taraflarına çekebilmeleri için bundan daha uygun bir zemin yoktu. Bu ülkelerden bazıları, herhangi bir bloğun üyesi olmak ve süper güçlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmek istemeyen ülkelerdi. *"Blokların etkisine girmemek için siyasi / askeri açıdan direnmeleri, Bağlantısızlık hareketinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir başka deyişle Bağlantısızlık "Üçüncü Dünya" ülkelerinin büyük çoğunluğu için bir dış politika stratejisi olarak kabul edilmişti. Buna paralel olarak, iktisadi açıdan ortaya çıkan direnmeler de, önce Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference for Trade and Development - UNCTAD), sonra da Kuzey - Güney Diyalogu çerçevesinde Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen - YUED (New International Economic Order - NIEO) tartışmaları yolu ile ortaya konmuştur."*¹⁰⁶

*"Uluslararası ilişkiler uzmanları, Batı Bloku'na birinci, Doğu Bloku'na ikinci, bu ikisinin dışında kalan devletler grubuna ise üçüncü dünya adını yakıştırmışlardır. İlk ikisi pek kullanılmadıysa da Üçüncü Dünya yakıştırmayı yerleşti. Bugün Doğu Bloku'nun ortadan kalkmasıyla Üçüncü Dünya'nın da pek bir anlamı kalmış değildir. Ancak Bağlantısızlar da denen (belki de daha doğru bir kullanım) bu devletler grubununun 1950'lerin ortalarıyla 1990'ların başı arasında tarihsel işlevleri olmuştur. Bu bakımdan, temel özelliklerin verilmesi, dünya tarihinin anlaşılması için gereklidir."*¹⁰⁷

İki kutuplu sistemde Asya-Afrika devletlerini tanımlamak için kullanılan; yoksul, az gelişmiş, güney, Üçüncü Dünya, çevre ülke, tarafsız gibi terimler, genellikle Bağlantısızlık kavramıyla eş anlamlı olarak düşünülürdü.¹⁰⁸ Ancak Bağlantısızlık bu terimlerden farklı olarak siyasi anlam ifade eden bir kavramdır. Bağlantısızlığın bu kavramlarla benzerliği ve ilişkisi vardı ancak bu kavramları Bağlantısızlık ile eş

¹⁰⁶ Faruk Sönmezoğlu, "Bağlantısız Üçüncü Dünya'dan Çevre Ülkelerine", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:41, Ekim 2009, s. 4.

¹⁰⁷ Sander, a.g.e., s. 382.

¹⁰⁸ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 403.

anlamli olarak kullanmak dogru degildir. Baglantisizlik; dunya barisi, guvenligi, insanligin refahini saglamak, yeni bir uluslararası ekonomik duzen kurmak ve gelismekte olan uikelerin bagimsizliklerini guclendirip, ulusal egemenlik ve ozgurluklerini korumak amaclarini benimseyen sosyal ve ulusal kurtulus mucadelesiydi. Baglantisizlik, insanligin uluslar arasin da baris ve guvenlik arayisini, yeni ve adil bir uluslararası ekonomik, sosyal ve politik duzen kurma kararlilikini sembolize etmekteydi. Bir dis politika tercihi olarak Baglantisizligin benimsenmesine yonelik baglamsal motivasyonlar, her uik e iin farkli sebepler icerse de, esasen Asya'dan Afrika'ya kadar uzanan somurge karstiti devrimin bir sonucuydu. Ayrica somurgecilige ve emperyalizme karsti baslayan ulusal kurtulus hareketinin bir tezahuru olan Ucuincu Dunya'nin genel toplumsal gelisim surecinin bir parçası olmuşt u.

Baglantisizlik, tarafsizlik ve 77'ler Grubu gibi terimler sıklıkla birbiriyle karitirilir di. Tarafsizlik, uluslararası hukukta Baglantisizlikten farkli bir anlam tasimaktaydi. 77'ler Grubu ise Baglantisizlar Hareketi'nden farkli olarak ekonomik temellere dayali bir topluluktu. Fakat Baglantisizlik kavraminin en cok karitirildiği terim Ucuincu Dunya'ydı. Ucuincu Dunya ve Baglantisizlik kavramları arasin da onemli bir iliski olsa da, aynı anlamı tasimayan terimlerdi.

*"Baglantisizlik kavramı yanliş olarak yer yer tarafsizlik (neutrality), surekli tarafsizlik (perputual neutrality), tarafsizlastirma (neutralization), ve silahsız duruma getirme ve ya askerden arındırma (demilitarization), kavramlarıyla karitirilmektedir. Tarafsizlik, [...] en genel şekilde, iki ve ya daha fazla devlet arasin da cikmiş olan bir savaşıta savaşı dışında kalarak savaşıa katılmama ve savaşıan taraflardan herhangi birine şu ve ya bu şekilde yardımda bulunmama şeklinde anlaşılmalıdır."*¹⁰⁹ Baglantisizlik bir uikenin silahsızlandırılması veya askerden arındırılması da demek degildir. Coğu zaman yalnızcılık politikasıyla da karitirilmektedir. Hálbuki Baglantisizlik, ucuincu dunya uikelerini yalnızlastirmaktan ziyade uluslararası arenada etkin bir hale getirmeyi hedeflemiştir. *"Baglantisizlik*

¹⁰⁹ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008, s. 270.

kavramı, bu ülkelerin eski sömürgeci ülkeler tarafından bağımsızlıklarına karşılık olarak kabul ettirilen siyasi, ekonomik ve kültürel sınırlandırmalardan kurtulmaları için sıklıkla kullanılan bir araç olmuştur."¹¹⁰

Üçüncü Dünya teriminin yaygınlaşmasını sağlayan kişi, Fransız tarihçi Alfred Sauvy'di. Sauvy, sömürgecilik karşıtı yazıları ile ünlüydü. Sauvy 1952 yılında dünyayı; Birinci, İkinci, Üçüncü Dünya olarak üçe ayırdı. Bu düşünceye göre Birinci Dünya; ABD, İngiltere ve bazı Batı Avrupa devletlerinden oluşuyordu. Birinci Dünya devletleri NATO'yu kurmuştur. İkinci Dünya ise sosyalist devletlerden oluşuyordu. Bu devletler genellikle SSCB'yle ortak hareket ediyordu. Bu iki dünyanın anlaşmazlığı ortaya Soğuk Savaş'ı çıkarmıştır.¹¹¹ Birinci Dünya ülkeleri, kamuoyunda Üçüncü Dünya ülkelerini acınası ve yardım edilmesi gereken bir durumda gösteriyordu. Yardım etmek amacıyla gerçekleştirilen eylem ise sömürgeydi. Birinci Dünya ülkeleri, sebebi oldukları yıkımlara ve fakirliğe yardım eli uzatarak sömürgeciliği meşrulaştırıyorlardı. Uzun yıllar süren sömürgeciliğin üzeri ise medya aracılığıyla kapatılıyordu.¹¹² İkinci Dünya ülkelerinin yaklaşımı da farklı değildi. İki tarafın amacı da Üçüncü Dünya'ya hakim olmaktı.

Soğuk Savaş döneminde kendini gösteren ve Bağlantısızlar Hareketi sayesinde dünyada bazı farklar yaratan Üçüncü Dünya Ülkeleri'ni, Fransız Devrimi'nin Üçüncü Tabakasına benzetmek mümkündür. O dönemde Birinci Tabaka ruhban sınıfını, İkinci Tabaka aristokrasiyi ve Üçüncü Tabaka burjuvaziyi temsil ediyordu.¹¹³

Bağlantısızlar Hareketi'nin ilk eylemleri, daha sonra birçok Üçüncü Dünya Ülkesinin özgürlüğüne ve bağımsızlığına kavuşmasına ve onlarca yeni egemen devletin kurulmasına yol açan dekolonizasyon sürecinde kilit bir faktördü. Tarihi boyunca Bağlantısızlar Hareketi dünya barışı ve güvenliğinin korunmasında temel

¹¹⁰ Tibet İnal, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti Farklılığı ve Dış Politikaya Yansımaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü T.C. Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.303.

¹¹¹ Vijay Prashad, *Esmer Milletler: Halkların Üçüncü Dünya Tarihi*, Çev: Sümer, Çağdaş-Erdoğan, Senem, Yordam Kitap, 2016, s. 27-28.

¹¹² Prashad, *a.g.e.*, s.27-28.

¹¹³ Prashad, *a.g.e.*, s.33-34.

bir rol oynadı. Yıllarca sömürülmüş olan ülkeler için verdikleri çaba son derece önemliydi. Çıkarları olmadan girdikleri savaşlar ve anlaşmalar düşünüldüğünde, bağlantısızlık bağımsızlık anlamına geliyordu.

Bağlantısızlar Hareketi ilkeleri doğrultusunda; ideolojik olarak iki kutba ayrılmış olan dünya siyasetinde, güç bloğu rekabetinden uzak, kendi başına bir bütün olarak; bağımsızlık ve tarafsızlık uğruna, sömürgecilik ve emperyalizme karşı savaş verildi. Büyük güçlerin çıkarları uğruna ortaya çıkan tüm uluslararası meselelerde bağımsız bir duruş sergilendi ve itiraz yoluna gidildi. Hareket; dünyanın her neresinde olursa olsun, bir Üçüncü Dünya Ülkesinin, bağımsızlık ve egemenliğinin ihlalinde liderlik rolüne soyundu. Hareket'in tek bir lideri yoktu ve ezilen halkların sesi olacaktı.

Bağlantısızlar Hareketi'ne rehberlik eden temel ilkeler; küresel barış, silahsızlanma, bağımsızlık ve kültürel kimliklerin korunmasıydı. Ülkelerin kendi kaderini tayin edebilme ilkesi her zaman savunuldu. Her ülke ve ulus için, bilgiye ve teknolojiye eşit erişim hakkı istendi. Uluslararası finansal mimarinin içinde adil ticaret ilişkileri sağlanması gerekirdi. Hareket her ne kadar eleştirilerin odağında olsa da; barış, refah, özgürlük, adalet ve eşitlik söylemlerinden vazgeçilmedi. Bağlantısızlar Hareketi ülkelerinin uyması için temel ilkeler ve kurallar belliydi. Buna göre Bağlantısız ülkeler;

- 1) Bağlantısızlık ve farklı siyasal ve toplumsal sistemlere sahip ülkelerle barış içinde bir arada yaşama temeline dayanan bağımsız politikalar izlemeli,
- 2) Ulusal bağımsızlık hareketlerini desteklemeli,
- 3) Doğu/Batı çatışmasına ya da çok taraflı askeri ittifaklara dahil olmamalı,
- 4) Doğu/Batı çatışması ekseninde bu güçlerden bir ile ikili askeri anlaşma yapmamalı ve aynı anlama gelecek bölgesel savunma paktlarına üye olmamalı,
- 5) Kendi ülkelerinde Soğuk Savaş taraflarının yararına olacak askeri üsler sağlamamalıdır.¹¹⁴

¹¹⁴ Declaration of 1st Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 06.09.1961, <http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/>

"Nihayet, bir ülkenin Bağlantısızlık türü bir dış politika stratejisine yönelmesi, çoğu defa bir ulusal uzlaşmayı da mümkün kılmaktaydı. Yeni bağımsızlıklarını kazanan eski sömürgelerde, genellikle, eski sömürgeci ülkelerle tüm bağların kopartılmamasını isteyen kesimler olduğu gibi, özellikle bağımsızlık mücadelesinin zorlu olduğu ülkelerde, bu ülkeler ile ilişkilerin sürdürülmemesini isteyen Batı - karşıtı radikal kesimler de mevcuttu. Dolayısıyla, bu ülkelerde yönetimi elinde bulunduranlar, bu eğilimlerden her ikisinin de kabul edebileceği bir dış politika stratejisi olan Bağlantısızlığa yönelerek bir denge politikası izleme imkanına kavuşuyorlardı."¹¹⁵ Ayrıca çıkarlarına uygun olarak, piyon devlet olmaksızın, Bağlantısızlar Hareketi'yle uluslararası alanda bir konum ve önem kazanıyorlardı.

Bu durumdan ötürü, Bağlantısız ülkeleri Doğu-Batı Bloğundan tamamen kopuk olarak değerlendirmek yanlış olur. Her ne kadar askeri ittifaklarda blokların içinde yer almasalar da, belli dönemlerde destek verdikleri ve destek aldıkları durumlar, olaylar söz konusu olmuştur. "Örneğin, Josip Broz Tito'nun liderliğindeki Yugoslavya, ülkenin bağımsızlığına yönelik bir tehdidin Sovyetler Birliği'nden gelebileceğini düşünerek Moskova ile "mesafeyi korumaya" çalışmış, özellikle bazı dönemlerde doğrudan Batı bloğu içerisinde yer almamakla beraber ABD'nin "rekabetçi desteğini" arkasına almıştır. Buna karşılık, Nasır'ın liderliğindeki Mısır da, genellikle Batılı ülkelerle sürtüşme içerisinde bulunduğu için, bağımsızlığına yönelik muhtemel bir tehdidin başlıca kaynağı olarak görülen bu blokla "mesafeyi korumaya" çalışmış, bu kesimden gelen müdahalelere de (1956 Süveyş Krizi sırasında olduğu gibi), Sovyetler Birliği'nin "rekabetçi desteğini" arkasına alarak karşı durmuştur."¹¹⁶

Bağlantısızlar Hareketi'nin dünya politikasındaki yerini anlayabilmek için BM ile ilişkilerine bakmak gerekmektedir. BM kurulduğunda, örgüte üye olan 51

[documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents](https://www.un.org/News/Press/docs/2019/06/20190601.nam.summits.doc.html) (E.T.: 01.06.2019)

¹¹⁵ Sönmezoğlu, a.g.m., s. 4.

¹¹⁶ Sönmezoğlu, a.g.m., s.5.

ülkenin 41 tanesi iki bloktan birine bağlıydı. Çünkü bu yıllarda birçok ülke bağımsızlıklarını kazanma sürecindeydi. *“Bu yüzden Asya-Afrika halklarının bağımsızlık kazanmalarında uluslararası meşru bir zemin olan BM, bu ülke halklarınca ihtiyaçlarını karşılayan önemli bir forum olarak da görüldü. Zaten sömürgeci güçlerin denetiminden kurtulan ülkeler birer birer BM üyesi olurken, bir yandan da Bağlantısızlık Hareketine katıldılar.”*¹¹⁷

Bağlantısızlar Hareketi'nin barış, silahsızlanma, güvenlik vb. konularda gerçekçi olmayan istekleri vardı. Bu ütopyik fikirlerini BM'ye taşıması, örgütü meşgul etmeye başladı ve Hareket'in örgüt içindeki rolünü olumsuz yönde etkiledi. Tüm nükleer ve konvansiyonel silahların ortadan kaldırılması gibi istekleri bulunuyordu. Fakat bu ne BM'nin ne de Bağlantısızlar Hareketi'nin çözebileceği bir sorun değildi. Bu sorun ancak büyük güçlerin sorumluluğundaydı.

Tüm bu olanlara rağmen Hareket'in üye sayısının giderek artması, örgüt içinde etkin ve söz sahibi olmalarını sağlıyordu. *“Hareket kendi çalışma sistemi ve araçları yoluyla global sistem içerisindeki değişiklikleri ve durumları, bağlantısız ülkelerin çıkarları ve ilgileri doğrultusunda BM platformlarına taşıdı. Örneğin, Bağlantısızlık Hareketi 1961 Belgrad Konferansında temel olarak barış, silahsızlanma ve Doğu-Batı gerginliğini düşürme konularında BM'ye atıf yaparken, 1964'deki Kahire Konferansında da dekolonizasyon, gelişme ve silahsızlanma konularında hareketin BM'de inisiyatif almasını kararlaştırdı.”*¹¹⁸

Bağlantısızlar Hareketi'ne katılan ülkeler; farklı dil, din, ırk ve kültürden olmalarına rağmen toplu bir hareket oluşturmaya çalışmışlardır. Ortak noktalar ve genellikle ortak sorunlar üzerinden birbirlerine tutunmuşlardır. Elbette yaratılan bu toplu hareketin sorunlara yol açtığı da görülmüştür. *“Ulusal birleşme yoluyla yeni bir ulusal kimlik oluşturma, Bağlantısızların karşılaştıkları sorunlardan biri*

¹¹⁷ Hasgüler, a.g.e., s. 153.

¹¹⁸ Hasgüler, a.g.e., s. 154-155.

olmuştur ancak Bağlantısızlık politikasının; adaleti, eşitliği savunması ve ırkçılığa karşı durması bu sorunun görmezlikten gelinmesini sağlamıştır.”¹¹⁹

1979 yılına gelindiğinde BM üyelerinin üçte ikisinden fazlasını Bağlantısızlar Hareketi’ne üye ülkeler oluşturuyordu. BM Güvenlik Konseyinde sürekli olmayan ülkelerin 6’sı Bağlantısız ülkelerdendi. BM ve Bağlantısızlar Hareketi benzer uluslararası ilkelere sahipti ve bu sebeple birbirlerine sürekli destek halindediler. Özellikle silahsızlanma konularında BM’nin Hareket’e destekleri göz ardı edilemezdi. İki oluşum da işlevlerini yerine getirebilmek için birbirlerine ihtiyaç duyuyorlardı.

Bağlantısızlar Hareketi ülkelerinin dil, din, ırk, kültür gibi farklı gruplardan oluşması ulusal entegrasyon yoluyla ulusal bir kimlik yaratamama sorununu meydana getiriyordu. *“Bu açıdan, ülke dış politikasında bağlantısızlık stratejisinin uygulanması yolu ile uluslararası politikaya aktif bir katılım, ulusal güçlere göre oluşan hiyerarşinin çok altlarında yer alan bir ülkenin bu konumunu nispeten iyileştirebilmesi dolayısıyla bu ulusal kimlik yaratma politikası açısından önemliydi.”¹²⁰* Ayrıca bu sayede ülkelerin liderleri, ülkelerinde yaşanan siyasi ve ekonomik sorunları unutturarak asıl ilgiyi dışarıya çekiyorlardı.

Bağlantısızlar Hareketi’nin Üçüncü Dünya ülkelerine katkılarından biri de, onları uluslararası hiyerarşinin zemininde olmaktansa, hiyerarşinin dışında önemli bir konum kazandırmasıydı. *“Birleşmiş Milletler Örgütü içerisinde oluşturdukları oy grubu aracılığı ile ülkelerin desteği diplomasi kulislerinde büyük ülkelerin diplomatları tarafından aranır hale gelmişti. Soğuk Savaş Döneminde Kore, Kongo vb. uluslararası krizlerde de görüldüğü gibi bu ülkeler, bloklar arasında sürdürdükleri arabuluculuk çabalarıyla uluslararası sistemin sürekliliğini sağlayan bir temel öge konumuna ulaşmaktaydılar.”¹²¹* Örneğin Hindistan kendi imkanlarıyla elde edemeyeceği prestiji, Bağlantısızlar Hareketi sayesinde elde etmişti. Ayrıca

¹¹⁹ Özyaşar, a.g.e., s.106-107.

¹²⁰ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 406-407.

¹²¹ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 407-408.

Hareket'e üye ülkelerin diğer bloğa yakın olabilme ihtimali, her iki bloğu da bu ülkelere yardım ve yanaşma konusunda tetiklemişti. Bu ülkelere teknik, ekonomik, askeri yardımlar yapılmaya başlandı.

SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın bitmesiyle, Bağlantısızlar Hareketi de anlam ve önemini kaybetmeye başlamıştır. Bloklara bağlı olmamak amacıyla çıkılan bu yolda, bloklar ortadan kalkınca, Bağlantısızlık da boşlukta kalmıştır. *"Bunun en önemli sembolik kanıtı, günümüzde de sürmekte olan "Bağlantısız Ülkeler Zirve Konferansları"nda, Soğuk Savaş döneminin aksine, sonuç bildirgelerinde iktisadi bölümün siyasi bölüme göre çok daha uzun olmasıdır."*¹²²

3.2. 1955 Bandung Konferansı

Bandung Konferansı olarak da bilinen Asya-Afrika Konferansı; Burma, Seylan, Hindistan ve Pakistan'ın liderleri ile işbirliği içinde ilerlemeyi planlayan Endonezya Başbakanı Ali Sastroamidjojo'nun fikriyle ortaya çıkmıştır. Konferansın gündemini hazırlamak ve davet vermek için bu beş lider Aralık 1954'te Endonezya'nın Bogor kentinde bir araya geldi. Bu konferans Bağlantısızlar Hareketi'nin ilk adımlarının atıldığı konferanstı. Bu konferans, Bağlantısızlığın bir söylem olmaktan çıkıp harekete dönüşmesini sağlayacaktı.

Konferans, 18-24 Nisan 1955 tarihlerinde Endonezya'nın Bandung kentinde toplandı. Toplamda, dünya nüfusunun yarısından fazlasını temsil eden 29 ülke delegeler gönderdi. Temsilciler; barış ve Üçüncü Dünya'nın Soğuk Savaş'taki rolü, ekonomik kalkınma ve sömürgeciliği tartışmak için buluştular. Bu konferans büyük devletleri, özellikle de Batılı ve büyük devletleri fazlasıyla şaşırtmıştı. Dünya tarihinde ilk kez, Batılı olmayan bu kadar fazla sayıdaki ülke, ortak bir sebep için bir araya geliyordu.

¹²² Sönmezoğlu, a.g.m., s.7.

Bandung Konferansı'nın temel ilkeleri siyasal bağımsızlık, egemenliğe karşılıklı saygı, saldırgan olmayan dış siyaset, büyük güçlerin küçük devletlerin iç işlerine karışmaması ve eşitlikti. Bu sorunlar, konferansta çoğu yakın bir zamanda sömürge yönetiminden çıkan tüm katılımcılar için merkezi öneme sahipti. Burma, Hindistan, Endonezya, Pakistan ve Sri Lanka hükümetleri Bandung Konferansı'nın masraflarını üstlendiler. Asya, Afrika ve Orta Doğu'dan ülkeleri bir araya getirdiler. Çünkü dekolonizasyon süreci devam ediyordu. Konferanstaki delegeler, özellikle Afrika'da, henüz bağımsız hükümetler kurmamış diğer sömürgeleştirilmiş halklar hakkında görüşlerini bildirdiler.

*"Konferansın açış konuşmasında Endonezya Devlet Başkanı Sukarno, bu toplantının insanlık tarihinde renkli ırklar olarak anılan ulusların ilk kıtalararası toplantısı olduğunu ve bu liderlerin ülkelerinin ortak sorunlarını konuşmak ve tartışmak amacıyla bir araya gelmelerini de yeni ve tarihsel bir çıkış olarak gördüğünü söyledi."*¹²³ Sömürgeciliğin son zerresine kadar tükenmesini umduğunu dile getirdi. Alışılmış lider konuşmalarından farklı bir konuşmaydı. Politikada olması gereken temel değer insanların mutluluğu ve sağlığıyken, büyük devletlerin politika hedeflerinin dünyayı kontrol altına almak üzerine olmasını eleştirdi. Sömürgeciliğin bitmediğini, sadece modern kıyafetlere büründüğünü vurguladı.¹²⁴

Sri Lanka sözcüsü; üçüncü dünya ülkelerinin büyük güçler arasında arabulucu olabileceğini savundu. Mısır adına konuşan Nasır, ülkelerin kendi kaderlerini belirleyebilmeleri ve bağımsız iç işleri yönetiminin önemine vurgu yaptı. Pakistan sözcüsü; sömürgeciliğin yenilebileceğini fakat sonraki süreçte yeni çeşitte sömürge anlayışlarına dikkat edilmesi gerektiğini söyledi. Çin Başbakanı, ülkeler arasındaki ortak noktaların önemini anlattı. Türkiye sözcüsü Fatin Rüştü Zorlu ise işbirliğinin önemine değindi. İttifakların nedenlerini anlattı. Rusya'nın Türkiye'ye olan baskısından ve halkın bu baskıya karşı tepkisinden bahsetti.¹²⁵

¹²³ Hasgüler, a.g.e., s. 16.

¹²⁴ "Endonezya Başkanı Sukarno'nun Bandung Konferansı Açış Konuşması 18 Nisan 1955", *Bandung'tan 50 Yıl Sonra, Özgür Üniversite Forumu*, sayı:29, Ankara, 2005, s.90,91.

¹²⁵ Hasgüler, a.g.e., s. 17-18.

"Konferans 18 Nisanda ekonomik işbirliği, kültürel işbirliği, insan hakları ve self determinasyon, bağımlı halkların sorunları ile dünya barışı ve uluslararası işbirliği konularını gündem maddeleri olarak kabul ederek, bu gündem çerçevesinde çalışacak siyasi, ekonomik ve kültür komiteleri olmak üzere üç komite kurulmasını kararlaştırdı.¹²⁶

Konferansta temel olarak iki görüş ortaya çıktı: Tamamen bağımsız olmak ve Batı yanlısı tutum içinde olmak. Hindistan, Çin, Mısır, Afganistan, Myanmar, Kamboçya, Etiyopya, Endonezya, Laos, Nepal, Suudi Arabistan, Suriye, Kuzey Vietnam ve Yemen birinci grubu oluşturuyordu. İkinci gruba ise; Türkiye, Irak, Pakistan, Sri Lanka, Gana, Japonya, Ürdün, Lübnan, Liberya, Libya, İran, Filipinler, Tayland, Sudan ve Güney Vietnam oluşturuyordu.¹²⁷

Siyasi ilişkilerin konuşulduğu konferansta, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği tartışma konusu oldu. Çünkü Türkiye, Bandung Konferansı'na katılan ülkeler arasında NATO'ya üye olan tek ülkeydi. Türkiye'nin Başbakan Yardımcısı Fatin Zorlu, NATO'nun Türkiye için önemini anlattı ve NATO'yu "barış mevzii" olarak tanımladı. Zorlu'ya verdiği cevapta Nehru, NATO'yu sömürge anlayışının koruyucusu olarak gördüğünü ve her türlü güç bloğuna karşı olduğunu söyledi. Türkiye'nin konferans boyunca NATO savunuculuğu yapması, konferansta bulunan diğer devletler tarafından hoş karşılanmadı ve yoğun eleştiri aldı. Türkiye'nin bu tutumu ülke içerisinde de tepki gördü ve eleştirildi.¹²⁸

"Konferansın sonunda

- 1) *Ekonomik İşbirliği,*
- 2) *Kültürel İşbirliği,*
- 3) *İnsan Hakları ve Self Determinasyon,*
- 4) *Bağımlı Halkların Sorunları,*

¹²⁶ Deniz Özmen, *Bağlantısızlar Hareketinin Tarihsel Gelişimi İçinde Yugoslavya'nın Yeri: Josip Broz Tito Dönemi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 1992, s.83.

¹²⁷ Hasgüler, *a.g.e.*, s. 19.

¹²⁸ Emel Emre, "Türkiye'nin Bandung Konferansında Asya-Afrika Ülkelerine İhaneti", *Bandung'tan 50 Yıl Sonra, Özgür Üniversite Forumu*, sayı:29, Ankara, 2005, s. 87-88.

5) *Dünya Barışı ve İşbirliği konularında beş karar onaylanırken;*

1) *Bağımlı Halklar ve*

2) *Dünya Barışı ve İşbirliği başlıklı iki bildiri kabul edildi.*"¹²⁹

Konferans boyunca tartışmalar ve anlaşmazlıklar olmasına karşın 'Bandung ruhu' olgusu ortaya çıkmıştır. "*Bu da, Üçüncü Dünya ülkelerinin uluslararası sistemde ayrı bir güç oluşturma isteklerini yansıtan uluslararası çabaydı.*"¹³⁰

Aralık 1957'de Kahire'de Afrika-Asya Halkları Dayanışma Konferansı düzenlendi. Bandung'tan sonraki ilk büyük toplantıydı ve katılımcı sayısı 45'ti. Açılış konuşmasını Nasır'ın danışmanı Enver Sedat yaptı. Bandung'tan farklı olarak bu konferansta kadın konuşmacılar bulunuyordu.¹³¹ Bu konferanstan sonra farkındalık oluştu. Bağılantısızlar Hareketi; silahsızlanma, özgürlük, sömürgecilik gibi konuların üzerinde durduğu kadar, cinsiyet eşitliğinin de üzerinde durmaya çalışmıştır. Kadın konuşmacılara, diplomatlara ve liderlere destek vererek ön planda olmaları için çaba gösterilmiştir. Hareket, dünyada eşitlik sağlamayı hedefleyerek çıktığı bu yolda, önce kendi içinde cinsiyet eşitliği ile başlamıştır.

Bandung Konferansı'ndan sonra Tito; Nasır ve Nehru ile ayrı ayrı görüşmeler yaptı. Görüşmeler sonucu, 18-19 Temmuz 1956 tarihinde bu üç lider Brioni adasında buluştu. Bandung ilkelerini onayladıklarını ortaya koydukları Brioni Bildirgesi'ni yayınladılar. Bu bildirmede bloklar arasındaki çatışma korkusunun ancak silahsızlanma konusunda somut bir ilerlemeyle ortadan kalkacağı belirtildi. Bu bildirgeyle üç liderin görüş birliği kanıtlanmış oldu.¹³²

Bandung Konferansı'yla Belgrad Konferansı arasında geçen sürede, Bağılantısızlar Hareketi'nin temelini atıldığı söylenebilir. Bu dönemde meydana gelen olaylar, Hareket'in ilke ve kurallarının biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Özellikle Süveyş Krizi ve Macaristan Krizi; Tito, Nehru ve Nasır arasındaki

¹²⁹ Özmen, *a.g.e.*, s. 85.

¹³⁰ Guy Arnold, *The Third World Hand Book*, London, 1994, s.38.

¹³¹ Prashad, *a.g.e.* s. 88-89.

¹³² Hasgüler, *ag.e.*, s. 23-24.

koordinasyonu arttırmıştır. Süveyş ve Macaristan Krizleri, Üçüncü Dünya dayanışmasını artırarak devletlerin sömürgecilik ve emperyalizm karşıtı meseleler etrafında birleşmesine yardımcı olmuştur.

Daha sonra 26 Aralık 1957 tarihinde Kahire Konferansı düzenlendi. Bu konferansta Nasır, iki kıtada tek lider olma niyetini belli etti. Bu durum hiçbir lider tarafından kabul görmedi. Bu konferans ilişkileri geliştirmek yerine, ülkeler arasında soğukluğa sebep oldu. Nasır'ın tavırları ve tek lider olma arzusu konferansı başarısızlığa uğrattı. Tito ile Nasır'ın dostluğu ve Tito'nun yapıcı davranışları, Nasır'ın tavrına rağmen Hareket içinde önemli bir yer edinebilmesine sebep olmuştur.

Bu başarısızlığın üstünü kapatmak isteyen Tito, Asya-Afrika ülkelerini kapsayan üç aylık bir yolculuğa çıktı. Endonezya'daki konuşmasında bloklaşma ve barış içinde bir arada yaşama üzerine eleştirilerini yaptı. Tito'nun bu uzun ve yapıcı seyahatinden sırasında, 1958 Kahire Ekonomik Konferansı toplandı. Bu konferansta Mısır, Hindistan ve Gana arasındaki liderlik yarışı fark edildi ve bu durum ülkeler arasında güven problemine yol açtı. Alınması gereken birçok karar bu üç ülkenin çekişmesi sonucu alınamadı.¹³³ Özellikle Nasır ve diğer bazı ülkelerin yarattıkları güven problemleri Bağlantısızların ilk resmi konferansı olacak olan Belgrad Konferansı'nın 6 sene gecikmeli olarak yapılmasına sebep olmuştur.

16 Nisan 1961'de Kahire'de buluşan Tito ve Nasır, Nehru ve Sukarno'nun da onayı ve desteğini alarak; 21 Üçüncü Dünya Ülkesine resmi bir Bağlantısızlar Konferansı için çağrı yaptılar.

¹³³ Hasgüler, *ag.e.*, s. 25-26.

3.3. Soğuk Savaş Dönemi Konferansları

3.3.1. 1961 Belgrad Konferansı

1961’de Belgrad’da düzenlenen, Bağılantısızlar Hareketi’nin ilk resmi toplantısı olan Belgrad Zirve Konferansı’na, üç liderin girişimi zemin hazırlamıştır: Yugoslavya lideri Josip Broz Tito, Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır ve Hindistan başbakanı Jawaharlal Nehru. Belgrad Konferansı öncesinde, 5-11 Haziran 1961’de, 20 ülkenin katıldığı bir Hazırlık Konferansı düzenlendi. Konferansta, Belgrad Konferansı için ön hazırlıklar yapıldı. Katılacak ülkelerin taşıması gereken şartlar belirlendi ve konferansın olası gündemi hazırlandı. Kahire Hazırlık Konferansı’na göre, Belgrad Konferansı’na katılacak ülkeler için belirlenen ölçütler şunlardır: *“Konferansa katılacak ülke, farklı siyasi ve toplumsal sistemlere sahip devletler arasında birarada yaşama ve Bağılantısızlık ilkelerine bağlı bir dış politika izlemeyi kabul etmelidir; büyük güçler arasında imzalanan çok taraflı bir ittifakın üyesi olmamalıdır; ulusal bağımsızlık hareketlerini desteklemelidir; herhangi bir ülke büyük devletlerden biriyle ikili bir antlaşma imzalamışsa veya bir bölgesel savunma paktının üyesiye, bu antlaşma veya pakt büyük güçler arasındaki çatışmalar kapsamında imzalanmamış olmalıdır; herhangi bir yabancı güce kendi ülkesinde askeri üsler kurma izni vermişse, bu ayrıcalık büyük güçlerin arasındaki çatışmalar kapsamından çıkarılmalıdır.”*¹³⁴

Bağılantısızlar Hareketi’nin ilk resmi zirvesi olan Belgrad Konferansı, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra büyük dünya güçleri arasında yer alan “etki alanlarının” bölünmesine ve Soğuk Savaş sırasında ortaya çıkan iki bloğun oluşumuna doğrudan bir tepki olarak yorumlanabilir.

“Zirve konferansı, nükleer denemelerin yapıldığı, Doğu-Batı gerginliğinin Berlin, Laos, Küba, Kongo ve Vietnam üzerinde arttığı, Cezayir ve Angola’da ulusal kurtuluş savaşlarının devam ettiği, dünyada çok olumsuz bir uluslararası ortamın

¹³⁴ Hasgüler, s.28.

egemen olduğu bir dönemde toplandı.”¹³⁵ Uluslararası alanda gerginlikler zirveye ulaşmıştı. Berlin sorunu bir kriz haline dönüşmüştü. Kutuplar arasındaki gerilim, ABD’nin nükleer testleriyle iyice tırmandı. Bu olaylar konferansın hemen öncesinde yaşandığı için konferansın gündemini oldukça meşgul etti.

1-6 Eylül 1961 tarihleri arasında yapılan konferans, hareketin resmi başlangıç tarihi kabul edilir. Konferansın katılımcı ülkeleri; Afganistan, Cezayir, Burma, Kamboçya, Seylan, Kongo, Küba, Kıbrıs, Etiyopya, Gana, Gine, Hindistan, Endonezya, Irak, Lübnan, Mali, Fas, Nepal, Suudi Arabistan, Somali, Sudan, Tunus, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Yemen ve Yugoslavya’dır.¹³⁶ Gözlemci ülkeler ise Bolivya, Brezilya ve Ekvador’dur.

Bu farklı ülkeler grubunu bir arada tutan; Soğuk Savaş bloklarına ve nükleer tehditlere karşı ortak bakış açıları ve hepsinin geçmişinde sömürgeciliğe maruz kalmasıydı. Bu ülkeler; uluslararası ilişkilerde eşitliği, büyük, küçük, güçlü, zayıf fark etmeden kendi kaderini tayin edebilme hakkını ve uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde gücün bir faktör olmadığı bir sistemi savunuyorlardı.

Konferans öncesi uluslararası alanda yaşanan gerginliklerden dolayı konferans boyunca ara ara bloklara barış çağrısı yapıldı. Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri, bu gerginlik karşısında çözüm olarak BM ile beraber hareket edebileceklerini bildirdiler. *“Belgrad Konferansı boyunca barış içinde birarada yaşama, Berlin sorunu, Filistin sorunu, silahsızlanma, sömürgecilik, yeni-sömürgecilik, ırkçılık, az gelişmiş ülkelerin ekonomik sorunları, özellikle Angola ve Cezayir’deki bağımsızlık mücadeleleri en temel konular arasındaydı. Bu temel konular altında Bağlantısızlık Hareketinin hem siyasal hem de ekonomik temalarının ortaya çıkmasını sağladı.”¹³⁷ Konferansın amacının yanlış anlaşılması açısından*

¹³⁵ Özmen, s. 121.

¹³⁶ Summit Declarations of Non-Aligned Movement (1961-2009), Institute of Foreign Affairs, IFA, Kathmandu, 2011.

¹³⁷ Hasgüler, s.32.

bir blok oluşturmaya çalışmadıklarını, aksine blokları yıkmak için çalışacaklarını belirttiler.

Konferansın son günü olan 6 Eylül'de, 27 maddelik bir bildiri kabul edildi. Bildirilerin içerdiği başlıklar özetle; sömürgecilik, bağımlı halklar sorunu, Cezayir, Angola, Tunus, Kongo, Güney Afrika rejimi ve Çin Halk Cumhuriyeti üzerineydi.

3.3.2. 1964 Kahire Konferansı

Bağılantısızlar Hareketi'nin İkinci Zirve Konferansı, 5 Ekim 1964'te Kahire'de, 47 katılımcı ve 10 gözlemci ülkeyle gerçekleştirildi. Belgrad Konferansı'ndaki 25 ülkenin haricinde katılan ülkeler, Hareket'in yeni üyeleri idi. Bu yeni ülkeler; Burundi, Çad, Dahomey, Kamerun, Kenya, Laos, Libya, Liberya, Kuveyt, Malawi, Moritanya, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Senegal, Sierra Leone, Suriye, Togo, Uganda, Tanzanya, Ürdün ve Zambiya olmuştur.

Konferansın gündemi, konferanstan önce liderler tarafından belirlenmişti. Genel uluslararası durum tartışılacak, eksi ve artılar belirlenecekti. Dünyada barış ve güvenliğin güvence altına alınması ve güçlendirilmesi konusunda öneriler sunulacaktı. Uluslararası ilişkilerdeki olumlu eğilimler ve yeni ortaya çıkan milliyetçi güçler teşvik edilecekti. Birleşmiş Milletler ve barış içinde birlikte yaşama ilkesi tartışılacaktı. Devletlerin egemenliği ve toprak bütünlüğü, bölünmüş halkların sorunları, ırkçılık, sömürgecilik ve emperyalizme karşı çözümler aranacaktı. Tam silahsızlanma, nükleer silah testlerinin yasaklanması konularında ortak adımlar atılacaktı. Ekonomik gelişme ve işbirliği üzerine fikirler alınacaktı.

Belgrad Konferansı ile Kahire Konferansı arasında uluslararası alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde bloklar arasında yaşanan en büyük gerilim Küba füze krizi olmuştur. Daha sonra yumuşama döneminin de etkisiyle, silahsızlanma

anlaşmalarına da gereken önem verilmeye başlanmış ve hatta Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması imzalanmıştır.

Olumsuz durumlar yaşanmış olsa da, konferansta yumuşama döneminin etkilerinin fark edilebilmesi mümkündür. Belgrad Konferansı'nda hakim olan blokların gerginliği konuları bu konferansta pek yer almadı.

Bu konferansa Türkiye gözlemci olarak katılmak istemiş fakat reddedilmiştir. Hali hazırda devam eden NATO üyeliği, Bağlantısızlar Hareketi için hala problem teşkil etmekteydi. Ancak Mısır yetkililerinin giriş kartlarıyla en üst balkondan konferansı takip etmeye çalışacaklardı.¹³⁸

Konferanstaki tek gerilim Tito ve Endonezya lideri Sukarno arasında çıktı. Tito; barış içinde birlikte yaşama ilkesini ve BM ile işbirliğini savunurken, Sukarno; denk güçte olmayan ülkelerin arasında barış olamayacağını savunuyordu.

Konferansın sonuç kısmına gelindiğinde siyasi ve ekonomik konular için iki ayrı komite kuruldu. Buna göre; sömürgelikten yeni kurtulmuş devletlere koşulsuz yardım yapılacak yeni bir sistem kurulması, silahlanmaya ayrılan bütçenin farklı kullanımı, konferansa katılan ülkeler arasında işbirliğinin gelişmesi, Güney Afrika'ya ekonomik boykot uygulanması kararları alındı.¹³⁹

3.3.3. 1970 Lusaka Konferansı

Bağlantısızlar Hareketi'nin Üçüncü Zirve Konferansı, 8-10 Eylül 1970 tarihleri arasında Zambiya'nın başkenti Lusaka'da düzenlendi. Konferansa 54 ülke katılım gösterdi. Konferansa ilk kez katılan ülkeler şunlardır: Botswana, Sri Lanka, Ekvator Ginesi, Gabon, Gambiya, Jamaika, Ürdün, Malezya, Lesoto, Ruanda,

¹³⁸ Hasgüler, s.38.

¹³⁹ Hasgüler s.43.

Singapur, Güney Yemen, Svaziland, Trinidad ve Tobago. 12 ülke ve kuruluş da gözlemci statüsünde bulunmaktaydı: Avusturya, Barbados, Bolivya, Brezilya, Şili, Finlandiya, Peru, Uruguay, Venezuela, Afro-Asya Dayanışma Örgütü, Afrika Birliği Örgütü, Güney Vietnam'ın Geçici Devrimci Hükümeti.

Lusaka Konferansı'ndan önce uluslararası alanda bazı önemli gelişmeler yaşandı. Çin Halk Cumhuriyeti ilk atom bombasını patlattı ve bu durum Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri tarafından tepkiyle karşılandı. Dünyada yeniden bir barış ve güvenlik açığı oluşmasından endişe ediliyordu.

Bağlantısızlar Hareketi bu dönemdeki odak noktasını Doğu ve Batı Bloğu'ndan çok gelişmekte olan Üçüncü Dünya Ülkelerine çevirdi. Bunun sebebi, Batılı ülkelerin Üçüncü Dünya ülkelerindeki gelişmeleri fark edip engellemeye çalışmasıdır. Hareket tarafından zor durumda olan Üçüncü Dünya Ülkelerine yardım edilmesi kararı alındı ve Batılı devletler kınandı.

Tüm bu olaylara rağmen ABD ile SSCB arasında bu dönemde bir yumuşama sürecinin başlaması, konferansın diğer konferanslardan daha sakin geçmesine sebep oldu. Uluslararası ortamın sakin olması, konferansın Hareket açısından daha verimli geçmesini sağladı. Bu konferansta Hareketin özü, kuralları ve tartışmalarına daha fazla yer verildi.

Konferanstan önce Dışişleri Bakanları Toplantısı yapıldı ve konferans için bir dizi karar taslağı hazırlandı. Bu kararlar tüm katılımcı devletlerin onayına sunuldu. Bu nedenle, bu kararlar konferansta temsil edilen hükümetlerin çoğunluğunun görüşünü ifade etmektedir. Güney Afrika sorunları, bu konferansın en önemli gündem maddelerinden biri olarak belirlendi.

Konferans, Zambiya Devlet Başkanı Kaunda'nın konuşmasıyla başladı. Kaunda, konuşmasında Güney Afrika sorunlarına ve Batılı devletlerin Güney Afrika'da arttırdığı ırkçılık eylemlerine değindi. *“Kaunda, bağlantısız ülkelerin bir büyük ülkelerin bir büyük gücü ötekine karşı oynama politikası izlediklerini,*

tersine, büyük güçlerin bağlantısız ülkelerin birliğini bölerek, yok etmek çabasında olduklarını belirterek 'bağımsızlığa, özgürlüğe, adalete, barışa, dengeli ekonomik kalkınmaya ve toplumsal adalete' ihtiyaç duyulduğu sürece Belgrad ve Kahire Konferanslarında kabul edilen Bağlantısızlık Hareketinin temel ilkelerinin geçerliliklerini koruyacağını ifade etti."¹⁴⁰

Lusaka Konferansı'nda konuşmalar; uluslararası anlayışın değişmesi ve dünya barışının sağlanması adına ırk, renk, cinsiyet, inanç ve siyasi görüş gözetmeksizin tüm insanlar için eşit haklar sağlanması ve ırksal önyargının kırılması üzerine yapılmıştır. Buna göre; tüm halklar, herhangi bir şart olmaksızın, eşitlik içinde özgürce yaşamalı ve kültür çeşitliliği korunmalıdır. Irk ayrımcılığını destekleyen tüm devlet politikaları reddedilmelidir. Herkes ırkçılık, ayrımcılık ve nefret eylemlerine karşı korumalı ve korunmalıdır. Tüm dünya çocuklarının hoşgörü içinde yaşama ve kaliteli eğitim hakkı sağlanmalıdır. Temeli adalet olan toplumların inşası ancak böyle mümkün olabilir.¹⁴¹

Azınlık, göçmen ve mülteci sorunları da konferansın başlıca gündem maddeleri arasında yer almıştır. Yapılabilecek yardımlar ve alınabilecek önlemler tartışılmıştır. Medya ve kamu bilgilendirmelerinin bu gündem maddeleri üzerine kullanılması kararlaştırılmıştır. Çünkü halklar ancak bu şekilde ırkçılığın getirdiği tehlikelerden haberdar olabilirdi.

SSCB'nin 1968 yılında Çekoslovakya'ya yaptığı askeri müdahale de konferansın ele aldığı konular arasındaydı. Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri SSCB'yi kınadı ve konferans sonuç bildirilerinde yabancı işgallere karşı tepki ve beraberlik maddesi yer aldı.

¹⁴⁰ Özmen, s.185.

¹⁴¹ "The Lusaka Declaration of the Commonwealth on Racism and Racial Prejudice", Issued at the Commonwealth Heads of Government Meeting, Lusaka, Zambiya, 1979.

Konferans sonunda demokratikleşme ve ekonomi üzerine iki ayrı bildiri ve 14 karar maddesi yayınlandı. 14 madde; Bağlantısızlığın güçlenmesi, silahsızlanma, dekolonizasyon, BM, ırkçılık, Orta Doğu ve diğer ülkeler ile ilgiliydi.

3.3.4. 1973 Cezayir Konferansı

Bağlantısızlar Hareketi'nin Dördüncü Zirve Konferansı, 5-9 Eylül 1973 tarihleri arasında Cezayir'de gerçekleştirildi. Konferanstan önce, 1 Eylül 1973 tarihinde Dışişleri Bakanları Toplantısı yapıldı ve Dördüncü Zirve Konferansı'nın ana gündem maddeleri belirlendi. Bağlantısız ülkelerin ekonomik bağımsızlığı ve ülkeler arası işbirliği konferansın ana gündemini oluşturacaktı. Açılış konuşmasını Cezayir Dışişleri Bakanı Abdelaziz Buteflika yaptı.

Konferansa 75 ülke katılım gösterdi. Konferansa ilk kez katılan ülkeler şunlardır: Arjantin, Bahreyn, Bangladeş, Bhutan, Burma, Burundi, Cezayir, Kamboçya, Şili, Dahomey, Fildişi, Madagaskar, Malevi, Malta, Mauritius, Mısır, Nijer, Oman, Peru, Katar, Suudi Arabistan, Güney Vietnam, Yukarı Volta, Yemen Arap Cumhuriyeti ve Zaire'dir. Gözlemci ülkeler şunlardır: Barbados, Bolivya, Brezilya, Kolombiya, Ekvator, Meksika, Panama, Uruguay, Venezuela. Konuk ülkeler ise; Avusturya, Finlandiya ve İsveç.

Cezayir Konferansı'ndan önce uluslararası alanda çeşitli gerginlikler ve sorunlar yaşandı. SSCB ve Çin ittifakının sonlanması dönemin en gergin olayı olmuştur. SSCB - Çin - ABD dinamiklerinde değişimler görülmüştür. IMF ve Dünya Bankası sisteminin çökmesi ve dünya ticaretine, ekonomisine, sektörlere zararı da konferansın ana gündem maddelerini etkileyen önemli sorunlardan biriydi.

Bağlantısızlar Hareketi artık dünya sahnesinde önemli bir yerdedi. Katılımcıları, dünya nüfusunun çoğunluğunu kapsıyordu.¹⁴² Hareket, uluslararası

¹⁴² Özyaşar, s.87.

gerginliklerin çözümünde büyük rol almış ve başarılı olmuştu. Fakat Üçüncü Dünya Ülkeleri özgürce gelişene kadar mücadelenin devam edeceği oybirliğiyle kabul edildi.

Bu konferansa ilk kez katılanlar arasında Fidel Castro da bulunuyordu. Konuşmalarında sıkça SSCB taraflı bir tutum izledi. Birçok lider ise SSCB müttefiki olmayacaklarını açıkça belirttiler.

“Dördüncü Zirve, radikalleşmenin başlangıcı oldu. Konferansta, resmi olarak sanayileşmiş güçlerin egemenliğinden uzak, uluslararası sistemin radikal bir şekilde yeniden yapılandırılması olan yeni bir uluslararası ekonomik düzen kurulması istendi ve bunu gerçekleştirmek için bir eylem programı hazırlandı.”¹⁴³

Konferansın sonuç bildirgesinin temel konu başlıkları; detant, Orta Doğu, Latin Amerika, Hindicini, ulusal kurtuluş hareketleri olmuştur.¹⁴⁴ Ekonomi konusundaki bildirme, bu zamana kadar hareketin hazırladığı en geniş ve kapsamlı ekonomik bildirgesi olmuştur.

3.3.5. 1976 Kolombo Konferansı

Bağlantısızlar Hareketi'nin Beşinci Zirve Konferansı, 16-19 Ağustos 1976 tarihleri arasında Kolombo, Sri Lanka'da gerçekleşmiştir. 1976 Kolombo Konferansı için; The Times gazetesinde çıkan haberlerin bir bölümünde, “Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri, uluslararası ilişkilerin gerçek dünyasında ne olması gerektiğine dair büyük bir katkıda bulundular” ifadesi yer almıştır.¹⁴⁵ Bu haberden de anlaşılacağı üzere, Bağlantısızlar Hareketi artık sesini uluslararası alanda duyurmuş ve dikkatleri üzerine çekmişti.

¹⁴³ Özyaşar, s. 88.

¹⁴⁴ Hasgüler, s.57.

¹⁴⁵ NY Times, 16.08.1976, s.1. www.nytimes.com/1976/08/16/archives/colombo-meeting-of-third-world-is-opening-today-4day-parley-will.html (E.T.: 25.05.2019).

Bu dönemde uluslararası alanda ciddi ekonomik problemler yaşanmaktaydı. Petrol krizi, ülkelerin borçlanmaları gibi sorunlar birbirinin peşi sıra gelmekteydi. Uluslararası ortam bu haldeyken, yaklaşık 2 milyar insanı temsil eden ve 86 ulustan oluşan Bağlantısızlar Hareketi'nin beşinci konferansı, Sri Lanka'da gerçekleşti.

16-19 Ağustos 1976 tarihleri arasında yapılan Kolombo Konferansı'na 86 üye ülke katıldı. Konferans'a ilk kez katılan ülkeler şunlardır: Angola, Benin, Kamerun, Cape Verde, Orta Afrika Cumhuriyeti, Comoro, Gine-Bissau, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Mozambik, Filistin Kurtuluş Örgütü, Panama, Maldivya Cumhuriyeti, Sao Tome ve Principe Demokratik Cumhuriyeti, Seyşeller ve Tunus. Konferansa gözlemci olarak katılan örgütler ve komiteler de vardı. Barbados, Bolivya, Brezilya, Kolombiya, Ekvator, El Salvador, Gronada, Meksika, Uruguay ve Venezuela gözlemci statüsündeki ülkelerdir.

Bu dönemde uluslararası alana çeşitli karışıklıklar hakimdi. 1973 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı'nın etkileri henüz devam ederken, İsrail tekrar Filistin'in haklarını ihlal etmeye başlamıştı. Ortadoğu'daki karışıklık, uluslararası barışı ve güvenliği tehlikeye atıyordu. Bu durum konferansın gündem maddelerinden biri oldu. Tüm ülkelere İsrail'e karşı durma ve kınama çağrısı yapıldı.

Konferansta yeni bir dünya ekonomik düzeni talep eden bir bildiri yayınlandı. Liderler problemde ayrıntılara takılmak yerine problemin sistem olduğunu düşünmeye başlamışlardı. Bağlantısızlar Hareketi'nin en önemli liderlerinden biri olan Indira Gandhi, ekonomi alanındaki yeni fikirlerini konferansta dile getirdi. Gandhi'ye göre, fakir olan ve emperyalist baskılara maruz kalan ülkelerin dış borçları silinmeliydi. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun yerine yeni bir evrensel para sistemi kurulmalıydı. Dünya çapında tüm kalkınma ihtiyaçları için yeni bir fon oluşturulmalıydı. Bu konuşmayla ilgili dikkat çekici olan durum, özellikle bugün içinde bulunulan uluslararası ortam ile karşılaştırıldığında, kararların kapsamı ve derinliğidir.

*“Colombo Konferansı, Bağlantısızlık hareketi içinde mevcut olan ideolojik farklılıkların ve gruplaşmaların belirginlik kazandığı bir toplantıydı.”*¹⁴⁶ Bazı ülkeler hareketin daha yumuşak kararlar vermesinden yanayken, kalan ülkeler hemen her konuda ABD’yi suçlayıp sert açıklamalar yapıyordu. Özellikle Fas ile Moritanya arasındaki Batı Sahra sorunu, konferansta büyük tartışmalara sebep olmuştur.

Sonuç belgesi, konularına göre farklı bildirilerden oluşmaktaydı. Siyasi bildiri; bağlantısızlık politikası, sömürgecilik, silahsızlanma, Güney Afrika, Ortadoğu, Hindičini, Kore, Hint Okyanusu, haber ajansları ve bir sonraki konferansın bilgilerini içeriyordu. Bir sonraki zirve 1979 yılında Havana’da yapılacaktı. Ekonomik bildiri ise; sömürü için tazminat, çok uluslu şirketler ve yabancı yatırımları içeriyordu.

3.3.6. 1979 Havana Konferansı

Bağlantısızlar Hareketi’nin Altıncı Zirve Konferansı, 3-9 Eylül 1979 tarihleri arasında, Küba Devlet Başkanı Fidel Castro’nun liderliğinde Havana, Küba’da gerçekleşti. 93 üye ülke, gözlemci 12 ülke ve 8 uluslararası örgüt, konuk 8 ülke ve 10 uluslararası örgütün katılımıyla konferans başladı.¹⁴⁷ ABD, Çin Halk Cumhuriyeti ve SSCB, hareketin önemini farkına varmış ve yakın ilişkide oldukları ülkeler vasıtasıyla konferansı kendi düşüncelerine yakınlaştırmaya çalışmışlardır.¹⁴⁸ Bu konferansa, Bağlantısızlar Hareketi’nin kimlik tartışmaları damga vurmuştur. Harekete üye ülkeler bu konferansta; “radikaller”, “tutucular” ve “bağımsızlar” olarak üç belirgin gruba bölünmüşlerdir. “Radikaller” grubunu oluşturan ülkeler; Küba, Afganistan, Cezayir, Angola, Kamboçya, Kongo, Etiyopya, Gine-Bissau, Irak, Moritanya, Mozambik, Kuzey Kore, Filistin Kurtuluş Örgütü, Zimbabve Yurtsever Cephesi, Güney Yemen, Sao Tome Prensiği, Güney Batı Afrika Halk Örgütü, Suriye ve Vietnam’dır. Bu ülkeler genelde SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti’ne yakın olan

¹⁴⁶ Hasgüler, s.67.

¹⁴⁷ Hasgüler, s.74.

¹⁴⁸ Özmen, s.288.

ülkelerdir. Özellikle SSCB'nin etkisinde kaldıkları söylenebilir. “Tutucular” grubunu oluşturan ülkeler; Mısır, Arjantin, Bahreyn, Bolivya, Orta Afrika İmparatorluğu, Kıbrıs, Cibuti, Gabon, Endonezya, Fildişi Sahili, Kenya, Liberya, Malawi, Malezya, Malta, Fas, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Senegal, Seyşeller, Singapur, Togo, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuzey Yemen ve Zaire'dir. Bu ülkeler Batı ile yakın ilişkiler kurmaktadır. Genel olarak sağ kanattan düşünen ve gelenekçi olan ülkelerdir. “Bağımsızlar” grubunu oluşturan ülkeler; Yugoslavya, Hindistan, Bangladeş, Benin, Bhutan, Botswana, Burma, Burundi, Kamerun, Cape Verde, Çad, Komor, Ekvator Ginesi, Gambia, Gana, Grenada, Gine, Guyana, İran, Jamaika, Ürdün, Lübnan, Lesoto, Madagaskar, Maldiv Adaları, Peru, Ruanda, Sierra Leone, Somali, Sri Lanka, Sudan, Surinam, Swaziland, Mali, Mauritius, Nepal, Nikaragua, Nijer, Nijerya, Pakistan, Panama, Tanzanya, Trinidad ve Tobago, Tunus, Uganda, Yukarı Volta ve Zambiya'dır. Bu ülkeler gelenekselliğe bağlıdır. Herhangi bir tarafa yakın olmak yerine, Bağılantısızlık Hareketi'nin ilkelerinin gerektirdiği üzere her iki süper güce de eşit mesafede dururlar.¹⁴⁹

Konferans öncesinde tüm ülkeler, Tito ve Fidel Castro'nun konferansta büyük bir fikir çatışmasına gireceğini düşünüyordu. Her ne kadar anlaşmazlıkların yaşandığı konular olmuş olsa da, bu ikili arasında beklenen kadar büyük bir çatışma yaşanmadı. Tito, daha yumuşak bir tutum sergiledi.

Konferansın tartışma konularından biri küreselleşmeydi. Küreselleşme; işbirliğini güçlendirmek, büyüme ve gelişmeyi hızlandırmak için büyük ve dinamik bir güçtü. Fakat fırsatların yanı sıra riskleri ve zorlukları da vardı. Küreselleşme, dengesiz ve öngörülemeyen bir süreçti ancak uygun şekilde yönetilmesi ve kullanılması durumunda uluslararası düzeyde kalıcı ve adil büyümeyi sağlayabilirdi. Riskleri yönetmek, zorlukların üstesinden gelmek ve fırsatları değerlendirmek için uluslararası işbirliği gerekiyordu. Konferansa katılan tüm devletler; sömürge, işgal ve başka bir egemenlik altında olan halklara karşı sorumlu ilan edilmiştir. Her devlet, sömürge altındaki diğer halkların kendi kaderini tayin hakkı için mücadele etmelidir.

¹⁴⁹ Hasgüler, s.78.

Fidel Castro, ABD ve Çin'in konferans üzerindeki baskısı üzerine bir konuşma yaptı. Konferansın Havana'da gerçekleşiyor olmasının, özellikle ABD'de yarattığı hayal kırıklığından ve konferansı engelleme çabalarından bahsetti. Konuşmasında SALT II Antlaşması için olumlu görüşlerini sundu. Mısır'ı eleştirdi. Mısır Dışişleri Bakanı ise eleştirilere cevap verdi ve ABD'nin yakınında olmadıklarını vurguladı. Bağlantısızlar Hareketi'nin yaşayan tek kurucu lideri Tito, hareketin eskisi kadar güçlü ve istikrarlı olmadığını belirtti. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, hareket sayesinde Küba'yla ilişkilerini geliştirmekten duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Bağlantısız ülkelere petrol fiyatını sabit ve faizsiz yapacağını sözünü verdi.¹⁵⁰

Konferansın en önemli konularından biri Mısır'ın üyeliği olmuştur. Tartışmanın olduğu gün Mısır Devlet Başkanı Sedat'ın İsrail Başbakanı ile buluşuyor olması da ortamı kızıştırmıştır. Mısır için verilecek karar, bir araştırma yapılması ve raporun komiteye sunulması kararıyla ertelenmiştir.

Başka bir tartışma ise Kamboçya'nın temsili hakkında olmuştur. İki Kamboçya yönetimi de konferansa katılma isteğini bildirmişti. Mısır hususunda olduğu gibi, Kamboçya'nın temsili hakkında verilecek karar da, incelenmesi ve raporun dışişleri bakanları konferansında sunulması kararıyla ertelenmiştir.

Sonuç bildireleri; siyasi, ekonomik ve diğer konular olmak üzere üçe ayrıldı. Siyasi bildiri; Bağlantısızlığın ilkeleri, temel ilkeler, temel amaçlar, uluslararası durumun değerlendirilmesi, Güney Afrika, Batı Sahra, Ortadoğu, Kamboçya, Hint Okyanusu, Akdeniz, Latin Amerika ve diğer başlıca konu başlıklarından oluşuyordu.¹⁵¹

¹⁵⁰ Özmen, s.73-76.

¹⁵¹ Hasgüler, s.299-306.

3.3.7. 1983 Yeni Delhi Konferansı

Bağlantısızlar Hareketi'nin Yedinci Zirve Konferansı, 7-12 Mart 1983 tarihleri arasında Yeni Delhi, Hindistan'da gerçekleşti. 3-5 Mart 1983 tarihlerinde, konferans öncesinde, Dışişleri Bakanları Toplantısı yapıldı ve konferansın gündem maddeleri belirlendi. Konferansa 101 ülke katılım gösterdi. Konferansa ilk kez katılan ülkeler şunlardır: Bahamalar, Barbados, Belize, Bolivya, Kolombiya, Ekvador, Grenada, Lao Demokratik Halk Cumhuriyeti, Arap Jamahiriya, Malavi, Maldivler, Nikaragua, Pakistan, Kamerun Birleşik Cumhuriyeti ve Vanuatu.

Konferansın açılışını ilham verici konuşmasıyla Hindistan Başbakanı Indira Ghandi yaptı. Gandhi; çağdaş uluslararası durumda, Bağlantısızlar Hareketi ilkeleri ve hedeflerinin önemini vurguladı. Barış, bağımsızlık, silahsızlanma ve kalkınma arasındaki ilişkiye dikkat çekti. Bağlantısızlar Hareketi'nin katılımcı ülkeleri arasındaki birlik, uyum ve güvenin altını çizdi. Yeni üyelerin katılımlarını memnuniyetle karşıladı.

Havana Konferansı ile Yeni Delhi Konferansı arasında geçen zaman diliminde uluslararası alanda gerilimler yaşanmıştı. ABD'nin yeni Başkanı Ronald Reagan, askeri yönden etkin bir dış politika yürütmeye başlamıştı. Reagan, iç siyasette ise geleneksel değerlerin önemini vurguluyordu. ABD'nin silahsızlanma politikalarını yavaş yavaş ortadan kaldırmaya başladı. Silah satışlarına desteğini esirgemedi ve ABD'nin askeri bütçesini yarı yarıya arttırdı. Silah alım ve satımlarındaki sınırlamaları kaldırdı. Yeni Soğuk Savaş resmen başlamıştı ve karşılıklı silahlanma stratejisi yeniden canlanıyordu.

Gelişmekte olan Üçüncü Dünya Ülkeleri ise ciddi bir ekonomik buhran içerisindeydi. 1979 yılında başlayan İkinci Petrol Krizi, gelişmekte olan ülkeleri oldukça etkilemişti. Krizle beraber ithalat maliyetleri artmış ve dış ticaret oranları tersine dönmüştü. Üretimin sürdürülmesi zorlaşmıştı. Havana Konferansı'nda alınan ekonomik önlemler ve kararlar, uygulama kısmında hayal kırıklıklarına sebep

olmuştu. Bu durumun uluslararası alanda karmaşaya sebep olacağı açıklamasını yapan Tito, bu dönemde hayatını kaybetmiştir.

Bağlantısızlar Hareketi; yıllar boyunca, halkların yasal hak ve özgürlüklerine sahip çıkabilmesi ve kendi kaderini tayin edebilme hakkına sahip olabilmesi için çaba göstermişti. Uluslararası kaygıların temel taşları; ayrımcılık, sömürü ve eşitsizlikti. Eşitlik ve işbirliğine dayalı yeni bir dünya düzeni kurulmalıydı. Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen, barış içinde bir arada yaşama, evrensel bağlılık politikaları, kurulmak istenen yeni sistem için atılan adımlardı. Hareketin politikasının özü; emperyalizm, sömürgecilik, ırkçılık, saldırganlık, işgal, müdahale ve hegemonyaya karşı mücadeleden oluşuyordu. Her türlü boyun eğme ve baskı reddediliyordu. Katılımcı ülkeler bu ilkelere sahip çıkma ve saygı duyma konusunda bir kez daha uyarıldı.

Dünyanın giderek daha çalkantılı ve güvensiz bir hal alması konferansın en endişe verici gündemiydi. Uluslararası ekonomik eşitsizlik, yeni sömürgecilik biçimi olarak nitelendirildi. Silahlanma yarışının hızlanması, güçlülerin güçsüzler üzerindeki girişimleri, bölgesel çatışmalar ve nükleer tehdit, dünyayı Hareket'in ilke ve hedeflerinden uzaklaştırıyordu. Barış içinde bir arada yaşama, bağımsızlık, silahsızlanma ve kalkınma, çağın en temel sorunları haline gelmişti. Dünya ancak barış, adalet ve eşitlik temelinde yaşanabilir bir hale gelebilirdi. Ancak sömürgecilik ve emperyalizm tarafından oluşturulan dayanılmaz eşitsizlik, dünyadaki gerginlik, çatışma ve şiddetin en önemli nedenleri olmaya devam etmekteydi.

Tüm bunlarla beraber; sanayi ülkelerinde başlayan ve sonra küreselleşen ekonomik kriz; beraberinde getirdiği işsizlik ve fakirlikle özellikle üçüncü dünya ülkelerini felaketin eşiğine getirdi. Kriz, kalkınma sorunlarıyla başa çıkmak için mevcut uluslararası ekonomik düzenin yetersizliğini göstermiştir. Küresel bir müzakere süreciyle bu düzenin kapsamlı bir şekilde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Hareket; adalet ve eşitlik temelinde bir yeni uluslararası ekonomik düzen kurulması için çabalarını başlatacağını duyurdu. Aynı zamanda bir toparlanma süreci başlatma ve dünya ekonomisini sürdürülebilir büyüme şekline sokabilmek için

acil önlemler alınması kararlaştırıldı. Kalkınma ve finansal konular için uluslararası bir konferansın derhal toplanması ve düzenin yeniden yapılandırılması önerildi.¹⁵²

3.3.8. 1986 Harare Konferansı

Bağılantısızlar Hareketi'nin Sekizinci Zirve Konferansı, 1-6 Eylül 1986 tarihleri arasında Harare, Zimbabwe'de gerçekleşti. Konferanstan önce, 28-29 Ağustos 1986 tarihlerinde Dışişleri Bakanları Toplantısı ile konferansın gündem maddeleri belirlendi. Belize'nin üye olmasıyla Bağılantısızlar Hareketi üye sayısı 102'ye çıktı fakat konferansa toplamda 99 ülke katılım gösterdi. Kamboçya, Bahama Adaları ve Saint Lucia bu konferansa katılmadı. Bu konferans aynı zamanda Bağılantısızlar Hareketi'nin 25. yılını temsil ediyordu.

Konferansın açılış konuşmasını, Zimbabwe Başbakanı Robert Mugabe yaptı. Hareket adına 1984'te öldürülen Hindistan Başbakanı Indira Gandhi'ye, katkılarından dolayı teşekkürlerini sundu. 1985 yılında hayatını kaybeden ve Hareket'e büyük katkıları olan Guyana Devlet Başkanı Forbes Burnham anısına saygılarını sundu. Hareket'e katkıda bulunmuş ve hayatını kaybetmiş tüm liderler için, konferansta bulunan ülkeleri saygıya davet etti.

Devlet Başkanları, ırkçılığın yalnızca insanlığa karşı bir suç değil, aynı zamanda uluslararası barış ve güvenlik için de bir tehdit olduğunun altını çizdi. Emperyalizm, sömürgecilik, ırkçılık, istikrarsızlaştırma, genişleme ve işgal biçimlerine karşı mücadelenin arttırılması gerektiğine karar verildi. Bu bağlamda, özellikle Güney Afrika Devletlerinin ezilen halkları için tam ve aktif bir dayanışma sergilenecekti.

¹⁵² Declaration of 7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 12.03.1983, http://cns.miiis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Hareket; sömürgecilik, askeri bloklar ve ittifakların sebebinin Soğuk Savaş'ın beraberinde getirdiği kutuplaşma olduğunu düşünüyordu. Bu sebeple öncelikle kutuplaşmanın yumuşatılması ve ortadan kaldırılması gerekiyordu. Asya, Afrika, Latin Amerika gibi bölgelerdeki gelişmekte olan ülkelerin en temel ihtiyaçlarının bağımsızlık ve ekonomik özgürlük olduğunun altı çizildi.

Konferansın açılış kısmı yapıldıktan sonra görevliler seçilmeye başlandı. Diplomasi, silahsızlanma, kadın hakları, kalkınma vb. gibi konular için ülkelere görev dağılımları yapıldı. Yeni üyeler memnuniyetle karşılandı ve Hareket'in ilkeleri hatırlatıldı. Aynı çağrılar gözlemci ve misafir ülkelere de yapıldı.

Dışişleri Bakanları Toplantısında hazırlanan rapor incelendi. Maddeler üzerine tavsiyeler ve şikâyetler dinlendi. İş organizasyonu ve devletlere verilen görevler hakkında fikirler oluşturuldu. Bağlantısızlık Hareketi'nin; uluslararası ilişkilerdeki büyük güç rekabeti ve blok politikalarına karşı bağımsız, küresel, pozitif ve eşitlikçi bir alternatif olarak güçlendirilmesi ve diğer ülkelere yayılmasını sağlamak görevler arasındaydı. Sömürgecilik, ırkçılık, işgal, ayrımcılık gibi konulara karşı önlemleri artırma kararı alındı. Uluslararası siyasi durum ve Bağlantısızlar Hareketi ülkelerinin dayanışma ölçütleri genel olarak gözden geçirilecek ve değerlendirilecekti. Ulusal kurtuluş hareketlerine etkin destek sağlanacaktı.

Tehdit, baskı, saldırganlık, istikrarsızlaştırma eylemlerine karşı koymak ve uluslararası barış ve güvenliği güçlendirmek amacıyla, Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri arasında dayanışma ve maddi teşvik arttırılmalıydı. Böylece tüm ülkeler kalkınma sağlayabilirdi. Uluslararası ilişkilerde olumlu eğilimlerin teşvik edilmesi, uluslararası gerginliğin gevşemesi, uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesi ve barış içinde bir arada yaşama ilkesinin evrenselleşmesi için daha fazla çaba gösterilecekti. Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri arasındaki uyuşmazlıklar, Birleşmiş Milletler Şartı'na dayanarak barışçıl yollarla çözülecekti ve hiçbir ülke başka bir ülkenin iç işlerine müdahale etmeyecekti. Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'in kurulması için

süren çabalar arttırılacaktı. Bu açıdan da dış borç ve kalkınma konuları özellikle önem taşıyordu.¹⁵³

3.3.9. 1989 Belgrad Konferansı

Bağlantısızlar Hareketi'nin Dokuzuncu Zirve Konferansı, 4-7 Eylül 1989 tarihleri arasında Belgrad, Yugoslavya'da gerçekleşti. Konferansa 102 ülke katılım gösterdi.

İnsanlığın gelişiminin o zamanki aşaması; teknolojik, ekonomik ve politik değişimlere maruz kalmıştı. Bu değişimlerin ayırt edici özelliği; genel ilerlemeyi mümkün kılması ve eski engellere kıyasla daha barışçıl, güvenli, eşit ve demokratik olmasıydı. Bağlantısızlar Hareketi'nin uluslararası alandaki rolü de; bu değişimlere ayak uydurarak barışı korumak ve işbirliğini sağlamaktı. Sorumluluklar göz ardı edilmeden tüm devletlerin gelişmesi sağlanmalı ve barış içinde, eşit ve adil bir dünya kurulmalıydı.

Konferansın en önemli konularından biri; dünyanın iyilik ve kötülük arasına sıkışmış olmasıydı. Gerginlik artık kırılma noktasında değildi, yumuşamalar olmuştu. Fakat aynı zamanda barış için de bir kararlılık söz konusu değildi. Durgunluk hali mevcuttu ve Hareket bu durgunluğu bir gelişme olarak kabul etmiyordu. Umut için bir sebep olsa da, aşırı iyimser olunmamalıydı. Yeni fırsatlar ve yeni zorluklarla aynı anda karşılaşılıyordu ve dünya hangi yöne döneceğine henüz karar vermemişti.

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler küresel karşılıklı bağımlılığı arttırmıştı. Ancak özgürlük, bağımsızlık ve ulusal kimlik meselesi hala çözülememişti. Hareket'in prensiplerine göre; karşılıklı bağımlılığın temelini hâkimiyet değil, eşitlik oluşturmalıydı. Ekonomik ve teknolojik gelişmelerdeki mevcut asimetri, yalnızca

¹⁵³ Declaration of 8th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 06.09.1986, http://cns.miiis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

tüm uluslararası toplumun dengeli gelişimi ve uluslararası ilişkilerin mümkün olan en geniş çapta demokratikleşmesini hedefleyen çabalar yoluyla azaltılabildi. Hareket bu çabalarını sürdürme kararı verdi.

Dünya siyasi iklimi, yeterince olmasa da düzelmeye başlamıştı. Bağlantısızlar Hareketi'nin önemli bir katkı sağladığı bölgesel ve küresel sorunlara çözüm bulma yönünde, cesaret verici bir ilerleme kaydedilmişti. Pek çok ülke, dünyanın hızla değişen gerçeklerine uyum sağlama çabası içinde geniş kapsamlı politika reformları yapıyordu. Küresel Entegrasyon sürecinin başarılı olması için daha fazla işbirliği yapılmalıydı. Hareket, ülkeler arası işbirliğini genişletmek için müzakereler yapma kararı aldı.

Özellikle kitle imha silahlarında tam silahsızlanma arayışı, konferansın en önemli gündem maddelerinden biriydi. İnsan yaşamının güvence altına alınması öncelikli hedeflendendi. Muazzam askeri harcamalar ve korkunç yoksulluk arasındaki aldatıcı tezat, silahsızlanma ve kalkınma arasındaki bağlantıyı somut bir şekilde kanıtlıyordu. Askeri harcamalar, kalkınma için kullanıldığında, ek finansal kaynak ve yaratıcılık olarak geri dönecektir.

Bağlantısızlar Hareketi, içinde bulunduğu aşamada artık dünyayı tümünden değiştirecek konumda ve güçte değildi. Fakat çabaları olmadan da dünyanın değişmeyeceğini düşünüyorlardı. Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri, bu konferansta da; hareketin politikalarına, ilkelerine ve BM Şartı'nın amaçlarına sadık olduklarını ve tüm çözümlerde aktif olarak yer alacaklarını belirttiler.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Declaration of 9th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 07.09.1989, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

3.4. Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Konferanslar

3.4.1. 1992 Jakarta Konferansı

Bağlantısızlar Hareketi'nin Onuncu Zirve Konferansı, 1-6 Eylül 1992 tarihleri arasında Jakarta, Endonezya'da gerçekleşti. Konferanstan önce, 29-31 Ağustos 1992 tarihleri arasında Dışişleri Bakanları Toplantısı yapılmış ve Konferans'ın gündem maddeleri belirlenmişti. Konferansa 108 ülke katılmıştır.

Konferansın açılış konuşmasını Endonezya Cumhurbaşkanı Suharto yaptı. Kısa ve net konuşmasında, görüşmeler ve hareketin başarılı sonuçlarından memnun olduğunu dile getirdi. Dünyanın iki kutuplu yapısının çökmesine dikkat çekerek, bu dönemin Bağlantısızlar Hareketi'ne sunacağı fırsatları ve çıkaracağı zorlukları vurguladı. İstikrarlı barış, sosyal adalet, ortak refah ve sürdürülebilir kalkınmaya dayalı yeni bir uluslararası düzen için çabalanması gerektiğinin altını çizdi. Hareket'e yeni üye olan Brunei Sultanlığı, Guatemala, Myanmar, Papua Yeni Gine, Filipinler ve Özbekistan'ın katılımlarından dolayı memnuniyetini bildirdi ve Hareket'in ilkelerini hatırlattı. Gözlemci olarak katılan Ermenistan, Çin, Hırvatistan, Tayland'a ve misafir olarak katılan Bosna Hersek ile Slovenya'ya saygılarını sundu. Harekete geri dönen Kamboçya'ya ise iyi dileklerini ilettiler ve memnuniyeti sundu.

1989'da Belgrad'da düzenlenen konferanstan önce başlayan uluslararası ilişkilerdeki hızlı ve temel değişikliklerin daha da hız kazandığı ve uluslararası toplumu yeni zorluklarla beraber yeni fırsatların da beklediği belirtildi. Uluslararası durum gözden geçirildi. Doğu-Batı çatışmasının küresel sonuçlarının - ideolojik rekabet, blok siyaseti, askeri çatışma vb.- geçmişte olduğu kadar uluslararası manzaraya egemen olmadığı düşünülüyordu.

Uluslararası toplumun çoğulculuğa ve gerçekçiliğe doğru ilerleme isteği; giderek artan bir şekilde, işbirliğine yönelik yeni devletlerarası ilişkiler dönemi olasılığını ortaya çıkarıyordu. Hareket, ilke ve amaçları ile doğru orantılı bu gelişmiş

politik ortamı ortaya çıkarmak için fazlasıyla çaba harcamıştır. Bu mevcut olumlu gelişmeler aynı zamanda Bağlantısızlığın geçerliliğini ve yıllardır verilen çabanın gerekliliğini doğrulamıştır. Tüm bu değişim ve çabalara rağmen, dünya hala bir geçiş sürecindeydi. Bu nedenle Hareket; ortaya çıkmakta olan bu uluslararası gerçekleri tanımlamak, şekillendirmek, değişime uyum sağlamak, uygun stratejileri belirlemek ve uygulamak için uluslararası alandaki önemli rolünü sürdürmeye devam etme kararı aldı. Bu görevi büyük siyasi ve ekonomik güçlere bırakmak büyük bir hata olurdu. Yeni dünya düzeninin inşası ve tam katılımın sağlanması, Hareket'in sorumluluğunda olacaktı. Adil olması gereken bu yeni düzenin temellerinin sağlam olabilmesi için Hareket, ilkelerini gözeterek yenilikçi ve ciddi bir araştırma yapma kararı aldı.

Bağlantısızlar Hareketi'nin başka bir görüşü ise; dünyada kayda değer bir geçiş sürecinin başlatılabilmesi, çok taraflılığın uluslararası ilişkilerde en üst düzeye çıkması ve BM'ye sonsuz güven duyulması ile mümkün olabilirdi. Bu güven aynı zamanda BM'nin eylem kapasitesini güçlendirecek ve sorunların çözümünü kolaylaştıracaktı. Bu durumun sağlanabilmesi adına, Bağlantısızlar Hareketi ve BM işbirliğini genişletecekti.

Devlet Başkanları; dünyadaki siyasi ortamın dönüşümü ile birlikte, geniş bir yelpazedeki tüm sorunların üstüne gidilmesi ve Hareket'in ilkelerine bağlı kalarak daha iyi bir dünya oluşturulabilmesi için her türlü çabanın sarf edilmesi gerektiğine inanıyordu. Uluslararası toplumun barışa, adalete ve refaha ihtiyacı vardı. Küresel karşılıklı bağımlılığın derin anlayış ve farkındalığından doğan fikirler, kavramlar ve yaklaşımlar, eski sorunların yanı sıra yeni sorunların çözümüne de bakış açıları sunuyordu. İki kutuplu sistemin çöküşü, kendi başına adil ve kalıcı bir barış temin etmiyordu fakat barış, adalet, uluslararası hukuka saygılı yeni bir uluslararası düzen kurulmasına fırsat yaratıyordu.

Bağlantısızlar Hareketi; iki kutuplu sistemi çökmesi ve diğer tüm gelişmelerin ışığında, adaletli ve sonsuz barışa dayalı yeni uluslararası sistemin kurulması için her zamankinden daha fazla çaba gösterme kararlılığında idi. İşbirliği ve güvenin önemi

tüm devletlere aktarılacaktı. Tüm bu çabaların BM ile işbirliği yaparak devam ettirilmesi kararı alındı. Yeni bir sistem ve adil bir dünya için ilk kez bu kadar umut vardı.¹⁵⁵

3.4.2. 1995 Cartagena Konferansı

Bağlantısızlar Hareketi'nin On Birinci Zirve Konferansı, 18-20 Ekim 1995 tarihleri arasında Cartagena, Kolombiya'da gerçekleşti. Konferanstan önce, 14-15 Ekim 1995'te Büyükelçiler Toplantısı ve 16-17 Ekim 1995'te Dışişleri Bakanları Toplantısı yapıldı. Konferansın gündem maddeleri belirlendi. Konferansa 112 ülke katılım gösterdi. Hareket'e yeni katılan ülkeler şunlardır: Güney Afrika, Eritre ve Türkmenistan.

Konferansın açılış konuşmasını Kolombiya Cumhurbaşkanı Ernesto Samper Pizano yaptı. Hareket tarihine “olağanüstü” olarak geçen bir konuşmaydı. Bağlantısızlar Hareketi'nin yeni hedeflerinin altını çizdi ve Hareket çerçevesinde sürdürülmesi gereken hedefleri vurguladı. Kolombiya'nın, ekonomiyi halkın hizmetine sunduğunu ve öncelikli meselenin yoksulluğun ortadan kaldırılması olduğunu ortaya koydu. Hareket'in bu amaç çerçevesinde yol alması gerektiğinin altını çizdi. Serbest ticaretin gerçeğe dönüşebilmesi için halkların ihtiyaçlarına yönelik gelişim modelinin benimsenmesi ve alternatifleştirilmesi gerektiğini vurguladı. Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri arasında sonsuz güven ve işbirliği ihtiyacı vardı. Konuşmasında değindiği en önemli konu modernleşmeydi. Modernleşmenin, Hareket'i teşvik eden ilkeleri terk etmek anlamına gelmediğini özellikle vurguladı. Elbette modernleşmeye ayak uydurabilmek için ilkeler esnetilebilir veya yumuşatılabilirdi fakat ilkeleri tümünden yok saymak Hareket'in sonunu getirirdi. Konuşmasında, uluslararası ortamın en büyük sorunlarından biri olan uyuşturucuya da değindi. Uyuşturucu sorununun herkesi ilgilendirdiğini ve uyuşturucu

¹⁵⁵ Declaration of 10th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 06.06.1992, http://cns.miiis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

kaçakçılığının sona ermesinin etik bir zorunluluk olduğunu yineledi. Yeni sistemin kimliğinin hoşgörü ve işbirliği kültürüne dayalı olması gerektiğini dile getirdi. Hareket'in yeni üyesi Türkmenistan'a saygı ve hoşgörü mesajlarını ilettiler. Hareket'in konduğu olan Ukrayna'ya da iyi dileklerini sundu.

Hareket'in yıllardır çabaladığı, uluslararası alanda adalet ve denge arayışı için umut oluşmaya başlamıştı. Endonezya Cumhurbaşkanı Suharto'nun yıllardır verdiği emek ve koordinasyonlu çalışmayı tüm Hareket üyeleri takdir ediyordu. 1992 Jakarta Konferansı'nda tespit edilen engeller ve çözümler sayesinde, Hareket dünya meselelerinde daha aktif hale gelmişti.

Konferans'ın bir bölümünde Hareket'in ilkeleri ve idealleri yeniden ortaya koyuldu ve tartışıldı. Hareket'in ilke ve ideallerinde herhangi bir zaafiyet olmamalı ve bunlar dünyanın adaletsizliği ile şiddetine karşı en iyi savunma olmalıdır. Uluslararası ortamda, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle, Bağlantısızlar Hareketi'nin bir anlamı kalmadığı fısıltıları dolaşıyordu. Soğuk Savaş sona ermişti fakat yoksulluk, çevre sorunları ve üretim endişeleri devam ediyordu. Bağlantısızlar Hareketi, dünyadaki tüm sorunlar çözülmeyen ve tüm ülkeler eşit kalkınma sağlamadan, görevini bitirmiş sayılmazdı. Hareket'in temel hedefi, dün ve bugün fark etmeden tüm engelleri dayanışma yolu ile çözmektir.

Hareket, halklara daha yakın olma kararı verdi. Ulusal kalkınmalar halklar için yapılmalı ve kullanılmalıdır. Hareket halka yakınlaştıkça daha güçlü, demokratik ve meşru olacaktır. Hareket'in en büyük hedefi halkların refahı olmalıdır. Geçmişte sömürgeciliği ortadan kaldıran Hareket, şimdi de yoksulluğu ortadan kaldıracaktır. Yoksullukla mücadele için, her Devlet Başkanı, önce kendi ülkesinin durumunu düzelterekti. Sonra küresel çabalar verilecekti.

İhtiyaçlara uygun, alternatif bir dünya modelinin geliştirilmesine ihtiyaç vardı. Rekabet gücünün eşit olduğu bir model olmalıydı. Halklar, yirmi birinci yüzyılın zorluklarından korkmak yerine, bu modelden güç alarak zorlukların üstüne gitmeliydi. Politikada daha etkin, ekonomide daha üretken, sosyal meselelerle

ilgilenen, çevreyi koruyan, evrensel halklar yetiştirilmeliydi. Yeni modelde yolsuzlukla mücadele edilmeli ve yeni hükümet modelleri olmalıydı.

Ekonomik gelişme ve yoksullukla mücadele için serbest ticaret uygulamasının hayata geçirilmesi gerektiği düşünülüyordu. Konferans sırasında serbest ticaretle ilgili ilginç bir benzetme yapıldı: “Cennet ile ilgili hissettiğimiz şeylere benzer şeyleri serbest ticaret ile ilgili de hissediyoruz. Hepimiz oraya gitmemiz gerektiğini biliyoruz fakat henüz kimse oraya gitmek istemiyor.”¹⁵⁶

Konferans boyunca dünyanın olması gereken yeni modeli hakkında fikirler alındı. Alınan ortak model kararı; barış, işbirliği, adalet, adil gelir ve kaliteli, eşit eğitime dayanan, silahlardan arındırılmış bir modeldi. Tüm devletler; bu model için çaba gösterme ve Hareket’in ilkelerine sadık kalma konusunda hemfikirdi.¹⁵⁷

3.4.3. 1998 Durban Konferansı

Bağlantısızlar Hareketi’nin On İkinci Zirve Konferansı, 2-3 Eylül 1998 tarihlerinde Durban, Güney Afrika’da gerçekleştirildi. Konferanstan önce, 29 Ağustos-1 Eylül 1998 tarihleri arasında Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Toplantısı yapılarak konferansın gündem maddeleri belirlendi.

Konferansın açılışını, Güney Afrika Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nelson Mandela yaptı. Konferansın başarılı sonuçlarına önemli bir katkı olarak kabul edilen ilham verici bir açılış konuşmasıydı. Açılığın, evsizliğin, hastalığın ve savaşın dayanılmaz şiddetiyle dolu bu dünyanın yeniden inşasını istedi. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde mevcut küresel durumun sunduğu muazzam ekonomik

¹⁵⁶ Declaration of 11th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 20.10.1995, s.3, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents, (E.T.: 01.06.2019).

¹⁵⁷ Declaration of 11th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement.

fırsatların öneminin kavranabileceği bir siyasi liderlik gerektiğini vurguladı. Ancak duyarlı siyasetçilerin çabalarıyla dünya yeniden kazanılabilirdi. Hareket'in Afrika üzerinde oynadığı önemli rol için tüm Devlet Başkanlarına teşekkürlerini sundu. Hareket'in yeni üyesi Belarus memnuniyetle karşılandı. Konferansta, Özel İktisat Uzmanları Paneli Başkanı Dr. Gamani Corea'ya da söz verildi. Corea, Özel İktisat Uzmanları Paneli Raporu'nda yer alan ekonomi önerilerini Devlet Başkanlarına sundu.

Hareket, Güney halklarının barış ve güvenlik içinde yaşama özlemlerinin ve umutlarının farkındaydı. Afrika halkları; yüzyıllardır sömürgecilik, baskı, saldırı, sömürü ve ihmale maruz kalmıştı. Adeta dünyanın silik ve görünmez insanlarıydı. Fakat Hareket'in teşvikleri ve çabaları sayesinde bu durumdan kurtulmaya başlamışlardı. Her türlü engel ve zorluğa rağmen başarılmıştı.

1955 Bandung Konferansı'ndan bu Durban Konferansı'na kadar dünyada birçok değişim yaşanmıştı. Tüm bu değişime rağmen Bağlantısızlar Hareketi kurucuları tarafından ortaya koyulan ilke ve hedefler geçerliliğini korumaktaydı. Bu ilkeleri, temeli sarsmadan başarılı bir şekilde geliştiren Hareket üyeleri, Bağlantısızlar Hareketi'nin ne kadar ileri görüşlü olduğunu ve geçerliliğini koruduğunu kanıtladılar. Yeni dönemde, süper güç rekabeti ve sömürgecilik egemenliğine dayalı eski uluslararası düzen dağılmıştı. Yeni dönem ve yaklaşan yeni çağ ise büyük fırsatlarla beraber yeni tehlikeler de içeriyordu.

Hareket üyeleri; saldırganlık, ırkçılık, güç kullanımı, tek taraflı zorlayıcı önlemler, haksız ekonomik uygulamalar, yabancı işgali ve düşmanlık gibi olumsuzlukların karşısında her zamankinden daha fazla çaba gösterme kararı aldı. Uluslararası ilişkileri temelden değiştirecek ve tüm zorlukların karşısında birlik olarak duracaklardı. Bu sebeple Hareket üyeleri arasındaki amaç ve strateji birliği kritik öneme sahipti. Güney'in ve diğer ezilen bölgelerin çıkarları özenle korunmadığı sürece, küreselleşme, yeni edinilen özgürlükler için bir tehdit olabilirdi.

BM Tüzüğü'nün amaçlarına, ilkelerine ve ulusların egemen eşitliğine dayalı olarak; özellikle gelişmekte olan ülkeler de dahil olmak üzere, hem demokratik hem de tüm ulusları temsil eden yeni bir uluslararası ilişkiler sistemi kurulmalıydı. Geleceğin düzgün şekillenebilmesi için tüm devletler çaba sarf etmeliydi. Çok taraflı kurallara dayalı bir sistemin oluşturulabilmesi ve başarılı olması için gelişmekte olan ülkelerin onayı ve aktif katılımı sağlanmalıdır. Ancak sistemde güven olursa, tüm taraflar kendini rahat hissedebilir. Bu güven; büyük-küçük, zengin-fakir, zayıf-güçlü tüm ülkelerin çıkarlarına saygıyla mümkün olabilir. Gelişmekte olan ülkeler, bu çerçevede kendi spesifik ihtiyaçlarını müzakere etmelidir.

Ekonomik ve siyasi hedeflere ulaşabilmek için, dünyanın üst meclislerinde dışlanan devletler adına etkili bir temsil ile uluslararası kurumların demokratikleştirilmesi gerekmektedir. Ayrım yapılmaksızın tüm devletlerin kalkınması ve ihtiyaçlarını giderebilmesi için; BM, Güvenlik Konseyi, Dünya Bankası, IMF ve diğer tüm uluslararası ve bölgesel kuruluşlarda demokratik bir değişim rüzgarı esmesi gerekmektedir.

Yaklaşan milenyum çağı, tüm dünya gibi Bağlantısızlar Hareketi ülkelerinin de kafasında soru işaretlerine sebep olmaktadır. Getireceği fırsatlarla beraber engeller de olabilirdi. Hareket üyeleri, tüm engellere karşı işbirliği içinde hareket etme kararının arkasındaydı. İnsan hakları, demokrasi, adalet, eşitlik, barış, özgürlük, işbirliği ve güven içeren yeni sistem kurulana kadar çabalama sözü verdiler.¹⁵⁸

3.4.4. 2003 Kuala Lumpur Konferansı

Bağlantısızlar Hareketi'nin On Üçüncü Zirve Konferansı, 24-25 Şubat 2003 tarihlerinde Kuala Lumpur, Malezya'da gerçekleşti. Konferansın amacı, halkları

¹⁵⁸ Declaration of 12th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 03.09.1998, http://cns.miiis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

etkileyen önemli küresel sorunları ele almak ve bir dizi eylem konusunda anlaşmaya varmaktı. Barış, güvenlik, adalet, eşitlik, demokrasi, kalkınma, teşvik, egemenlik, toprak bütünlüğü, siyasal bağımsızlık ve halkların kendi kaderini tayin etme haklarına dayanan, BM Şartı ve uluslararası hukuka uygun olan çok taraflı bir ilişki sistemi kurulması gerektiği kararlaştırıldı. Devlet Başkanları, Hareket'i yirmi birinci yüzyılda daha da sağlamlaştırma ve ilke, ideallerini bozulmadan koruma konusundaki kararlılıklarını yineledi.

Uluslararası durumun, uluslararası topluma ve Bağlantısızlar Hareketi'ne sayısız fırsat ve zorluklar sunan, hızlı ve dramatik bir evrim geçirdiğine dikkat çekildi. Anlaşmazlıklar, şiddetli çatışmalar, saldırganlık, işgal, devletlerin iç işlerine müdahale, hegemonya ve egemenlik politikaları, tek taraflı ve zorlayıcı önlemler, etnik mücadeleler, dini hoşgörüsüzlük, yabancı düşmanlığı, yeni ırkçılık biçimleri ve milliyetçilik; halkların arasında bir engeldi ve hatta devletler ile toplumların dağılmasına yol açmıştı. Bu bağlamda Devlet Başkanları; uluslararası hukukun aşınmasına ve ihlal edilmesine yol açan, güç kullanımı ve tehdit içeren tek taraflılığı reddettiğini bildirdi. Tek taraflılığın, bazı devletlerin politika hedeflerine ulaşması anlamına geldiğini düşünüyorlardı. Çok taraflılığa olan bağlılıklarını vurguladılar.

BM Şartı'na ve uluslararası hukukun ilkelerine tam anlamıyla uyarak, zorlukları ve sorunları ele almanın önemi bu Konferansta da hatırlatıldı. BM'nin uluslararası barış ve güvenliği korumasında ve uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesindeki hayati rolünün altı çizildi. Hareket'e üye devletlerin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı yapılan tüm askeri tehditler kınandı. Bu eylemlerin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin saldırganlık ve müdahale ilkelerinin açık ihlali olduğu vurgulandı.

Küresel ekonomi çok farklı gelişim düzeyleriyle karakterize edilmeye devam ediyor ve gelişmekte olan ülkeler piyasalara, sermayeye ve teknolojiye erişim sorunlarıyla karşı karşıya kalmaya devam ediyordu. Gelişmekte olan ülkeler, serbestleşmek ve dünya ekonomisine daha fazla entegre olmak için önemli adımlar atıyordu. Ancak beklenen faydalar sağlanamamış ve zengin ile fakir ülkeler

arasındaki ekonomik boşluklar azalmamıştı. Devlet Başkanları; küreselleşmiş ekonominin büyük fırsatlar sunduğunu belirtirken faydalarının eşit olmayan bir şekilde paylaşılması, maliyetlerin haksız biçimde dağıtılması ve gelişmekte olan ülkelerin bu duruma ayak uydurmakta zorluk yaşaması konusundaki endişelerini dile getirdiler.

Uluslararası kalkınma için işbirliği canlandırılmalı ve çok taraflı müzakereler yapılmalıydı. Özellikle kalkınma için küresel ortamı iyileştirmeyi amaçlayan uluslararası eylemlerin acil olarak yeniden başlatılması çağrısında bulunuldu. Devlet Başkanları; Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş Ülkeler (LDC) arasındaki farkın genişlemeye devam ettiğini ve sosyal adaletsizlikten kaynaklanan sorunların önemli ölçüde arttığını belirtti. LDC'lerin çoğunluğu Afrika'daydı ve ekonomileri büyük ölçüde endişe yaratıyordu. Ekonomik gelişme, yoksulluk ve sosyal adaletsizlik, Hareket için bir hayal kırıklığı kaynağıydı. Ayrıca bu durum yeni çatışmalar için bir sebep olabilirdi. Artan uluslararası eşitsizlikler düzeltilmeden; demokrasi, istikrar, güven ve barışın sağlanamayacağı vurgulandı. Bu bağlamda; Hareket'in eylem kapasitesini daha da güçlendirmek için her türlü çabanın gösterileceği ve Hareket'in kararlarının dünya üzerindeki etkilerini arttırmak için somut yöntemler geliştirme konusundaki kararlılığın devam edeceği yinelendi.

Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri; barış ve adaletle yönetilen dünyaya ulaşabilmek için, saldırganlık, güç kullanımı, tek taraflı zorlayıcı önlemler, işgal, ırkçılık, haksız ekonomik uygulamalar ve düşmanlığı ortadan kaldırmaya ve uluslararası ilişkileri temelde dönüştürmeye söz verdi.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Declaration of 13th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 25.02.2003, http://cns.miiis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

3.4.5. 2006 Havana Konferansı

Bağlantısızlar Hareketi'nin On Dördüncü Zirve Konferansı, 15-16 Eylül 2006 tarihlerinde Havana, Küba'da gerçekleşti. Konferanstan önce, 24-25 Şubat 2006 tarihlerinde Dışişleri Bakanları Konferansı yapıldı ve Konferans'ın gündem maddeleri belirlendi. Bu Konferans'ta Hareket'e yöneltilen sorular yanıtlanacak ve Hareket'e ilişkin mevcut ve yeni ortaya çıkan endişe konuları tartışılacaktı. Tüm devletler, adil bir dünya kurulacağına dair inançlarını ve Hareket'in kuruluş prensiplerine olan bağlılıklarını bildirdiler.

Devlet Başkanları; mevcut küresel senaryonun barış, güvenlik, ekonomik gelişme, sosyal ilerleme, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi alanlarda büyük zorluklar getireceğini vurguladı. BM Şartı'nın amaçlarının ve uluslararası hukukun ilkelerinin korunması konusunda birçok yeni zorluk vardı ve bu durum uluslararası alanda endişeye sebep oluyordu. Hareket'in barışçıl, adil ve dengeli bir dünya düzeni kurma yolundaki ortak arzusu devam ediyordu. Fakat önlerinde temel engeller vardı. Bu engeller; devam eden kaynak eksikliği, gelişmekte olan dünyanın çoğunluğunun az gelişmiş olması, işbirliğinin devam etmemesi, zorlayıcı ve tek taraflı olma şeklindeydi. Öte yandan gelişmiş ve zengin ülkeler, ticari ilişkiler de dahil olmak üzere uluslararası ilişkilerin doğasını ve yönünü belirlemede büyük bir etkiye sahip olmaya devam etmekteydi.

Yeni ortaya çıkan tehditler ve zorluklar; devletlerin ekonomik gelişme, sosyal ilerleme, barış, güvenlik, insan hakları ve uluslararası hukuka ulaşma çabalarını engellemeye devam ediyordu. Küresel barış ve güvenlik, tek taraflı tedbirlere başvurma eğiliminin artması ve yasal olarak bağlayıcılığı olan taahhüt ve yükümlülüklerin yerine getirilmemesi sebebiyle tam olarak sağlanamıyordu.

Küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerin geleceği için fırsatlar, zorluklar ve riskler sunuyordu. Küreselleşme ile ticaretin serbestleşmesi süreci, devletler arasında eşit olmayan faydalar sağladı ve küresel ekonominin dengesiz, istikrarsız bir biçimde büyümesine sebep oldu. Gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme ve ticari

serbestleşmenin sunduğu fırsatlardan yararlanabilmesi için dış ekonomik ortam yaratılacak ve küresel bir strateji oluşturmak için daha fazla çaba sarf edilecekti. Uluslararası ticaret, para ve finans sistemleri için açık, eşit, kurallara dayalı, öngörülebilir, ayrımcı olmayan ve tutarlı bir sistem geliştirilmesi önerildi.

Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki devrim, dünyayı hızlı ve temel bir şekilde değiştiriyor ve az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasında genişleyen bir dijital uçurum yaratıyordu. Teknolojik yenilikler; gelişmekte olan ülkelere, ekonomilerini modernize etme ve canlandırma çabalarında daha kolay erişilebilir hale getirilmelidir. Bu amaçlara ulaşabilmek için gerekli uluslararası ortam oluşturulmalı ve gelişmiş ülkelerin taahhütlerini yerine getirmesi gerekmektedir.

Gelecek, geçmişte olduğu kadar çok zorluk ve fırsat sunabilirdi ve Hareket, bunları ele alabilmek için güçlü ve tutarlı kalmaya devam etmeliydi. Hareket'in geçerliliği, üye ülkelerin birliğine, dayanışmasına ve bu değişikliklere uyum sağlama yeteneklerine bağlı olacaktır. Bu bağlamda; önceki Zirve Konferanslarında başlayan Hareket'in yeniden canlandırılması sürecine daha fazla hız verilmesi gerektiğine karar verildi.¹⁶⁰

3.4.6. 2009 Şarm El Şeyh Konferansı

Bağlantısızlar Hareketi'nin On Beşinci Zirve Konferansı, 15-16 Temmuz 2009 tarihlerinde Şarm El Şeyh, Mısır'da gerçekleşti. Konferansın başkanlığını, Mısır Devlet Başkanı Muhammed Hüsnü Mübarek yaptı. Konferansa 119 ülke katılım sağladı.

Konferansın açılışında; BM'nin amaçlarına, ilkelerine, uluslararası hukukun ve insan hakları hukukunun ilkelerine olan bağlılık bildirildi. Konferansın en önemli

¹⁶⁰ Declaration of 14th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 16.09.2006, http://cns.miiis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

amaçlarından biri de Hareket'in rolünü ve etkisini canlandırmaktı. Hareket'i güçlendirme ve canlandırma süreci, somut tedbirlerle, her seviyede ve farklı çok taraflı forumlarda gerçekleştirilmeye karar verildi.

Hareket'in herhangi bir üyesi; yaptırımlar ve ambargolar sonucunda ekonomik, siyasi veya askeri olarak zarar gördüğü takdirde, Hareket'in diğer ülkeleri; ahlaki, maddi ve diğer yardımlarını esirgememeli ve dayanışma sağlamalıdır. Devlet Başkanları bu amaçla, Hareket'in mevcut mekanizmalarının gözden geçirilmesini ve gerektiğinde bu tür yardımları sağlayacak yeni mekanizmaların araştırılmasını önerdiler.

Hareket; yıllardır, sömürgecilik, ırkçılık, silahlanma gibi kaygı verici ve hayati öneme sahip konularda; kilit, aktif, etkili ve merkezi rol oynamıştı. Mevcut ve yeni tehditler ile zorluklar bağlamında; Hareket'in özellikle BM'nin merkezi rolünü güçlendirerek, gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarını savunarak ve marjinalleşmelerini önleyerek çok taraflılığı teşvik etmeye devam etmesi şarttır. Devlet Başkanları, yeni süreçlere ve milenyuma ayak uydursa ve gelişime devam etse bile; Hareket'in ilkelerini, ideallerini, amaçlarını koruma, sürdürme ve pekiştirme taahhüdünü teyit ettiler. Hareket'i canlandırma ve güçlendirme sürecinde ilerleme devam edecekti fakat Hareket'in ilkeleri muhafaza edilecekti.

Devlet Başkanları; BM ve uluslararası hukukun ilkelerinin barış ve güvenliği, hukukun üstünlüğünü, ekonomik kalkınmayı, sosyal ilerlemeyi ve insan haklarını koruma ve desteklemede vazgeçilmez olduğunu vurguladı. Uluslararası hukuk, uluslararası ilişkiler ve hukukun üstünlüğüne aykırı davranan tüm devletler kınandı ve bu etkilerin uluslararası sisteme verdiği zararın altı çizildi. Hareket; uluslararası hukuka dayalı, barışçıl ve adil bir dünya düzeninin elde edilmesine katkıda bulunmak için önlemler almaya ve çabalamaya devam etme kararı verdi.

Hareket'in çok taraflılık sürecini teşvik etmek ve korumak ile ilgili ilkelerinin geçerliliği devam ediyordu. Büyüyen tek taraflılık ve bu durumun uluslararası hukuka verdiği zarar, uluslararası alanda endişeye sebep oluyordu. BM'nin çok

tarafli karar alma süreci desteklenecek, korunacak ve güçlendirilecekti. Adil bir dünya düzeni ve demokratik bir yönetim yaratmak amacıyla; güçlü azınlığın tekeline değil, uluslararası hukuka bağlı kalınacaktı.

Bağlantısızlar Hareketi'ne üye tüm devletler; BM'nin amaçlarını ve uluslararası hukukun ilkelerini, özellikle de anlaşmazlıkların barışçıl bir şekilde çözülmesini ve sert güç kullanımının yasaklanmasını şartsız olarak kabul etmiştir. Herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı yapılan eylem ve tehditler, uluslararası barış ve güvenliği riske atardı. Ayrıca Hareket'in ve BM'nin temel ilkelerine de aykırıydı.¹⁶¹

3.4.7. 2012 Tahran Konferansı

Bağlantısızlar Hareketi'nin On Altıncı Zirve Konferansı, 30-31 Ağustos 2012 tarihlerinde Tahran, İran'da gerçekleşti. Konferansın başkanlığını, İran İslam Cumhuriyeti Devlet Başkanı Mahmud Ahmedinejad yaptı.

Hareket; ilkelerine uymak ve diğer ülkelere rehberlik etmenin yanı sıra, uluslararası hukuka ve uluslararası yasal araçlara zarar verecek olan tehdit, tehlike ve eylemlere karşı önlemler geliştirme görevini de üstlendi. BM ve uluslararası hukuka dayanan, barışçıl ve adil bir dünya düzeni için önlemler belirlenecek ve sürdürülecekti. Hareket'in ilkeleri, idealleri, amaçları, BM şartları ve uluslararası hukuk göz önünde bulundurularak; devletler arası dostluk, işbirliği, uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi, uluslararası ilişkilerde tehdit ve güç kullanımından kaçınma konuları üzerine bildirgeler yayınlanacak ve antlaşmalar hazırlanacaktı. Gelişmekte olan ülkelere uygulanan tek tarafli ekonomik yaptırımlar, korkunç tedbirler ve zorlayıcı önlemlere karşı yasal yaptırımlar olması gerekiyordu. Hareket, yasal önlemler için bir eylem planı hazırladı.

¹⁶¹ Declaration of 15th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 16.07.2009, http://cns.miiis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Devlet Başkanları, çok taraflılığın ve çok taraflılık sürecinin teşvik edilmesi ve korunması ile ilgili alınan kararların geçerliliğini teyit ettiler. Büyüyen tek taraflılığı ve bu durumun BM Şartı ile uluslararası hukuku zedelemesi konusundaki güçlü endişelerini yinelediler. BM'nin çok taraflılık sürecini destekleme, koruma ve güçlendirme tavrının önemini vurguladılar.

Hareket'in, anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ve güç kullanılmaması konusundaki tutumu bu konferansta da teyit edilmiş ve vurgulanmıştır. Tüm devletlerin; BM'nin amaçlarını ve uluslararası hukukun ilkelerini koruması ve güç kullanılmamasını teşvik etmesi gerektiği hatırlatıldı. BM Şartı'nın temel ilkesi olan; uluslararası ilişkilerde toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığa karşı güç kullanımından kaçınılması maddesine uyulmadığı sürece uluslararası barış tehdit altında olacaktı. Güç kullanılan ve yaptırım uygulanan bölgelerdeki sivillerin mağduriyeti endişe yaratıyordu.

Devlet Başkanları; kültürler, medeniyetler ve dinler arası diyalogun geliştirilmesinin, uluslararası ortamda ekonomi ve sosyal alanların gelişmesini teşvik edeceğini düşünüyordu. Kalkınma, barış, güvenlik, insan hakları ve hukukun üstünlüğü için kültürler arası diyalogun sağlam ve üretken bir araç olduğunun altını çizdiler. Bu sebeple Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri; etik değerler, adalet, barış, dostluk, hoşgörü, istikrar ve huzur için kültürler arası tüm etkileşimleri destekleme kararı verdi.

Tüm dinler ve inançlar modern medeniyete katkı sağlıyordu. Medeniyetler arası diyalog; hoşgörü, barış içinde bir arada yaşama, ortak değerler ve anlayış konusunda uluslararası alanda gelişme sağlıyordu. Tüm dinler barışa bağlı kalmalı ve barış için beraber hareket edip, ılımlı sesler çıkarmalıydı. Her türlü aşırıcılığa karşı çıkılmalı ve karşılıklı saygı, hoşgörü ortak bir yaklaşım olarak kabul edilmelidir.

Dinlere karşı kabul edilen ve uygulanan ayrımcı ulusal yasaların ve politikaların artan eğilimleri endişe yaratıyordu. Dinlerin korku ile yapılan ibadetleri

de dahil olmak üzere, kutsal kitaplar ve sembollerin olumsuz klişeleştirilmesi ve dini hakaretlerle mücadele edilecekti. Nefret eylemleri ve saldırılarına karşı ulusal ve uluslararası düzeyde uygun tedbirler alınacaktı.¹⁶²

3.4.8. 2016 Venezuela Konferansı

Bağlantısızlar Hareketi'nin On Yedinci Zirve Konferansı, 17-18 Eylül 2016 tarihlerinde Margarita Adası, Venezuela'da gerçekleşti. Toplantının başkanlığını Venezuela Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nicolas Maduro üstlendi. Konferansa 120 ülke katılım gösterdi.

Yeni dönemde ortaya çıkan mevcut küresel senaryo; barış, güvenlik, ekonomi, sosyal ilerleme, insan hakları ve hukukun üstünlüğü alanlarında büyük zorluklar doğuruyordu. On Altıncı Zirve Konferansı'ndan bu yana, barışçıl ve adil bir dünya düzeni oluşturma isteği, yerini endişeye bırakmıştı. Hareket'in istediği yeni dünya düzeninin önünde birçok engel bulunuyordu. Bu engeller; küresel ve ekonomik krizlere, gelişmekte olan ülkelerin büyümesi üzerindeki olumsuzluklara ve yoksulluğun artmasına sebep oluyordu. Zengin ve güçlü ülkeler, demokrasi ve terörle mücadele bahanesi ile ticari ilişkiler dahil olmak üzere tüm alanlarda uluslararası ilişkilerin doğasını ve yönünü belirliyordu. Kendi kurallarını koyarak ilişkileri ve işbirliklerini engelliyorlardı.

Küresel barış ve güvenlik tehlike altındaydı. Bunun sebeplerinden biri de; belirli devletlerin tek taraflılığa başvurma eğiliminin artması ve yasal olarak bağlayıcılığı olan ilgili hükümler uyarınca üstlenilen taahhüt ve yükümlülüklerin yerine getirilmemesiydi. Kitle imha silahları ve konvansiyonel silah anlaşmaları, terörizm, çatışmalar, insan hakları ve uluslararası hukuk ihlalleri, uluslararası

¹⁶² Declaration of 16th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 31.08.2012, http://cns.miiis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

ilişkilerde çifte standardın mevcudiyeti, gelişmiş ülkelerin çoğunluğunun ekonomik olarak taahhütlerini yerine getirme konusundaki başarısızlığı ve isteksizliği gibi olumsuz durumlar da belli başlı sebeplerdendi. Uluslararası toplumun ve özellikle Bağlantısızlar Hareketi'ne üye devletlerin, bu durumları telafi etmesi gerektiğinin altı çizildi.

Küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerin geleceği için fırsatlar, zorluklar ve ilişkiler sunmaya devam ediyordu. Küreselleşmeyle beraber büyüyen ticaretin serbestleşmesi süreci, devletler arasında küresel ekonomide eşit olmayan faydalar yaratıyordu. Bu da gelişmekte olan ülkelerin yavaş ve dengesiz büyümesine sebep oluyordu. Gelişmekte olan ülkeler; finansal ve ekonomik krizlerin, iklim değişikliğinin, gıda krizinin ve enerji fiyatlarındaki dengesizliğin olumsuz etkilerine karşı savunmasız hale geliyordu. Küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerin marjinalleşmesini önlemeli ve gelişmesini sağlamalıydı. Küreselleşme; gelişmekte olan ülkelerin fakirleşmesine ve gelişmiş dünya düzenine bağımlı kalmasına değil, refaha ulaşması ve güçlenmesine katkıda bulunmaya yönelik olumlu bir güce dönüştürülmelidir. Gelişimde küresel süreçlere öncelik verilmesi ve yaygınlaştırılması için küresel bir strateji oluşturulmasına karar verildi. Gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme ve serbest ticaret fırsatlarından yararlanmasını sağlamak için daha fazla çaba gösterilecekti.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki devrim, dünyayı hızlı ve temel bir şekilde değiştirmeye devam ederek, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında genişleyen bir dijital uçurum yaratmaktaydı. Gelişmekte olan ülkelerin; ekonomik, sosyal ve politik kalkınma için önemli bir araç olan bilgi ve iletişim teknolojilerinin muazzam potansiyellerinden yararlanması gerekiyordu. Yeni teknolojik gelişmeler, gelişmekte olan ülkelere; ekonomilerini modernleştirme ve canlandırma çabalarında, gelişim ve refahlarını sağlama hedeflerinde daha kolay erişilebilir hale getirilmeliydi. Ek olarak, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerde kurulan ağlara erişimini engelleyen tüm ayrımcı uygulama ve politikaların önlenmesi gerektiği vurgulandı.

Gelecek, en az geçmiş kadar çok zorluk ve fırsat sunacaktı. Bağlantısızlar Hareketi, bu fırsatları ele almak ve Hareket'in tarihi mirasını korumak için güçlü, tutarlı ve yeri geldiğinde esnek olmalıydı. Hareket'in geçerliliği ve sürekliliği, her bir üye ülkenin birliğine ve dayanışmasına bağlı olacaktır. Hareket'in yeniden güçlendirilmesi ve canlandırılması süreci aktif olarak devam ettirilecekti.¹⁶³

3.5. Bağlantısızlar Hareketi'ne İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Afrika kıtası, 1870'li yıllara kadar, tüm dünyadan uzakta ve dokusu bozulmadan varlığını sürdürüyordu. Kıta, çoğunlukla durgun ve geleneksel bir yapıya sahipti. Ancak 1870'lerde sömürgeciliğin kapısı aralandı ve bir daha Afrika'da hiçbir şey eskisi gibi olmadı. Henüz mesleklerin ortaya çıkmadığı, alışverişin takas usulüyle yapıldığı Afrika'yı keşfeden Avrupa, bu fırsatı kaçırmadı. Afrika'da köleci bir düzen yayılmaya başlamıştı. Avrupalıların gelmesiyle üretim artmıştı fakat üretimin sınırlı oluşu Afrika'yı kısır bir ekonomik düzene sokmuştu.

Köle düzeninin dünyada duyulması, köle ticaretinde patlamaya sebep oldu. Afrikalı yerliler kaçırılmaya ve başka ülkelerde satılmaya başladı. Bu durum Afrika açısından korkunç bir darbe etkisi yarattı. Ülkelerinden koparılan bu insanların dramları bir yana, kıtadaki tüm sağlam insanlar götürülünce iş gücü azaldı. Aynı zamanda Afrika'da devlet zayıf ve etkisiz bir kavram olduğundan, olaylar karşısında duracak bir yapı bulunamadı.¹⁶⁴

Sonraki dönemlerde, Afrika kıtası misyonerlerin de ilgisini çekmeye başladı. Müslümanlığın yayılmasından ve yerel/animist dinlerin varlığından rahatsız olan misyonerler, Hıristiyanlığı yayarak bu insanları "kurtarmak" ve Afrika'yı kendilerine

¹⁶³ Declaration of 17th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 18.09.2016, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents, (E.T.: 01.06.2019).

¹⁶⁴ Baskın Oran, *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği-Kara Afrika Modeli*, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997, s. 84-85.

katmak üzere kıtaya geldiler. Fakat misyonerlerin gelişi, Afrika'da geleneksel yapının bozulmasına sebep oldu. Kendi değerlerini yerlilere kabul ettirip, eski düzeni unutturmaya başladıklarında toplumsal düzen sarsıldı. Bu durum Afrika yerlilerinin tepkisini topladı. Bu olaylar üzerine Afrika milliyetçiliği ilk kez filizlenmeye ve ırk bilinci doğmaya başlamıştı.¹⁶⁵

Avrupalı emperyalistlerin Afrika'da kurdukları şirketler ve fabrikalarla, Afrika'nın geleneksel ekonomik düzeni değişti. Yerliler, fabrikalarda işçi olmak zorunda kalmışlardı. Avrupalıların onları ödemekle yükümlü bıraktıkları vergileri ödemenin tek yolu buydu. Artık takasın yerini nakit alışveriş almıştı. Ayrıca köyden kente başlayan göç, aile bağlarının kopmasına sebep olmuştu. Yerlilerin kentte yaşadıkları zorluklar ve dışlanmalar, devrimin ilk adımlarını oluşturmuştur. *“Emperyalizm kendi mezar kazıcısını doğurmuş, bütün toplumlarda en az devrimci olan, hele Afrika'da iyice pasif bulunan köylü kitlesi devrimci harekete hazır bir duruma gelmişti.”*¹⁶⁶ İşçi sınıfının ekonomik nedenle yaptığı grev bile siyasal bir rol oynamaya başlamıştı. Bu konuda sendikalarında rolü büyüktü. Yine bu dönemde filizlenmeye ve gelişmeye başlayan burjuvazi, işçi sınıfının adımlarının arkasında duracaktı. Milliyetçilik akımlarına karşı olan kabile şeflerinin çöküşü de bu döneme denk gelmiş ve bağımsızlık sürecinin hızlanmasına sebep olmuştur.

Az gelişmiş ve bağımsızlık fikirlerine yeni tutunmuş milletler için bu dönemde gelecek tüm destekler büyük önem taşıyordu. Rus komünistler de Asya ve Afrika'da yükselen ulusal özgürlük hareketlerini destekleyenlerdendi.¹⁶⁷ Milyonlarca insan yaşamın, aydınlığın ve özgürlüğün farkına varmaya başlamıştı.

1927'de Brüksel'de gerçekleşen ve Albert Einstein dahil olmak üzere 29 önemli fizikçinin katıldığı Brüksel Kongresi'nde sömürge altındaki bağımlı halkların

¹⁶⁵ Oran, *a.g.e.*, s.87-94.

¹⁶⁶ Oran, *a.g.e.*, s. 101.

¹⁶⁷ Prashad, *a.g.e.* s.45.

sorunları konuşuldu. Bu kongre Üçüncü Dünya'nın temelini ve zeminini hazırlamıştı. Brüksel Kongresi, önemli bölgesel oluşumların toplanması için cesaret vermişti.¹⁶⁸

*“Bu bölgesel örgütlenmeler emperyalizme karşı evrensel mücadeleye olduğu kadar, adil bir dünya için işbirliğine ve istişareye de büyük önem veriyordu. Bu grupların ve bu gruplardaki ülkelerin çoğunun BM’yi sahiplenme konusundaki coşkusu bunun en iyi kanıtıdır. Milletler Cemiyeti’nin aksine BM’nin ilk otuz yılda gösterdiği başarının nedenlerinden biri, Üçüncü Dünya’nın burayı kendi platformu olarak görmesiydi denilebilir.”*¹⁶⁹ Üçüncü Dünya ülkeleri BM’yi kendilerini ifade etme platformu olarak görmüşlerdir. BM, sömürgeleştirilmiş dünya için adaletin merkezi olmuştur.

1945-1947 yılları arasında gerçek bağımsızlık fikirleri ortaya çıkmaya başladı. Self-determinasyon sesleri daha yüksek çıkıyordu. 1952’de Kenya’da yaşanan kanlı Mau Mau ayaklanmasıyla bağımsızlık atmosferi tüm Afrika’ya yayıldı. ‘Afrika’ kavramı, ‘Üçüncü Dünya’ kavramına benzer bir işlev gördüğünden; bölge anlamından çok Üçüncü Dünya anlamında kullanılırdı.¹⁷⁰ Bu dönemde Afrika kıtasında yaşanan gelişmelerin benzerleri, diğer az gelişmiş bölgelerde de yaşanıyordu. Ancak konu çoğunlukla Afrika kavramı altında ele alınıyordu.

Sömürge altındaki halkların dekolonizasyon süreciyle bağımsızlıklarını kazanması, Soğuk Savaş dönemi ile eşzamanlı olarak ilerlemiştir.¹⁷¹ Sistem iki kutuplu olduğundan, bağımsızlıklarını yeni kazanan bu ülkelerin önlerinde fazla seçeneği yoktur. Bu ülkelerin çoğu, iki bloktan birini seçmek yerine, Bağlantısızlar Hareketi’ne katılıp bloksuz olmayı tercih etmişlerdir. Bir blok olmamak aynı zamanda ideolojisiz olmak demektir. *“Bağlantısızlık hareketinin en büyük sorunlarından biri, liderlerin karizmatik etkinliği ve dolayısıyla kurumsallaşmanın hep yetersiz kalması, bunun sonucunda da hareketin iç tutarlılığı ve bütünlüğü olan*

¹⁶⁸ Prashad, a.g.e. s. 48.

¹⁶⁹ Prashad, a.g.e. s. 55.

¹⁷⁰ Prashad, a.g.e. s. 51.

¹⁷¹ Canbolat, İbrahim S., *Gelişmekte Olan Ülkeler*, Alfa Aktüel Kitabevi, 2003, İstanbul, s. 44.

bir ideoloji oluşturmamasıydı."¹⁷² Başlangıçta yaşanan bu karışıklık, ilerde hareket içinde oluşacak homojen yapıyı engelledi.

Bağlantısızlar Hareketi, çok kısa bir sürede kuruldu ve yükselişe geçti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sahnede ortaya çıkan ve uluslararası ilişkilerin doğasının şekillenmesinde önemli bir gücü temsil eden uluslararası politika fenomenlerinden biri olarak görüldü. BM Genel Sekreteri Butros Gali, 24 Eylül 1996'da Bağlantısızlar Hareketi anısına düzenlediği toplantıda Hareket için şöyle söyledi: "*Bandung'da Bağlantısızlar Hareketi'nin doğuşu dünyayı afallatan müthiş bir cüret gösterisiydi. Sömürgeciliğin zincirlerinden kurtulan Bağlantısızlar, uluslararası sahneye çıktılar ve tüm dünyanın duyması için yeni bir ses yükselttiler. Uluslararası politika kökten bir biçimde sonsuza dek dönüştü.*"¹⁷³ Soğuk Savaş dönemi ve koşulları bu yükselişte önemli bir sebepti ancak tek başına yeterli değildi. Anti-emperyalist ve sosyalist rüzgarlar da Harekete ivme kazandırmıştı. Harekete katılan liderlerin kalkınma ve ulusal egemenlik söylemleri, kendi ülkelerinde saygınlık kazanmalarını sağladı ve prestijlerini artırdı. Hareket ve liderleri ilk on senesinde bu rahatlığı sürdürdü.¹⁷⁴

1970'li yıllarda dünyada görülen yeni ekonomik değişimler, Hareketin yükselişinin önüne geçti. Bağlantısız liderlerin ulusal kalkınma söylemleri, yeni ekonomik düzen karşısında yetersiz kalıyordu. Dünya genelinde görülen ekonomik bozukluklar, Bağlantısızlar Hareketi üyelerinin kendi içlerindeki sosyal ve siyasal hayatı da etkilemeye başlamıştı. Hareket'e mensup devletlerin büyük bir çoğunluğu borçlanmış ve borçlarını ödeyemez hale gelmişti. 1980'lerde Üçüncü Dünya Ülkelerinde yaşanan tüm bu ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar Hareketi de olumsuz yönde etkiledi. Uluslararası ortamda Bağlantısızlar Hareketi'ne üye ülkeler anti-demokratik damgası yemeye başladı. "*1992 Cakarta Konferansından itibaren, Bağlantısızlık hareketinin gündemine bu problemler dahil edilse de kalıcı çözümler*

¹⁷² Hasgüler, s. 212

¹⁷³ Prashad, *a.g.e.* s. 84-85.

¹⁷⁴ Hasgüler, s. 213.

bir türlü geliştirilemedi. Bağlantısızlık hareketinin 1995 Cartagena zirvesine kadarki süreçte, bağlantısızlar arası dağınıklık ve bölünme devam etti.”¹⁷⁵

“Bağlantısızlık, blokların nükleer gücüne karşı kendi silahı olarak, nükleer silahlara karşı gelme ve silahsızlanma politikasını kullanmıştır. Silahsızlanma, blokların nükleer gücüne karşı, bağlantısızların en büyük silahı olmuştur. Tabiiyle bu silahın ne kadar müessir olduğu tartışılabilir. Fakat, Bağlantısızların silahsızlanmadan da fazla kullandıkları silah, Birleşmiş Milletler olmuştur. Bilhassa, Genel Kurul'dan çıkarttıkları kararlarla, gerek büyük devletlerin politikalarına mümkün olduğunca bir istikamet vermeye ve gerek bloklar arasında dengeyi kurmaya çalışmışlardır.”¹⁷⁶ Bağlantısızlar için BM önemli bir silahtır ancak dünya barışına ve dünya politikasına Genel Kurul'un değil, beş büyük devletin veto hakkına sahip olduğu Güvenlik Konseyinin etkili olması ve bir de, Bağlantısızların kendi içlerindeki çeşitliliği ve politika farklılıkları, Bağlantısızların BM'deki tesir gücünü önemli ölçüde azaltmıştır. “Bağlantısızların, bu belirttiğimiz kendi içindeki yapısal çelişkileri dışında, bu hareketin müessiriyetini, prestijini ve gelişmesini zayıflatan en mühim faktör, bağlantısızlığın teorik kavram olarak içine düştüğü kargaşa ve tatbikatta da politika olarak gösterdiği tutarsızlıktır.”¹⁷⁷

Bağlantısızlar Hareketi özünde anti-empyralisttir. Dünyadaki baskıya, neo-sömürgeciliğe, ırkçılığa, askeri ittifaklara ve silahlanma yarışına karşı bağımsız bir uluslararası hareket olarak öne çıkmaktadır. Dünya barışı için çabalar, gerilimleri en aza indirir, ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünü müzakere etmeye çalışırdı. Bağlantısızlar Hareketi başından beri dünya savaşını önlemeye ve Süper Güçler arasındaki silahlı gerilimi en aza indirmeye çalışmıştır. Bu süreçte Bağlantısızlar Hareketi Birleşmiş Milletlerle işbirliği içinde çalışmıştır. Güney Afrika'ya yönelik yaptırımlar, İsrail'in kınanması ve Filistin halkının kendi kaderini tayin haklarının tanınması gibi olaylarda Bağlantısızlar Hareketi, BM'yi sesini

¹⁷⁵ Hasgüler, s. 213.

¹⁷⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, 25. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul, s. 321.

¹⁷⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 321.

duyurabilmek için bir dış politika aracı olarak kullanmış, beraber hareket ettiklerinde etkili olabileceklerini düşünmüştür.

‘Bağlantısızlık’, birçok ülke için bağımsızlık anlamı taşımaktaydı. Bu sebeple Hareket, özellikle bağımsızlığını geç kazanan ülkeler için büyük önem arz ediyordu. Bütünleyici bir yapıya sahip olunabilmesi için oldukça çaba gösterilse de, Bağlantısızlar Hareketi hiçbir zaman çok güçlü bir yapıya sahip olamadı. Zaman zaman uluslararası alanda karar alma süreçlerini etkilemiş ve yaptırımlara sebep olmuştur. Ancak alınan bu kararlar ve yaptırımlar, süreçlerin doğruluğunu ve büyük devletlerin çıkarlarını etkilemiştir. Hareket’in içindeki heterojen yapı ve ülkelerin farklılıkları bir bütün olmalarını engellemiş ve özellikle de Hareket’in kurumsallaşamaması, yani hiyerarşik ve/veya yatay ilişkilerin geçerli olduğu bir örgütlenmenin başarılammış oluşu, uluslararası alanda gereken etkinin yaratılmamasına sebep olmuştur.¹⁷⁸

Bağlantısızlar Hareketi ülkelerinin tek sorunu heterojen yapıları ve farklılıkları değildi. *Bağlantısız ülkelerin iç siyasal yapısında istikrarsızlık, yöneticilerin beceriksizliği, süregiden yolsuzluklar, suiistimaller ve darbeler de bu ülkelerin dış politika yaklaşımlarında sürekliliği olumsuz etkiledi.*¹⁷⁹ Ayrıca bu dönemde neredeyse tüm Üçüncü Dünya ülkelerinde rüşvet skandalları patlamaya başladı. Özellikle Hindistan bu konuda başı çekiyordu.

Bağlantısızlar Hareketi ülkelerinin genelinde siyasi yapı diktatörlük, darbe gibi demokrasiden uzak bir durumdaydı. Bu ülkeler siyasi istikrarsızlıkları bu yollarla sürekli kıldılar. Böylece rüşvet ve yolsuzlukların önüne geçilemedi. Halklarının güvenlerini kaybetmiş oldular. Bu durumları aklamak, siyasi iktidarlarını meşrulaştırmak ve kendi iç politika sorunlarını çözmek için de Bağlantısızlar Hareketi’ni kullandılar.

¹⁷⁸ Özyaşar, *a.g.e.*, s.108-109.

¹⁷⁹ Hasgüler, *a.g.e.*, s. 198.

İki kutuplu sistem ve Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle, Bağlantısızlar Hareketi önemini kaybetmeye başlamıştır. Artık karşısında durulacak iki ayrı bloğun olmaması, Hareketin anlamını kaybetmesine sebep olmuştur.¹⁸⁰ Bu dönemden sonra Hareketin ilgisi ekonomi, silahsızlanma ve insan hakları ağırlıklı konulara kaymıştır. Aynı zamanda Hareketin kurucu liderlerinin hayatını kaybetmesiyle, Bağlantısızlar Hareketi eski heyecanını kaybetmiş ve daha az icraatta bulunmaya başlamıştır.

¹⁸⁰ Sönmezoğlu, s. 423.

4. BAĞLANTISIZLAR HAREKETİ FİNAL BİLDİRİLERİNDE SİLAHSIZLANMA

Bağlantısızlar Hareketi'nin temel ilkelerinden biri silahsızlanmadır. 1955'te gerçekleştirilen Bandung Konferansı'ndan bu yana, her konferansta silahsızlanmanın dünya barışı üzerindeki etkisine değinilmiş, bunun doğru orantılı bir biçimde olduğu vurgulanmıştır. On yedi konferans bildirisinin her birinde silahsızlanmaya ayrılan bir bölüm bulunmaktadır.

Uzun yıllar boyunca, iki kutup arasında süren gerginlik ve nükleer silahlanma yarışı, özellikle Bağlantısız ülkeler tarafından endişeyle karşılanmıştı. Bu rekabet, Bağlantısızlar Hareketi'nin çizdiği 'dünya barışı portresini' de tehlikeye atmaktaydı. Hareket, tarihi boyunca bu rekabet ve gerilime son vermeyi amaçlamış ve mücadele vermiştir.

“ABD ve Sovyet Rusya dışında İtalya, Japonya, İsveç, Brezilya, Federal Almanya, İsrail, Libya, İran, Hindistan, Pakistan ve Güney Kore gibi devletler 1960'ların sonlarından itibaren nükleer silahlara sahip olmaya çalışmışlardır. Bu durum hem nükleer silahın savaşlarda bir silah olarak kullanılması durumunu artıracak hem de nükleer güce sahip ülkeler, iki büyük gücün diğer ülkeler üzerindeki baskılarını azaltabilecekti.”¹⁸¹

Hareket, uluslararası durumu sürekli kontrol ederek nükleer savaş tehlikesi olan olaylara müdahale etmeye çalışmıştır. Silahsızlanma ve barış üzerine bir inceleme yaparak, çatışma türleri arasında ayırım yapmışlardır. Bunlar:

1. Büyük güçler arasındaki nükleer çatışma.
2. Kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlık savaşları.
3. Siyasi ayrılıkçı hareketlerden kaynaklanan iç savaşlar.

¹⁸¹ Özyaşar, s.101.

4. Büyük güçler arasında bir çatışmaya neden olabilecek, Bağlantısızlığa üye devletlerarasındaki silahlı çatışmalar.”¹⁸²

Bağlantısızlar Hareketi, silahsızlanmayı savunan ve bu konuda mücadele veren bir uluslararası oluşum olsa da, bazı durumlarda silahlanmaya karşı durulmadığı görülmüştür. Çatışma türleri arasında yapılan ayırmda, bağımsızlık ve kurtuluş savaşlarında silah kullanımı desteklenmiştir. Sömürgeciliğe karşı başlatılacak direnişin, ancak silahla yapılabileceği savunulmaktadır. Harekete göre, bağımsızlık uğruna bazı etik kriterler esnetilebilirdi.

Bağlantısızlar Hareketi, tüm dönemlerde nükleer silahsızlanma için adımlar atmış, öneriler sunmuş ve gerektiğinde ses yükseltmiştir. Özellikle NPT müzakerelerinde, Uluslararası Atom Enerjisi Komisyonu çalışmalarında, Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Komisyonu kurma çabalarında sürekli olarak nükleer silahların tamamen ortadan kaldırılması için baskı yapmıştır. Beş yılda bir tekrar edilen NPT gözden geçirme görüşmelerinde de etkin rol oynamıştır.

Bağlantısızlar Hareketi silahsızlanmayla ilgili en büyük başarısızlığı 1995 yılında gerçekleşen NPT gözden geçirme görüşmelerinde yaşamıştır. Bu görüşme ABD için zafer anlamına gelmekteydi. Bağlantısızlar Hareketi, blokların ortadan kalkmasıyla nükleer silahsızlanmanın sağlanacağına emindi. Görüşmeden beklentisi de bu yöndeydi. Fakat sonuca gelindiğinde, nükleer silah bulunduran devletler üzerinde bağlayıcılığı olan bir kural ve tarih olmaksızın nükleer silahları genişletme hakkı tanındı. Bu başarısızlığın Bağlantısızlar Hareketi'nin prestijini sarstığı söylenebilir. Çünkü SSCB'nin yıkılması, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve sömürgeciliğin ortadan kalkmasından sonra Bağlantısızlığın elinde kalan en önemli konu silahsızlanmaydı.

¹⁸² Özyaşar, s.101.

Hareket, 2010 NPT gözden geçirme konferansına kadar elle tutulur bir başarı gösteremedi. 2010'da Obama hükümetinin yumuşamaya, yeni bir START sürecine, CTBT'ye verdiği destek; görüşmelerin olumlu bir havada geçmesini sağladı.

Bağlantısızlar Hareketi'nin silahsızlanma konusuna bu kadar önem atfetmesinin tek sebebinin dünya barışı hayali olduğu söylenemez. Bağlantısızlar Hareketi; az gelişmiş, kalkınma sorunları olan, askeri harcamalara bütçe ayıramayan Üçüncü Dünya Ülkelerinden oluşuyordu. Dünyanın en yoksul ülkelerinin oluşturduğu bu kalabalığın, nükleer bir felakete karşı koyabilmelerinin tek yolu birlik olup silahsızlanmayı sağlayabilmektir. Kendilerine yöneltilen herhangi bir savaş veya nükleer silah tehdidine karşı yapabilecekleri başka bir hamleleri yoktu. Olası bir çatışmada, büyük devletler karşısında zayıf kalacaklarını biliyor olmaları, Üçüncü Dünya Ülkelerini silahsızlanma için sıkı bir mücadeleye itti. Kendi içlerindeki çatışmaları, büyük güçler tarafından oluşan tehditleri engelleyebilmek için uluslararası alanda silahsızlanmayı sağlamak zorundaydılar.

Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri, silahsızlanma konusunda kendi aralarında kararlar verip, büyük devletlerin uygulanmasını beklemelerinin ütopyik bir düşünce olduğunu fark ettiklerinde bu sorunlarını BM zeminine taşımaya karar verdiler. BM'nin desteğiyle büyük devletlere tüm istediklerini yaptırabileceklerine inandılar. Aslında Bağlantısızlar Hareketi'nin temel problemi budur. Mücadele ettikleri her olgu için fazla hayalperest davranmış ve bu hayaller gerçekleşmediğinde de bu durumdan önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Tam olarak planladıkları gibi olmasa da, BM'nin desteğiyle önemli silahsızlanma görüşmeleri ve anlaşmalarına sebep olmuşlardır. Silahların tamamen ortadan kaldırılması düşüncesiyle çıktıkları yolda; silahların sınırlandırılması, stok kontrolü, deneme yasakları gibi başarılar elde edilmiştir.

Hareket içinde belli durumlarda silahlanmanın gerekliliğini savunanlarda vardı. Konferanslarda Bağlantısız ülkelerin kendilerini savunmak ve emperyalizmle savaşabilmek için silahlanması gerektiğini savunan konuşmalar yapıldığı da görülmüştü. Gine ve Yeşil Burun'un Bağımsızlığı için Afrika Partisi Kurucusu Amilcar Cabral, Bağlantısızlar Hareketi kürsüsünde, silahlara sarılmak ve

emperyalizmle savaşmak konulu bir konuşma bile yapmıştı. Bu karşıt dışunceler Hareket içinde tartışmalara sebep oluyordu.

Hareket'in silahsızlanma için BM ile birlikte verdiği tüm çabaya rağmen, bazı Bağlantısız ülkelerin silah istiflediğinin ortaya çıkması Hareket'e karşı güvenin bir miktar kırılmasına ve iki yüzlülükle suçlanmasına sebep olmuştu. Silah istifleyen ülkelerden en büyük problem yaratanlar Pakistan, Hindistan ve Çin'di. Çünkü daha sonra Pakistan'ın insan haklarını çiğneyen tutumları, Çin'in nükleer silah denemesi ve geliştirmesi, Çin-Hindistan Savaşı vb. durumlar Bağlantısızlar Hareketi'nin ilkeleriyle ters düşmüş ve Hareket ağır eleştirilere maruz kalmıştır.

4.1. Soğuk Savaş Dönemi Zirve Bildirileri

4.1.1. Belgrad Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin ilk Zirve Konferansı, 1-6 Eylül 1961 tarihleri arasında Belgrad'da düzenlendi. Konferansın amacı; dünya barışı ve güvenliği için işbirlikleri oluşturmak ve uluslararası sorunlara ilişkin görüş alışverişinde bulunmaktır. Konferansın düzenlendiği dönem, uluslararası gündemin yoğun ve dünya barışının ciddi bir tehdit altında olduğu bir dönemdir.

Konferansa katılan ülkelerin ortak dşuncesi, dünya barışının tehlike altında olduğu ve endişe duyulması gerektiği yönündeydi. Alınan ortak karara göre, devletler sorumluluklarından kaçmamalı ve çıkarları uğruna dünya barışını tehlikeye atmamalıydı. Konferansın en önemli maddelerinden biri olan dünya barışı, alınan bu kararlar bağlamında; eşitlik, samimiyet ve güven atmosferinde incelenecekti.

Bağlantısızlar Hareketi'ne ye ülkeler ve Devlet Başkanları; eski düzende dünya çatışmalarına yol açacak krizlerin olduğuna, yeni düzenin eşitlik ve ortaklığa dayalı olması gerektiğine karar vermişlerdi. Küreselleşen dünyada, dinamik

süreçlerin ve toplumsal değişimlerin sıklıkla ortaya çıkması göz önüne alınarak; özgürlükler, eşitlik ve sosyal adalet temelli bir refah hareketinin başlatılması kararlaştırılmıştır.

Bu dönemde büyük güçlerin Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki güç rekabeti, dünya barışını tehdit ederek çatışmalara yol açmak üzereydi. Büyük güçlerin rekabetini ortadan kaldırmak mümkün değildi. Fakat temelde çatışmanın kaynağı olan sömürgeciliği ortadan kaldırmak için mücadele edilecekti.

Giderek artan ve daha güçlü askeri, ekonomik, politik gruplaşmalara neden olan mevcut askeri bloklar, devletlerin karşılıklı ilişkilerinin mantığı ve doğası gereği, uluslararası ilişkilerin mevcut durumunun ve periyodunun bozulmasına neden olmuştu. Konferansın ortak kararlarından biri de, silahsızlanmanın ihtiyaç değil zorunluluk olduğudur. Uluslararası alandaki en büyük ve en acil çözüme ulaştırılması gereken sorunun silahsızlanma olduğu üzerine görüşler bildirilmiştir. Katılımcı ülkeler oy birliğiyle; bu sorunun en radikal çözümünün, uluslararası alanda kontrol edilen bir silahsızlanma politikası olduğuna karar vermiştir.

Genel ve eksiksiz silahsızlanmanın; silahlı kuvvetler, yabancı üsler ve silah imalatının ortadan kaldırılmasını içermesi gerekmektedir. İç güvenlik amaçları dışında, askeri eğitim kurumları ortadan kaldırılmalıydı. Nükleer silahların bulundurulması ve kullanılması caydırıcı cezalarla yasaklanmalıydı. Bu konuda bir denetim mekanizması oluşturulmalı; kitle imha silahları bu denetim mekanizmasına teslim edilmeli ve tüm ekipmanlar toplatılmalıydı. Bağlantısızlar Hareketi, amaçladığı topyekûn silahsızlanmayla, kalıcı barışın sağlanacağını düşünüyordu.

Konferansa katılan devletler tarafından, büyük güçlerle silahlanmaya karşı bir antlaşma yapılması önerildi. Savaş ve silahlara harcanan enerji ve kaynakların; barışçıl, ekonomik ve sosyal kalkınma gibi amaçlar için kullanılması, tüm insanlığın yararına olacaktı. Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri, tüm silahsızlanma konferanslarına desteklerini sunmaya hazır olduklarını bildirdiler. Silahsızlanma ile ilgili tüm tartışmaların BM himayesinde olması gerektiği savunuldu. Ayrıca genel ve tam

silahsızlanma; Bağlantısızlar Hareketi'ne üye ülkeleri de içeren, etkili bir denetim mekanizmasıyla kontrol altına alınmalıydı. Acilen tüm nükleer ve termonükleer testlerin yasaklanması hususunda bir antlaşma imzalanması önerildi.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yaklaşan oturumunun silahsızlanmaya adanması ve tüm dünya ülkelerinin katılımıyla genel silahsızlanmanın kabul edilmesi gerektiği kararlaştırıldı.¹⁸³ Bağlantısızlar Hareketi, ilk etapta tek başına böyle bir güce sahip olmasa da, sonraki yıllarda özellikle silahsızlanma konusunda adından sıkça söz ettirecektir.

4.1.2. Kahire Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin İkinci Zirve Konferansı, 5-10 Ekim 1964 tarihleri arasında Kahire'de yapıldı. Konferansta; insanlığı ilgilendiren temel sorunların çözümünün, dünyadaki barış ve güvenlik üzerindeki etkileri incelendi. Konferans boyunca çeşitli konular temelinde uluslararası analizler yapıldı. Eylül 1961 tarihli Belgrad Deklarasyonu'nda yer alan ilkelere dayanarak; dostane bir atmosferde, uluslararası ilişkilerin bugünkü durumu ve modern dünyadaki baskın eğilimler hakkında detaylı tartışmalar yapıldı ve görüş alışverişinde bulunuldu.

Barış içinde bir arada yaşama ilkesi, bu konferansın da en önemli konularından biri olmuştur. Özel çıkar ve kriterlere göre değişiklikler yapılamayacağı kesin olarak belirtilmiştir. Bir önceki konferansta kararlaştırılıp başlatılan sömürgecilik ve ırkçılığa karşı mücadele, dünyanın farklı bölgelerinde meyve vermeye başlamıştı. Bu mücadele, Bağlantısızlar Hareketi'nin ortak çabasıyla elde ettiği ilk başarısıydı.

¹⁸³ Declaration of 1st Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 06.09.1961, s. 6-10, http://cns.miiis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Konferansta, dünyanın temel sorunlarından biri olan savaş tehlikesi ve sonsuz güvensizliğin en pratik çözümünün silahsızlanma olduğu önemle vurgulanmıştır. Halkların ve devletlerin güvenliği ancak silahsızlanmayla mümkün olabilirdi. Kitle imha silahlarının üretiminin hızla ilerlemesi ve devletler arasında devam eden silah stoklama yarışının dünya üzerinde oluşturduğu tehdide dikkat çekildi.

Konferans; süper güçleri, sıkı ve etkili bir uluslararası kontrol altında tam silahsızlanma hedeflerine ulaşmak için yeni adımlar atmaya davet etti. Fakat Silahsızlanma Komitesi ve Bağlantısız ülkelerin tüm çabalarına rağmen tatmin edici bir sonuç alınamadı. Genel ve tam silahsızlanma konusunda büyük güçlerle bir antlaşma imzalanması için çabaların kararlılıkla devam ettirmesi gerektiği kararlaştırıldı. Öncelikli olarak tüm devletler Moskova Antlaşması'nı imzalamaya çağırıldı. Böylece kısmen de olsa nükleer silahların test edilmesi yasaklanabilecekti. Konferansta, Moskova Antlaşması'nın yer altı testlerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi ve antlaşma süresinin uzatılması tavsiye edildi.

Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Komitesi tarafından önerilen diğer silahsızlanma önlemlerine ilişkin anlaşmaların hızla sonuçlandırılması gerektiği düşünülüyordu. Ekonomik olarak gelişmiş devletlerin, askeri harcamalarında yapacakları indirimlerle diğer devletlere önderlik etmesi çağrısında bulunuldu. Büyük güçlerin nükleer silahların yayılmasına sebep olan tüm politikardan uzak durması gerekmektedir. Bağlantısızlar Hareketi üye ülkelerine bu konuda; caydırıcı uyarılarda bulunmak ve kendi çıkarları uğruna bu politikalara yanaşmamak düşmektedir. Ellerinde stok bulunan devletler, özellikle nükleer stoklarını yok etmelidirler. Bu taahhütlerin uluslararası bir konferansta sonuçlanacak bir antlaşmaya konu olması gerektiğini savundular. Büyük güçler, nükleer ya da kitle imha silahlarının dünya yörüngesinde bulunmamasını kabul etmeli ve uzayın askeri amaçlar için kullanılmasını yasaklayan bir uluslararası antlaşmaya taraf olmalıdırlar.

Konferansta, silah denemeleri için uzay araştırmaları yapan devletlere, bilimsel ilerlemelerin uzayın barışçıl bir şekilde kullanımına yönelmesini ve bilgi paylaşımları yapılmasını önerme fikri düşünüldü. Bu amaçla uluslararası bir

konferansın, tüm devletlerin yararı için uygun bir zamanda toplanılması gerektiğine ortak kanaat getirildi. Ayrıca atom ve nükleer enerjinin insanlık yararına kullanılabilmesi için tüm devletlerin işbirliğiyle bilimsel bir araştırma yürütülmesi önerildi.¹⁸⁴

4.1.3. Lusaka Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin Üçüncü Zirve Konferansı, 8-10 Eylül 1970 tarihleri arasında Zambiya, Lusaka'da düzenlendi. Konferansa 55 devlet katılım gösterdi.

Bu konferansta sunulan silahsızlanma deklarasyonu, Belgrad ve Kahire Konferansı'nda sıkça dile getirilen "etkili bir uluslararası kontrol altındaki genel ve tamamen silahsızlanmanın" uluslararası toplumun en zorunlu ve acil ihtiyacı olduğu inancını yinelemektedir. Ayrıca kapsamlı bir silahsızlanma programının hazırlanmasında uyulması gereken öncelik sırası belirlendi.

- I. Nükleer silahsızlanma alanında, silah amaçlarına yönelik malzemelerin üretiminin durdurulması ve barışçıl kullanımına aktarılması, nükleer silah üretiminin durdurulması, kapsamlı test yasağına gidilmesi ve nükleer silah stoklarının imhası;
- II. Silah üretiminde kullanılan kimyasalların geliştirilmesini, üretilmesini ve stoklanmasını yasaklayan bir uluslararası antlaşma imzalanması ve biyolojik silahların tüm ülke cephaneliklerinden imhası;

¹⁸⁴ Declaration of 2nd Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 10.10.1964, s. 21-25, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

- III. Nükleer silahların kullanılmamasına dair bir sözleşme imzalanması, güven arttırıcı önlemler geliştirilmesi ve okyanus ötelinde anlaşılan bir sınır ötesinde serbest nükleer bölgeleri kurulması vb.

Deklarasyon, Dünya Silahsızlanma Konferansı fikrini desteklemektedir. Nükleer enerjinin barışçıl kullanımına yönelik faydalarının hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm devletlere sunulması niyetini ifade eder. Deklarasyonun son paragrafı uzayın barışçıl kullanım amaçlarını içermektedir.¹⁸⁵

4.1.4. Cezayir Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin Dördüncü Zirve Konferansı, 5-9 Eylül 1973'te Cezayir'de yapıldı. Dünyadaki ülkelerin yarısından fazlası bu konferansa katılım sağlamıştır. Kaliteli, canlı ve dinamik bir konferans ortamı oluşmuştur. Katılımcıların çoğu; barış, özgürlük ve uluslararası durum hakkında görüş alışverişinde bulunmuş ve konferansın dinamiğinden memnun kalmıştır.

Önceki konferanslarda yoğun olarak tartışılmasına rağmen; Hindini sorunu, Kamboçya'daki ABD bombardımanı ve Ortadoğu problemleri hala devam etmekteydi. Sadece bu sorunlar bile dünyada barışın teminini tehdit etmeye yetiyordu. Latin Amerika'daki sömürgecilik hareketlerine hala bir çözüm üretilmemiştir.

Bağlantısızlar Hareketi'nin en önemli kurallarından biri de üye ülkelerin tüm askeri ittifakları reddetmesi ve içinde bulunduğu askeri ittifaklarından da ayrılması gerektiğiydi. Bu ittifaklara dayalı olarak kurulan askeri üslerin kaldırılması ve güç rekabetinin bitirilmesi, Bağlantısızlar Hareketi'nin temel ilke ve politikalarından

¹⁸⁵ Declaration of 3th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 10.09.1970, s. 14-15, http://cns.miiis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

biriydi. Bu ilkeler için teşvikler ve şartlar oluşturulacaktı. Gelişmekte olan ülkelerin sağlıklı gelişimi ancak bu şartlarla mümkün kılınabilirdi.

Soğuk Savaş'tan kaynaklanan ve hala devam eden askeri ittifakların etkili bir şekilde parçalanması gerektiği önerildi. Bağlantısızlar Hareketi Üçüncü Zirve Konferansı'nda belirlenen hedefler teyit edildi. Tüm askeri üsler ve birlikler, Bağlantısızlar Hareketi üye ülkeleri tarafından protesto edilecek ve kesinlikle oluşumlarda bulunulmayacaktı. Gelişmekte olan ülkelerin rızası alınmadan, eşit olmayan antlaşmalarla topraklarına kurulan askeri üslerin kaldırılması için mücadele edilecekti. Orduların bitirilmesini savunan ülkelere iç işlerinde destekler sağlanma kararı verildi.

Konferansta, elinde nükleer silah olmayan devletlerin konvansiyonel silah alışverişlerine devam ettiği ve bunun bölgesel bir gerginlikle beraber Bağlantısız ülkelerin güvenliğine yönelik de bir tehdit oluşturduğuna dikkat çekildi. Tüm dünya ülkelerinin genel ve tamamen silahsızlanma adı altında; nükleer silah kullanımı, atom silahlarının imalatı, savaş başlıkları ve tüm mevcut stoklamaları ve nükleer testleri durdurması istendi. Konferansa katılan tüm üye ülkeler mevcut kimyasal ve bakteriyolojik silahlarında yasaklanması taraftarıydı.

Nükleer teknolojinin barışçıl kullanımının ve silahlanmaya ayrılan kaynakların yararlı üretilere aktarılmasının; tüm halklara, özellikle gelişmekte olan ülkelerin halklarına büyük fayda sağlayacağı düşünülüyordu. BM'nin bu kararlara vereceği desteğin, uluslararası barış, güvenlik, işbirliği, temel hak ve özgürlükleri korumada etkili bir araç olacağı özellikle vurgulandı.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Declaration of 4th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 09.09.1973, s. 17, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

4.1.5. Kolombo Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin Beşinci Zirve Konferansı 16-19 Ağustos 1976 tarihleri arasında Kolombo, Sri Lanka'da gerçekleşmiştir.

Evensel barış ve güvenliğin yalnızca genel ve tam silahsızlanma ile uluslararası kontrol altına alındığı bir durumda mümkün olabileceği yönündeki inanç bu konferansta da tekrarlandı. Tüm nükleer, kimyasal, bakteriyolojik ve diğer silahların üretimi ve kullanımının durdurulması gerektiği belirtildi. Kitle imha silahları ve cepanelikler de bir an önce yok edilmeliydi.

Devletler arasında süren ve bitmek bilmeyen silahlanma yarışının, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'in (NIEO) ekonomi politikalarıyla tutarsız olduğu gerçeğine vurgu yapıldı. Dünyanın acil ihtiyaçları göz önüne alındığında, silahlanma yarışı için kullanılan kaynakları, özellikle gelişmekte olan ülkelerin sosyo ekonomik kalkınmasına yönlendirmek gerekiyordu.

Tüm dünya ülkelerine; mümkün olduğunca hızlı bir şekilde, bir sonraki yıl Cenevre'de yapılacak Diplomatik Konferans kapsamında, ayırım gözetmeden tüm silahların yasaklanmasını güvence altına almak amacıyla müzakereleri hızlandırma çağrısı yapıldı. Ayrıca, bir Dünya Silahsızlanma Konferansı'nın toplanmasına fayda sağlayacak tedbirler alınmasının gerekliliği vurgulandı. Bağlantısızlar Hareketi üye ülkeleri, en geç 1978 yılında bir Genel Kurul Özel Oturumu yapmaya karar verdi. Özel Oturum'un gündem konuları şu şekilde belirlenmiştir:

- a) Silahsızlanma sorunu gözden geçirilecek.
- b) Silahsızlanma alanındaki öncelikler ve tavsiyeler geliştirilecek ve teşvik edilecek.
- c) Dünya Silahsızlanma Konferansı için adımlar atılacak.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Declaration of 5th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 19.08.1976, s. 37,

Konferansta; Bağlantısızlar Hareketi lkeleri arasındaki dayanışma, yardımlaşma, barış ve güvenlik adımlarına yönelik tehdit, baskı ve siyasi, ekonomik eylemlerle karşılık veren emperyalist ülkelere karşı sert kararlar verildi. Bildiride özellikle değinilen başlıklar şunlardır:

- Silahlanma sorunlarının ve özellikle tehlikeli silahların olumsuz etkilerinin; uluslararası barış, güvenlik ve ekonomik kalkınmaya verdiği zararlardan ötürü yargıya taşınması gerekmektedir.
- Bağlantısızlar Hareketi lkeleri, silahsızlanma konusundaki zmlerine yönelik devletleri teşvik etme faaliyetlerini güçlendirmelidir.
- BM, silahsızlanma sorunlarının zmne ulaşmadaki rolünü ve etkisini güçlendirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmalıdır.
- Kapsamlı bir önlem programı hazırlanmalı; özellikle nükleer silahsızlanma konu alınmalı ve uluslararası kontrol altında genel ve tam silahsızlanma süreci başlatılmalıdır.
- Nükleer silahlara sahip olmayan devletlere karşı nükleer silahlar kullanılmamalı ve tehdit unsuru olmamalıdır.
- Tüm nükleer testler sona ermelidir.
- Nükleer silahı bulunan devletlerin topraklarına kademeli ölçüm cihazları konulmalıdır.
- Nükleer enerji için serbest bölgeler ve barış-işbirliği bölgeleri kurulmalıdır.

- Kimyasal ve diğer tüm kitle imha silahlarının üretimi durmalı ve olanlar toplatılmalıdır.
- Sivil halka zarar veren silahlanma yarışı durdurulmalıdır.
- Askeri üsler kademeli olarak kaldırılmalı ve halkın iradesi dışında yabancı asker bulunan bölgelerle ilgili müzakereler başlatılmalıdır.
- BM, Silahsızlanma sorunu için Genel Kurul'u toplamalıdır. Dünya Silahsızlanma Konferansı için adımlar atılmalıdır.¹⁸⁸

Kolombo Konferansı, Bağlantısızlar Hareketi'nin silahsızlanma konusuna en fazla değinilen konferansı olarak değerlendirilebilir. İlk kez silahsızlanma konusunda somut adımlar atılmaya bu konferansla başlanmıştır.

4.1.6. Havana Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin Altıncı Zirve Konferansı, 3-9 Eylül 1979 tarihleri arasında Havana, Küba'da gerçekleşti.

Konferansta, nükleer silah kullanımı veya kullanım tehdidine karşı en etkili güvenlik önleminin nükleer silah kullanımının yasaklanması olduğu düşüncesi bildirildi. Elinde nükleer silah bulunan devletler, nükleer silaha sahip olmayan devletlerin halklarının canlarını tehlikeye sokacak her türlü nükleer faaliyetten kaçınmalıydı. Bu konuyla ilgili tekliflerin Silahsızlanma Komitesi'ne sunulduğu ve nükleer silah kullanan devletlerden uluslararası bir sözleşmeye herhangi bir itirazın olmadığı belirtildi. Bu konuları içeren bir sözleşmeyi müzakere etmek üzere bir

¹⁸⁸ Declaration of 5th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, s.126-127.

Çalışma Grubu kurulması önerildi. Silahsızlanma Komitesi'nin bir sonraki oturumunda, bu konuyla alakalı sözleşmeler ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktı.

BM'nin, genel ve tam silahsızlanma hedeflerinin gerçekleştirilmesindeki merkezi rolü ve artan önemi yeniden hatırlatıldı. 1978 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Onuncu Özel Oturumu silahsızlanmaya adanmıştı. Bu bağlamda BM Silahsızlanma Komisyonu için silahsızlanma konusunda kapsamlı bir program hazırlanmasına karar verildi. Henüz SSCB, ABD ve Birleşik Krallık arasında, silahsızlanma ile ilgili bir anlaşmaya varılamamıştı. Silahsızlanma Komitesi'nin hedeflerinden biri de bu üçlü müzakereydi.

Bağlantısızlar Hareketi üye ülkeleri, BM Silahsızlanma Komisyonu ve Silahsızlanma Komitesi'ne katkıda bulunması ve koordineli bir çalışma için Bağlantısızlar Hareketi'ne üye olmayan devletleri de bu çalışmaya ortak olmaya davet etti. Düzenlemeler temelinde, nükleer silah bulunmayan bölgeler kurulması önerildi. Dünyanın farklı yerlerinde kurulacak bu arındırılmış bölgeler, tüm devletler için teşvike sebep olacaktır. Bu bölgelere katılım sağlayacak olan devletlerin; anlaşmalar, düzenlemeler, amaçlar ve ilkelere tam olarak uymayı taahhüt etmesi ve nükleer silahlardan arınmış olmaları gerekmektedir. Nükleer silahlardan arındırılmış bölgenin statüsüne saygı duymayı ve nükleer silah kullanım tehdidinden kaçınmayı taahhüt etmelidir.

Konferans genelinde, ABD ve SSCB arasında nükleer silahların sınırlandırılması konusundaki anlaşmanın imzalanması memnuniyetle karşılanmıştır. 1982'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun silahsızlanmaya adanan toplanma kararı için Bağlantısızlar Hareketi ülkelerinin de en iyi şekilde hazırlanacağı taahhüt edildi. Bu konferansta, konvansiyonel silahların kullanımının yasaklanması konusunda tüm devletlere ve özellikle büyük güçlere baskı yapılması gerektiği vurgulandı.

Silahlanma yarışının Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'in kurulmasına yönelik çabalara aykırı olduğuna dikkat çekildi. Artan maddi masrafların ve

kalkınma için vazgeçilmez kaynakların mevcudiyetini önemli ölçüde azaltan silahlanma yatırımlarının gereksizliği vurgulandı. Silahlanma harcamalarının derhal azaltılması istendi. Buradan tasarruf edilecek kaynakların gelişmekte olan ülkelerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçları için aşamalı olarak kullanılması önerildi.¹⁸⁹

4.1.7. Yeni Delhi Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin Yedinci Zirve Konferansı, 7-12 Mart 1983 tarihleri arasında Yeni Delhi, Hindistan'da gerçekleşti. Konferanstan önce, 3-5 Mart 1983 tarihleri arasında Dışişleri Bakanları Konferansı yapıldı.

Devlet Başkanları; bugün insanlığın karşı karşıya kaldığı en büyük tehlike ve tehdidin, bir nükleer savaştan sağ çıkılıp çıkılamayacağı olduğunu düşünüyordu. Silahsızlanma, özellikle nükleer silahsızlanma; artık ahlaki bir mesele değil, hayatta kalma sorununa dönüşmüştür. Nükleer silahlanma yarışındaki niteliksel ve niceliksel tırmanış, nükleer savaşın patlak verme riskini arttırmış ve uluslararası ilişkilerde güvensizlik, istikrarsızlık ortamı yaratmıştır. Nükleer silahlar, konvansiyonel silahlardan daha fazlasıdır. Kitle imha aracıdır. Bu nedenle Devlet Başkanları; elinde parası ve nükleer gücü olan devletlerin, diğer devletlerin güvenliğini rehin almasını kabul etmemektedir. Nükleer savaş ve silahlanmanın önlenmesi için alınacak önlemler; elinde nükleer silah olan ve olmayan tüm devletlerin güvenlik çıkarları göz önünde bulundurularak alınmalıdır. İnsanların can güvenliği sağlanmalı ve tehlikeye atılmamalıdır. Nükleer silah bulundurma ve kullanma ile ilgili tüm teoriler ve kavramlar reddedildi.

Konvansiyonel silahların niteliksel gelişimi de, özellikle büyük cephaneliklere sahip olan devletler arasındaki silah yarışına yeni bir boyut kazandırmaktaydı. Artan ölümcül ve yüksek hızdaki nükleer silah ve kimyasal silah

¹⁸⁹ Declaration of 6th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 09.09.1979, s.71-72, http://cns.miiis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

kullanımı, silahlanma yarışının uzaya yayılma tehlikesini arttırmaktaydı. Tüm bu gelişmeler, insanlığın hayatta kalmasına karşı büyük bir tehlike ve tehditti.

Devlet Başkanları, uluslararası barış ve güvenliğin ancak genel ve tam bir silahsızlanma yoluyla uluslararası kontrol altında tutulabileceği konusundaki inanç ve düşüncelerini yinelediler. Nükleer silahların yayılmasını ve silahlanma yarışını durdurmak için acil çözümler üretilmesi gerekiyordu. Ayrıca nükleer silah bulundurmeyen devletlerin, nükleer bir saldırıya uğramayacağı da garanti altına alınmalıydı. Bu devletler, herhangi bir ayırım yapılmaksızın bu tehdide karşı güvence altına alınmalı ve uluslararası düzenlemeleri etkili kılan bir uluslararası mekanizma geliştirilmelidir. Bu sebeplerden ötürü silahsızlanma müzakerelerinin devam etmesine karar verildi.

Nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler kurma isteği devletler tarafından bu konferansta da yinelendi. İlgili bölge ülkeleri arasında da silahsızlanma adına çalışmalar başlatılmalıydı. Dünyanın çeşitli yerlerinde oluşturulacak olan bu bölgeler; tüm devletleri, nükleer silahlardan arınmış bir dünya için teşvik edecekti. Fakat Devlet Başkanları, bazı nükleer silah devletlerinin çeşitli bölgelerde bu silahları yaymaya olan niyetlerinden büyük endişe duyduklarını dile getirdi.

Konferans, nükleer silahsızlanmaya yüksek öncelik vermişti fakat konvansiyonel ve kimyasal silahlar için de geciktirilmeden bir anlaşma yapılması gerektiğini düşünüyorlardı. Uzayın tehlike altında olduğunun ve bu alanın yalnızca barışçıl amaçlarla kullanılması gerektiğinin altını çizdiler.

Devlet Başkanları BMGK'nın silahsızlanmaya adanmış özel oturumunun uğradığı başarısızlığa karşı duydukları derin hayal kırıklığını dile getirdiler. Silahsızlanma ile ilgili alınan önlemler ve nükleer silahsızlanma için hazırlanan kapsamlı program, büyük güçlerin benimsememesi nedeniyle kabul edilmemişti. Fakat bu başarısızlığın Bağlantısızlar Hareketi'ni yıldırmayacağını, Dünya Silahsızlanma Kampanyası'nı devam ettireceklerini belirttiler. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde kabule sunulmak üzere yeni bir kapsamlı silahsızlanma

programı hazırlanacaktı. Bağılantısızlar Hareketi'nin ileri sürdüğü silahsızlanma teklifleri acil olarak ele alınmazsa, durumun daha da kötüleşeceğini belirttiler. BM'nin silahsızlanma alanındaki merkezi rolü ve sorumluluğunun altı çizildi. Bu sebeple BM somut tedbirler almaya davet edildi.¹⁹⁰

4.1.8. Harare Zirve Konferansı

Bağılantısızlar Hareketi'nin Sekizinci Zirve Konferansı, 1-6 Eylül 1986 tarihleri arasında Harare, Zimbabve'de gerçekleşmiştir. Konferanstan önce, 28-29 Ağustos 1986 tarihlerinde Dışişleri Bakanları toplantısıyla konferansın gündem maddeleri belirlenmiştir.

Devlet Başkanları; silahsızlanma, kendi kaderini tayin etme, ulusal bağımsızlık ve uyuşmazlıkların barışçıl çözümünün, uluslararası gerginliğin gevşemesi ve uluslararası barışın güçlenmesine katkı sağlayacağına dikkat çekti. Silahsızlanma ve güvenliğin birbiriyle yakın ilişkide olduğunu belirttiler. Birinde kaydedilen ilerleme veya başarısızlık, diğerini de etkilemekteydi.

Dünya tarihi boyunca, devletler güvenliklerini ancak silah bulundurma ile sağlayabileceklerini düşünüyorlardı. Fakat nükleer silahların ortaya çıkmasıyla bu durum kökten değişti. Nükleer silah, bir savaş silahından daha fazlasıydı. Bir kitle imha aracıydı. Nükleer silahlar, insanlığın hayatta kalması için büyük bir tehditti. Bu nedenle devletler, tek taraflı güvenliğini silahlanmayla sağlamak yerine silahsızlanmayla ortak güvenlik yolunu benimsemeliydi.

Devlet Başkanları; sürekli artan silahlanma yarışının, özellikle nükleer ve kitle imha silahlarının, savaş riskini arttırdığı ve dünyayı tehlikeye sürüklediğini vurguladı. Alınması gereken en acil kararın topyekün imha olduğunu düşünüyorlardı. Silahsızlanma için önlem alınmayan her gün tehlike yaratıyordu. Toptan imha

¹⁹⁰ Declaration of 7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 12.03.1983, s.14-16.

istenmesinin bir sebebi etik kaygıydı. Bir diğer sebep ise toptan imha dışında bırakılan her açık kapının büyük güçler tarafından bir şekilde kırılmasıydı.

Yaklaşık 50 yıldır insanlığın can güvenliğinin, süper güçler ve müttefikleri tarafından belirlenen güvenlik çıkarlarınca rehin tutulduğu düşünülüyordu. Gelişmekte olan teknolojiyle beraber yeni nesil bir kitle imha silahı üretildiği konusunda da şüphe ve endişeler vardı. Aynı zamanda uzaydaki silah sistemlerinin geliştirilmesi konusunda hazırlıklar yapıldığı düşünülüyordu. Bu durum silahlanma yarışına yeni bir boyut ekleyecekti. ABD'nin Yıldız Savaşları Projesi bu tanımlara birebir uyuyordu.

Bu dönemde ABD'nin SALT II'den çekildiğini duyurması, Bağlantısızlar Hareketi'nin üye ülkelerini oldukça rahatsız etmişti. Bu konuda ABD'ye baskı yapılacaktı. Ayrıca ABD uzaydaki çalışmalarına da hız kazandırmıştı. Tüm devletlerin uzay faaliyetlerini barışçıl çabalara çevirmesi gerektiği hatırlatıldı. Etkili uluslararası kontrol altında, uzayın bir silah yarışı arenasına dönüştürülmemesi için çalışmalar yapılmalıydı. Barışçıl kullanımda işbirliği yapılması için müzakere çağrısında bulunuldu. Özellikle uzay silahlarının geliştirilmesinin durdurulması, mevcut sistemlerin sökülmesi, barışçıl kullanımlarda işbirliği ihtimali artması için bir anlaşma talebinde bulunuldu. 1972 Anti Balistik Füze Sistemlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Antlaşma güçlendirilmiş ve genişletilmişti. Böylece yeni silah tasarımları olmayacak ve ABD ile SSCB'nin birbirini vurma ihtimali ortadan kalkacaktı.

Konferansta bulunan devletler; diğer tüm devletlere, Dış Uzay Antlaşması'nda yer alanlar da dahil olmak üzere, uzay silahlarına ilişkin mevcut yasal kısıtlamalara kesinlikle uyma çağrısında bulundular. SSCB ve ABD; Anti Balistik Füze Antlaşması dahil olmak üzere, silahlanma yarışının uzaya yayılmasını önleyen antlaşmalara taraf olmalıdır. Kasım 1985'te Cenevre'de yaptıkları ortak barış açıklamasının devamını getirmeleri gerekmektedir.¹⁹¹

¹⁹¹ Declaration of 8th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 06.09.1986, s.23-30.

4.1.9. Belgrad Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin Dokuzuncu Zirve Konferansı, 4-7 Eylül 1989 tarihleri arasında Belgrad'da yapıldı.

İnsanlığın gelişiminin o zamanki aşamasında teknolojik, ekonomik ve politik değişimler yaşanmaktaydı. Genel ilerlemeye bu değişimler yön vermekteydi. Hareketin amacı ise; bu değişimleri, daha güvenli, eşit, demokratik ve insancıl bir şekilde değerlendirebilmektir. Bağlantısız ülkeler, bu konferansta üzerlerine düşen sorumluluk ve işbirliğini kabullenmişlerdi. Böylece barış, eşitlik ve adalet sağlayacaklarına inanıyorlardı.

Gezegendeki yaşayan tüm insanların can güvenliği için kitle imha silahlarında tam olarak silahsızlanmaya gidilmesi gerektiği düşünülüyordu. Muazzam askeri harcamalar ve korkunç yoksulluk arasındaki aldatıcı tezat, silahsızlanma ve kalkınma arasındaki bağlantıya şekil verilmesi gerektiğinin önemini vurguluyordu. Silahsızlanma tam anlamıyla gerçekleştirildiğinde; silahsızlanmaya ayrılan finansal kaynaklar yoksulluğa, insanlığa ve barışçıl yaratıcılığa kullanılacaktı. Bu açıdan silahsızlanma ve kalkınma arasında çok yakın bir bağ vardır.

Hareket; kapsamlı ve sağlam temelli bir uluslararası güvenlik yapısına dayanan istikrarlı bir barış sağlanana kadar, barışçıl yollarla anlaşmazlıkların çözümü ve silahsızlanma faaliyetlerini kendine görev edinmişti. Bu sebeple ABD ve SSCB'yi yakınlaştırmaya çalışıyorlardı. Çünkü ABD ve SSCB arasındaki genel yakınlaşma, uluslararası gerilimlerin gevşemesine ve kalıcı barışı sağlamak için temel ön koşulların yaratılmasına katkıda bulunmaktaydı. Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması'nın (INF) sağladığı silahsızlanma alanındaki olumlu gelişmeleri de teşvik ediyorlardı. Fakat tüm çabalara rağmen, dünya hala büyük nükleer cephanelerin tehdidi altındaydı. Hem nükleer hem de konvansiyonel silahsızlanmanın, tüm uluslararası faktörlerin katılımı olmadan gerçekleştirilemeyeceği gerçeğinin farkındalardı.

Belgrad'daki ilk Bağlantısızlar Hareketi toplantısından bu yana, silahsızlanma ve uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi adına fazlasıyla yol kat edilmişti. Hareket, iki büyük güç arasındaki diyalogu teşvik ederek, çok taraflı silahsızlanma üzerine bir fikir birliği oluşturmaya çalışıyordu. Özellikle nükleer savaş tehdidine karşı halkları bilinçlendirerek, silahsızlanma sürecini yapıcı bir biçimde geliştiriyordu. Devlet Başkanları; büyük güçlerin yakınlaşmasından memnun olduklarını belirttiler.

Konferans boyunca nükleer silahlar konusuna sıkça değinildi. Nükleer silah kullanımının insan yaşamının tükenmesine yol açabileceği vurgulandı. Nükleer savaş yaşam hakkını tehdit ettiğinden, bütün uluslar bunu önlemede eşit paya sahip olmalıydı. Devam etmekte olan silahsızlanma süreci hızlandırılmalı ve uluslararası toplumun ortak çabasıyla kapsamı genişletilmeliydi. Kısacası, silahsızlanma süreci tüm devletlerin ve özellikle bu konuda en büyük sorumluluğa sahip olan süper güçler ve onların askeri ittifaklarının katkısı olmadan gerçekleştirilemezdi. Devlet Başkanları, ülkelerin silahsızlanmayı teşvik etmeleri ve yapıcı olmaya devam etmeleri konusundaki kararlılığını dile getirdi. Silahsızlanmanın, Hareket'in en önemli araçlarından biri olduğunu vurguladılar. Silahlanmaya ayrılan harcamalardan kaçınmanın, barış ve güvenliğe katkıda bulunmanın bir yolu olduğunu belirttiler.

Devlet Başkanları; tüm uluslararası toplumun ekonomik ve sosyal gelişimi tamamlanmadan, evrensel barış ve güvenliğin sağlanamayacağını altını çizdi. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunları uluslararası ilişkilerdeki olumlu adımları tehlikeye atabilir ve dünya istikrarı için en büyük potansiyel tehdit olabilirdi. Silahsızlanma ve kalkınma arasındaki yakın ilişki vurgulandı.

Hareket, genel ve tam silahsızlanma hedefini yorulmadan sürdüreceğini taahhüt etmiştir. Nükleer silahsızlanmaya öncelik verilecektir. Amaçları, nükleer silahların tamamen ortadan kalkmasıdır. Tüm uluslararası forumlar kullanılacak ve kamuoyu bu amaçla harekete geçirilecektir. Aynı zamanda; bütün kimyasal silahların üretilmesi, geliştirilmesi, kullanılması ve stoklanmasını yasaklayan bir antlaşma hazırlanacak ve mevcut stokların imhası için de çağrı yapılmaya devam edilecektir. Silahsızlanma ve kalkınma arasındaki ilişki tüm dünyaya açıklanacak ve

silahlanmadan kalan kaynaklar gelişimsel amaçlarla, özellikle gelişmekte olan ülkeler için kullanılmaya çalışılacaktır.¹⁹²

4.2. Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Zirve Bildirileri

4.2.1. Jakarta Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin Onuncu Zirve Konferansı, 1-6 Eylül 1992 tarihleri arasında Jakarta, Endonezya'da gerçekleşti. Bu konferans, Soğuk Savaş'ın bitişi ve SSCB'nin dağılmasından sonra gerçekleşen ilk konferans olduğundan büyük öneme sahiptir. Dünyada gerçekleşen bu değişim ve hızlı geçiş dönemi, zorluklar ve belirsizliklerle doluydu. Fakat Bağlantısızlar Hareketi'ne üye ülkeler her şeye rağmen bu dönemi fırsat olarak görmüşlerdir. İki kutuplu sistemin çöküşü, zorluklarının yanı sıra eşi görülmemiş olanaklar da sunuyordu. Dünya ekonomisi, karşılıklı bağımlılık ve küreselleşme adına değişimler ve gelişimler yaşıyordu.

Dünya hala Hareket'in öngördüğü barışçıl, adil ve güvenli bir yer olmaktan uzaktı. Uyuşmazlıklar, çatışmalar, saldırganlık, işgal, iç işlerine müdahale, etnik mücadeleler, dini hoşgörüsüzlük, ırkçılık ve milliyetçilik hala devam ediyordu. Fakat Bağlantısızlar Hareketi ilke ve amaçlarından vazgeçmemiş, dünyayı güvenli bir yer haline getirmeden uğraşlarından vazgeçmeyeceğini bu konferansta açıkça belirtmiştir. İki kutuplu sistemin çökmesi de bu yolda en büyük engellerin kalkması anlamına geliyordu.

Uluslararası ilişkilerde bu yeni dönem; eşit bir uluslararası düzen oluşturulması, istikrarlı barış, ortak güvenlik, ekonomik eşitlik ve sosyal adalet umutlarını yeniledi. Bu yeni düzen; BM Tüzüğü ilkelerine uygun, eşit sorumluluklar içeren, küresel işbirliği ve dayanışmaya bağlı, hukuka saygı çerçevesinde kök

¹⁹² Declaration of 9th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 07.09.1989, s.20-25.

salmalıydı. Yapısı kapsamlı bir şekilde tasarlanmalıydı. Barış, adalet, güvenlik, kalkınma, demokrasi, temel hak ve özgürlükler teşvik edilmeliydi. Egemenliklere saygı duyulmalı ve başka devletlerin iç işlerine çeşitli bahanelerle karışılmamalıydı. Bu ilkelere bağlı kalınacağı ve uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesi için çaba gösterileceği adına, Hareket'e üye tüm devletler söz vermişti.

Geçen bu süreçte nükleer ve konvansiyonel silahların sınırlandırılmasında bir takım ilerlemeler kaydedilmişti. Fakat Bağlantısızlar Hareketi silahsızlanma gündeminin hala devam ettiğini ve daha yapılacak çok işleri olduğunu bildirdi. Nükleer silahlardan arındırılmış bir dünya her zaman öncelikli vizyonlarıydı. Silahsızlanmanın tüm devletlerin ortak sorunu olduğunu vurguladılar. Ayrıca tüm kitle imha silahlarının yasaklanması konusunda da çağrılar yapılmaya devam etti. Tüm devletlerin her türlü çabayı göstererek daha iyi bir dünya oluşturmak için çabalaması gerektiğine inanılıyordu. İki kutuplu sistemin çöküşüyle, yeni bir uluslararası düzen oluşturulması için fırsatlar açılmalıydı. Bu fırsatların önündeki en büyük engel silahlanmaydı. Gelişmekte olan ülkelerin büyümesi ve kalkınması, silahsızlanmayla doğru orantılıydı. Öte yandan gittikçe karmaşıklaşan uluslararası siyasi ortamdaki yeni unsurlarla nitelenen tek kutuplu bir dünyaya yönelik bir takım tehlikeler, küresel sorunların çözülme ihtimalini sınırlayabilir, tehdit oluşturabilirdi.

Devlet Başkanları, bir devletin silahlanma yoluyla tek taraflı güvenlik sağlama amacının bir yanılsama olduğunu vurguladılar. Askeri gücün artmasının güvenliği güçlendirmek yerine zayıflattığı görüşündelerdi. Silah ilave ve geliştirmelerinin mutlak güvenlik sağlamadığını düşünüyorlardı. Bu sebeple, güvenliğin, diğer ülkelerle uyumlu olarak sağlanması mantıken daha uygun bir çözümdü. Tüm nükleer ve kitle imha silahları yok edilmeli ve geleneksel silahlar dengeli ve kademeli olarak azaltılarak güvenlik sağlanmalıydı.

BM silahsızlanma ile ilgili tüm konularda birincil ve benzersiz bir sorumluluğa sahip olmalıydı. Evrensel uyumun sağlanması için tüm devletlerin, eşitlik ve karşılıklı yarar temelinde, silahlanma çabalarına katılması gerektiği vurgulandı. Silahsızlanma alanında tek çok taraflı müzakere forumu olan

Silahsızlanma Konferansı, gündem maddeleriyle yoğun bir faaliyet yürütüyordu. Ancak nükleer silahsızlanma konusunda başarısızlığa uğranmıştı. Kimyasal silahlar ile ilgili hazırlanacak olan anlaşma için ise süreç hızlandırılacaktı. Tüm devletlere, kimyasal silahlar için kullanılan kaynak ve teknolojiyi, barışçıl amaçlara yönlendirme teklifi yapıldı. Tüm devletler, evren uyumu teşvik eden tedbirler almak üzere Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ne davet edildi. Nükleer Test Yasağı, nükleer silahlanma yarışı, nükleer savaşın önlenmesi, güvenlik güvencesi konuları gündem başlıklarında tutulacak ve bu konulardaki müzakerelere öncelik verilecekti. Çok taraflı silahsızlanma çabaları yeniden canlandırılmalıydı.¹⁹³

4.2.2. Cartagena Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin On Birinci Zirve Konferansı, 18-20 Ekim 1995 tarihleri arasında Cartagena, Kolombiya'da gerçekleşti. Konferans; uluslararası ilişkilerde barış, adalet ve denge temennileriyle açıldı. Bu konferansta Hareket'e "yeni" sıfatı takıldı. Yeni Bağlantısızlar Hareketi'nin amaçlarından biri de, tüm engellerin dayanışmayla aşılmasıydı. Tüm halkların refah içinde yaşayabilmesi için Hareket çaba göstermekten vazgeçmemeliydi.

1995 yılına gelinmiş olmasına rağmen; silahsızlanma hakkında söylenen şeyler, kırk yıl önce Bağlantısızlar Hareketi kurucularının söylediği ve başlattıkları hareketten farklı değildi. Artık iki kutuplu sistem sona ermişti ve dünyanın barışa doğru ilerlemesi gerekiyordu. Silahların üretimine adanan kaynaklar; açlığa, susuzluğa, çocuk hastalıklarına, çevre korumaya, bilim ve teknolojiye yönlendirilmeliydi.

Silahsızlanma, silahların sınırlandırılması, kontrolü ve uluslararası güvenlikle ilgili konular, Doğu-Batı çatışmasının ortadan kalkmasıyla yeni bir boyut kazandı. Soğuk Savaş sonrası dönemde, hiçbir devlet nükleer cephaneliklere ve silah stoklarına yenilerini ekleme girişiminde bulunmadı. Bu ölümcül kitle imha

¹⁹³ Declaration of 10th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 06.09.1992, s.33-38.

silahlarının tüm stoklarının imha edilme zamanı gelmişti. Artık tüm devletlerin nükleer silahsızlanma üzerine net bir bakış açısı olması gerekmektedir. Nükleer silahların kullanımına dayanan ve tüm nükleer silahların ortadan kaldırılmasını içeren bir eylem planı hazırlanması teklif edildi. Etkin uluslararası kontrol altında tutulacak genel ve tam silahsızlanmanın; uluslararası güvenliğe yönelik, kapsamlı, dengeli ve ayrımcı olmayan bir tutumda benimsenmesi yönünde inançlarını dile getirdiler.

Devlet Başkanları; yeniden şekillenen bu dünyada, uluslararası güvenlikle ilgili tüm sorunlarla başa çıkabilmek, daha güvenli bir evren yaratabilmek, kitle imha silahlarından arınabilmek için silahsızlanmaya olan inançlarını yinelediler. Nükleer ve kitle imha silahlarının tam olarak ortadan kaldırılması ve konvansiyonel silahların kademeli olarak azaltılması genel ve tam silahsızlanma arayışının ilk şartları olacaktır. Silahsızlanma Konferansı 1996 yılında, Silahsızlanma Komitesi oluşturulmaya çağırıldı. BMGK'nın silahsızlanma konusundaki ilk özel oturumunun nihai belgesinin ellinci paragrafında öngörüldüğü gibi, BMGK'nın ellinci oturumunda bir taslak oluşturulmaya karar verildi.

Yapılan müzakerelerde, genel ve tam silahsızlanmanın amaçlarına uygun olarak nükleer cephanelerin azaltılması ve nihayetinde imha edilmesi kararları alınsa da, bu kararların sınırlı ve yavaş ilerlemesi konusundaki kaygılar dile getirildi. Tüm konferans boyunca kitle imha silahlarının ortadan kaldırılmasının ciddiyeti ve önemi yinelenildi. Bu amaca ulaşmak için ilk adımın nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler kurulması olduğu düşünülüyordu. Her türlü nükleer test yapılması kesin olarak reddediliyordu. Tüm devletler Nükleer Test Yasağı Antlaşması'nın müzakereleri ve hedefleriyle tutarlı davranmaya davet edildi. Kapsamlı Nükleer Test Yasağı Antlaşması (CTBT) ile ilgili müzakerelerin sonuçlandırılmasına yönelik çabalar memnuniyetle karşılandı.

Bağlantısızlar Hareketi'nden NPT'ye taraf olan devletler; her beş yılda bir gözden geçirilmesi gereken NPT'nin ikinci kez gözden geçirilmediğini ve böylece anlaşmanın evrenselliğini kaybettiğini dile getirmişlerdir. NPT'nin madde ve

yükümlülüklerine uyulmadığı da özellikle vurgulandı. NPT'ye göre; nükleer silaha sahip olan devletler, nükleer silaha sahip olmayan devletlerin kaygılarını gidermeli ve evrensel silahsızlanma için gerekli siyasi iradeyi göstermeliydi. Nükleer silahlar barışçıl amaçlarla kullanılmak üzere dönüştürülmeliydi.¹⁹⁴

4.2.3. Durban Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin On İkinci Zirve Konferansı, 29 Ağustos-3 Eylül 1998 tarihleri arasında Durban, Güney Afrika'da gerçekleşti. Bu konferans, milenyumdan önceki son konferans olması açısından önemliydi. Ayrıca konferansın Güney Afrika'da olması da; yıllarca sömürge, baskı, saldırganlık altında yaşayan, dünyanın görünmez halklarından biri olan Güney Afrikalılar için oldukça önemliydi. Konferansın en etkili cümlelerinden biri, bir Güney Afrikalı'dan geldi: "Bizim zamanımız geldi." Dünya yeni bir dönemin eşiğindeydi. Yeni çağdan; büyük fırsatlar, yenilenme ve barış bekleniyordu.

Devlet Başkanları, etkili uluslararası kontrol altında genel ve tam silahsızlanmayla; bağımsızlık, ülke bütünlüğü ve devletlerin egemenliğinin korunması gerektiğini bu konferansta da yineledi. Halkların korunması, işgal, kendi kaderini tayin hakkı, uluslararası eşitlik, uluslararası hukuka saygı, uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesi, uyuşmazlıkların barışçıl çözümü, ekonomik ve sosyal kalkınma, kaynakların kullanımı, kültürler, temel hak ve özgürlükler ve silahsızlanma; bu konferansın başlıca gündem maddelerini oluşturuyordu. Adil bir uluslararası ilişkiler sisteminin teşvik edilmesi için, Hareket amaçlarını ve hedeflerini sürdürmeye devam edecekti.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, nükleer silahlanmaya ya da askeri ittifak politikaları geliştirilmesine dayanan uluslararası güvenlik kavramlarının

¹⁹⁴ Declaration of 11th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 20.10.1995, s.30-35.

sürdürülmesi için bir gerekçe kalmamıştı. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, uluslararası toplumun nükleer silah bulunduran devletlerin, bunları elinde bulundurmaları için sundukları argümanlar oldukça ayrımcı ve istikrarsız hale gelmişti. Bu silahlar, insanlığın hayatta kalması karşısında bir tehditti. Devlet Başkanları; nükleer silahsızlanma, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve nükleer testlerle ilgili konulardaki yavaş ilerlemeden ötürü endişelerini dile getirdiler. Silahsızlanma müzakereleri konusunda ısrarlarını tekrarladılar.

Büyük güçler, Bağlantısızlar Hareketi'ne üye ülkeler için tek taraflı, ayrımcı ve zorlayıcı bir tutum izlemeye başlamışlardı. Ülke temsilcileri; tüm olağanüstü meselelere barışçıl çözüm sağlamak ve karşılıklı güven için ikili diyaloga olan ihtiyacı yinelediler. Bir kez daha uluslararası topluluğa, evrensel ve ayrımcı olmayan silahsızlanma önlemleri konusunda destek çağrısında bulundular.

Silahsızlanma Konferansı'nda, öncelikli olarak nükleer silahların aşamalı olarak ortadan kaldırılması konusunun müzakere edilmesi gerektiğine karar verildi. Geçici bir komite oluşturulacaktı. Evrensel ve yasal olarak bağlayıcılığı olan çok taraflı bir anlaşma yapılmalıydı. Anlaşmanın en önemli kuralı, hiçbir devlete ayrımcılık ve esneklik uygulanmaması olmalıdır. BMGK oturumlarında silahsızlanmayla ilgili alınan tüm faydalı kararlar kabul edildi.

Uluslararası güvenlik ve istikrarın artması için; silahsızlanma anlaşmalarındaki taraf devletlerin çoğalması ve anlaşma hükümlerinin uygulanması gerekmektedir. Taraflar hükümleri ihlal ettiğinde bunu denetleyen ve ihlalden caydıran mekanizmalar olmalıdır. Hükümleri atlamak, Silahsızlanma Konferansı'nın rolünü ve ciddiyetini zedeleyecektir. Konvansiyonel silahların üretilmesi ve elde edilmesini kısıtlamak, uluslararası ve bölgesel barışı sağlamak amacıyla dengeli bir anlaşma yapılabilmesi için müzakereler başlatılmalıydı.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Declaration of 12th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 03.09.1998, s.36-42.

4.2.4. Kuala Lumpur Zirve Bildirisi

Bağılantısızlar Hareketi'nin On Üçüncü Zirve Konferansı, 24-25 Şubat 2003 tarihlerinde Kuala Lumpur, Malezya'da gerçekleşti. Bu konferansın amacı, halkları etkileyen önemli sorunları ele almak ve anlaşmaya varmak olarak belirlendi. Barış, güvenlik, adalet, eşitlik, demokrasi, kalkınma, egemenlik, toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlık ilkelerine dayanan çok taraflı bir sistem oluşturulmalıdır. Hareketin yirmi birinci yüzyılda daha da sağlamlaştırılması için, Hareketin kurucuları tarafından oluşturulan idealler ve ilkelerin eksiksiz olarak korunmasına karar verildi.

Devlet Başkanları, Durban ve Cartagena'da alınan kararlar da dahil olmak üzere, silahsızlanma ve uluslararası güvenlik alanında uzun süredir yürüttükleri ilkeleri yeniden onayladılar. Uluslararası ilişkilerdeki tek taraflılığa dikkat çekmiş ve endişelerini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda BM Şartı'na uygun olarak çok taraflı çözümleri onaylamışlardır. BM'nin silahsızlanma ve silahların yayılmasını önleme alanında, çok taraflılığın teşvik edilmesini sağlayan kararının Genel Kurul'da kabul edilmesini memnuniyetle karşıladılar.

Nükleer silah kullanımı için gerekçeler belirleyen stratejik savunma doktrinleri incelendi. NATO'nun 1999'da kabul ettiği 'stratejik ittifak' kavramı ile ilgili olarak eleştirilerde bulunuldu ve adaletsizliklere vurgu yapıldı. NATO'nun olası nükleer silah kullanımı ve güç kullanma tehdidini kabul ettirmeye çalıştığı düşünülüyordu ve bu durum endişe yaratıyordu. Yeni türde nükleer silahların geliştirilmesinin Kapsamlı Nükleer Test Yasağı Antlaşması'na aykırı olduğu vurgulandı.

Nükleer silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusunda, Hareket'in eski tutumu devam etmekteydi. Ayrıca nükleer silahsızlanma konusundaki ilerlemenin yavaşlığı kaygı yaratıyordu. Nükleer silahların varlığı, olası kullanımı ve tehlikeleri insanlık üzerinde büyük bir tehditti. Acilen müzakerelerin başlatılması gerekiyordu.

Silahsızlanma Konferansı, silahsızlanma konusundaki tek müzakere organı olarak çok önemliydi. Fakat nükleer silah sahibi bazı devletler; nükleer silahlar konusundaki tutumlarında esneklik gösteremediğinden, Silahsızlanma Konferansı geçici bir komite kurarak nihai kararı vermekte zorlanıyordu. Nükleer silahların belirli bir zaman çerçevesinde ortadan kaldırılması için bir anlaşmaya varmak amacıyla, mümkün olan en erken tarihte bir uluslararası konferans çağrısı yapıldı.

Anti balistik füze savunma sistemlerinin geliştirilmesi ve yerleştirilmesi de, devletleri endişelendiriyordu. Anti Balistik Füzelere Sınırlanmasına Yönelik Antlaşma'nın (ABM) kaldırılması, stratejik istikrar sağlanmasını ve uzayda silahlanma yarışının önlenmesini zorlaştırıyordu. Ulusal bir füze savunma sisteminin uygulanması; silahlanma yarışını, gelişmesini ve silah sayısındaki artışı etkileyebilirdi. BMGK, Silahsızlanma Konferansı'nda, uzayda silahlanma yarışının önlenmesi için çalışmaların başlatılmasının acil bir ihtiyaç olduğunu vurguladı.

Hareket, nükleer testlerin tamamen ortadan kaldırılması için uzun süredir uğraş veriyordu. Nükleer silah bulunduran devletlerin CTBT'ye taraf olması ve böylece sağlanacak olan evrensel barış ve güvenin önemi vurgulandı. Antlaşmayı 166 devlet imzalamış ve 97 devlet onaylamıştı. Fakat antlaşmanın amaçlarının tam olarak yerine getirilebilmesi için özellikle nükleer silah bulunduran devletlerin kararlılıklarını göstermeleri gerekmektedir.

Hareket; dünyanın tüm bölgelerinde yeni nükleer silahsız bölgeler kurulmasına yönelik çabaları memnuniyetle karşıladı ve ilgili bölge ülkeleri arasında anlaşmalar yapılabilmesi için işbirliği ve istişare çağrısında bulundu. Nükleer silah bulunduran devletlerin, bu bölgelerdeki tüm devletlere güvence sağlaması gerektiği vurgulandı. Orta Doğu'da, tüm kitle imha silahlarından arınmış bir bölgenin kurulmasına destek olunacağı kararı verildi.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Declaration of 13th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 25.02.2003, s.30-40.

4.2.5. Havana Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin On Dördüncü Zirve Konferansı, 11-16 Eylül 2006 tarihleri arasında Havana, Küba'da gerçekleşti. Konferansın amacı; yeni küresel sorunlar, Hareket'in kaygı duyduğu konular ve Hareket'e yöneltilen sorulara çözüm üretmektir. Hareket; bu konferansta da, adaletli ve barış dolu bir dünya için kurucu prensiplerine, ideallerine ve amaçlarına olan inancını teyit etti. Bundan önceki tüm Konferans ve Bakanlar Kurulu Toplantıları'nda alınan kararların onaylandığı ve geçerliliklerini koruduğu bildirildi.

Devlet Başkanları, silahsızlanma ve uluslararası güvenlik alanındaki mevcut zor ve karmaşık durum hakkında derin endişelerini dile getirdi. Bu bağlamda, nükleer silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusundaki mevcut çıkmazı tüm yönleriyle çözme çabalarının yenilenmesi yönünde çağrıda bulundular. Çok taraflılığı teşvik etme kararlılıklarını da bir kez daha dile getirdiler. Bu bağlamda, silahsızlanma ve yayılmanın önlenmesi konusunda çok taraflılığı teşvik eden Genel Kurul kararının kabul edilmesini memnuniyetle karşıladılar.

Nükleer silahların muhtemel kullanımları veya kullanım olasılığının yol açtığı, insanlığa karşı olan tehdidin altı çizildi. Nükleer silahsızlanma için yıllardır gösterilen çabaya rağmen, ilerleme hızı çok yavaştı. Nükleer Silah Devletleri'nin (NWS), bu konuda hiçbir ilerleme kaydetmemesi uluslararası alanda endişe yaratıyordu. Bu konuda acilen müzakereler başlatılmalıydı. Yeni nükleer silahların geliştirildiğine ilişkin endişeler de artmaya başlamıştı. Bu CTBT'nin ihlali anlamına geliyordu. Nükleer silahsızlanma alanındaki her adım, uluslararası barış ve güvenliği güçlendirmek adına önem taşıyordu.

Silahsızlanma konusunda tek müzakere sağlayan kuruluş olarak BM Silahsızlanma Komisyonu'nun (UNDC) önemi vurgulandı. Çalışmaları desteklenecek ve gereken siyasi irade ve esneklik gösterilecekti. Anti balistik füze

savunma sistemleriyle ilgili endişeler hala devam ediyordu. Bu konuyla alakalı olarak ayrı bir komisyon kurulması önerildi.

Tüm insanlığın uzayla ilgili merak ve barışçıl amaçlarla kullanılmasına yönelik ortak bir ilgisi vardı. Bu bağlamda uzayda gerçekleşecek bir silahlanma yarışının, uluslararası barış ve güvenlik için ciddi tehlike oluşturacağı düşünülüyordu. İkili ve çok taraflı olarak uzayla ilgili tüm anlaşmalara sıkı bir şekilde uyulmasının önemi vurgulandı. Ayrıca, silahsızlanma anlaşmalarının hazırlanması ve uygulanmasında çevresel normların dikkate alınması gerektiği hatırlatıldı.¹⁹⁷

4.2.6. Şarm El Şeyh Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin On Beşinci Zirve Konferansı, 11-16 Temmuz 2009 tarihleri arasında Şarm El Şeyh, Mısır'da gerçekleşti. Konferansın açılış konuşmasını, Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek yaptı. Hareket'e olan inancını ve bağlılığını yineledi. Hareket'in tüm kararlarının geçerliliğini korumaya devam ettiğini bildirdi.

Devlet Başkanları; bu zamana kadar yapılan tüm konferans ve konferans öncesi bakanların yaptıkları toplantılarda, silahsızlanma adına alınan tüm kararları yeniden onayladılar. Silahsızlanma ve uluslararası güvenlik alanındaki mevcut duruma ilişkin kaygılarını yinelediler. Bu bağlamda, nükleer silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasını önleme konusundaki mevcut çıkmazı tüm yönleriyle çözmek için yeniden çaba gösterme çağrısında bulundular. Büyümekte olan tek taraflılığa karşı güçlü bir endişe mevcuttu. Bu sebeple BM'nin çok taraflı çözümleri destekleniyordu. Çünkü çok taraflılık, silahsızlanma ve uluslararası güvenlik sorunlarına yönelik çözüm sağlayabiliyordu.

¹⁹⁷ Declaration of 14th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 16.09.2006, s.32-38.

Hareket; nükleer silahlanma, nükleer silahların yayılması ve kullanılmasına karşı tutumunu bu konferansta da sürdürdü. Önlemeye yönelik çabalarını devam ettireceğini bildirdi. Nükleer silahların varlığının ve olası kullanımının insanlık üzerinde büyük bir tehdit olduğunu yineledi. Nükleer silahsızlanmaya karşı ilerleme hızının yavaş olması ve NWS'nin ilerleme kaydetmemesi endişe veriyordu. Bu konuda yeni bir müzakere başlatılması konusunda Hareket'in tüm üyeleri hemfikirdi. NWS, nükleer silah olmayan bir dünya için çaba göstereceklerine dair açıklamalar yapmıştı fakat ortada hala somut bir eylem yoktu. Özellikle NATO'nun stratejik savunma bahanesiyle askeri ittifaklarını ve nükleer politikalarını sürdürmesi eleştirilere sebep oldu.

Nükleer silahların tamamen ortadan kaldırılabilmesi için aşamalı bir program üzerinde anlaşmaya varmak amacıyla, mümkün olan en erken tarihte bir uluslararası konferans yapılmalıydı. Nükleer silahların geliştirilmesi, üretilmesi, test edilmesi, stoklanması, devredilmesi, kullanılması yasaklanmalı ve imhası sağlanmalıydı. Çünkü nükleer silahlar tamamen ortadan kaldırılmadan, tehdit bitmiş sayılmazdı. CTBT'ye olan evrensel bağlılığa dikkat çekildi.

Uzayın barışçıl amaçlarla keşfedilmesi ve kullanılmasının tüm insanlığın ortak çıkarına olduğu bu konferansta da hatırlatıldı. Uzayda silah yerleşimi, kullanımı ve yarışının önüne geçilmeliydi. Bu durum uluslararası barış ve güvenlik için ciddi bir tehlike oluşturuyordu. İkili anlaşmalarda, uzay üzerine yapılan silahsızlanma anlaşmalarına ve uzayın kullanımına ilişkin yasal rejime sıkı bir şekilde uyulması gerekiyordu. Rusya ve Çin arasında oluşturulan, Silahların Uzaya Yerleştirilmesinin Önlenmesi konulu anlaşma taslağına dikkat çekildi ve incelendi.

Hareket, herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne karşı güç ve tehdit kullanımı konusunda yıllardır ilkeli bir tutuma sahipti. Bu bağlamda 6 Eylül 2007'de, İsrail'in Suriye nükleer tesisine yönelik saldırısı, BM Şartlarını açıkça ihlal ettiği

anlamına geliyordu ve Hareket tarafından kınandı. Suriye'nin bu konuda Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile işbirliği içinde çalışması ise memnuniyetle karşılandı.¹⁹⁸

4.2.7. Tahran Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin On Altıncı Zirve Konferansı, 26-31 Ağustos 2012 tarihleri arasında Tahran, İran İslam Cumhuriyeti'nde gerçekleşti.

Devlet Başkanları, silahsızlanma ve uluslararası güvenlik alanındaki mevcut zor ve karmaşık durumla ilgili endişelerini yinelemişlerdir. Bu bağlamda, nükleer silahsızlanma ve nükleer silahların yayılması konusundaki mevcut çıkmazı tüm yönleriyle çözmek için müzakere çağrısında bulunmuşlardır. Silahsızlanma ve silahların yayılmaması alanındaki müzakerelerin temel ilkesinin çok taraflı diplomasi olduğunu düşünüyorlardı. Hareket'in önceliği olan nükleer silahsızlanma konusundaki ilkeli tutumlarını sürdüreceklerini vurguladılar. Nükleer silahsızlanma konusundaki yavaş ilerleme ve NWS'nin yükümlülüklerini yerine getirmemesinin tüm dünyada endişe yarattığının altını çizdiler. CTBT'nin taahhüt ve yükümlülükleri ihlal ediliyordu.

Çok taraflı silahsızlanma konusunda en uzman müzakere kuruluşunun BM Silahsızlanma Komisyonu olduğunun altı çizildi. Komisyonun çalışmaları sürdükçe, Hareket'in desteği devam edecekti. Nükleer silahsızlanma konusu için de, ayrıca ve en yakın zamanda da geçici komite kurulmalıydı. 24 Eylül 2010'da yapılan Silahsızlanma Konferansı'nın kararları gözden geçirildi ve Silahsızlanma Konferansı'nın çalışmalarına devam etmesi kararı alındı. Bu konferansın en önemli cümlesi ise bu karardan sonra sarf edildi. *“Nükleer enerji herkes için, nükleer silah hiç kimse için değil.”*¹⁹⁹

¹⁹⁸ Declaration of 15th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 16.07.2009, s.39-45.

¹⁹⁹ Declaration of 16th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 31.08.2012, s.58.

BMGK'nın silahsızlanmaya yönelik dördüncü özel oturumunun toplanması için destek verildi. Henüz toplanmamış olması da endişe yaratmaktaydı. Toplantı için gerekli tüm mali ve teknik yardımın yapılacağı sözü verildi. Aktif katılım gösterileceği belirtildi.

Nükleer silahların tamamen ortadan kaldırılması, nükleer silah bulundurmeyen devletleri güvence altına almanın tek yoluydu. Fakat NWS bu konuda hiçbir ilerleme kaydetmemekle birlikte, güvence de vermiyordu. Yasal olarak bağlayıcı güvenceler olması gerekiyordu. Acil olarak daha somut ve pratik önlemler alınmalıydı.

Devlet Başkanları; silahsızlanmanın gelişmesi ve uluslararası güvenliğin güçlendirilmesine elverişli bir uluslararası iklim için anti balistik füze savunma sistemlerinin olumsuz etkileri ve uzayda silahlanma tehdidiyle ilgileniyorlardı. ABM Antlaşması'nın feshedilmesi, stratejik istikrar ve uzayda silahlanma yarışının önlenmesini zorlaştırıyordu. Silah yarışını tetikleyecek ve füze sistemlerinin gelişmesine yol açacak stratejik füze savunma sistemlerinin yerleştirilmesinin olumsuz sonuçları kaygı yaratıyordu.

Tüm insanlığın ortak çıkarı ve barışçıl amaçlar için uzayın keşfedilmesi ve kullanılması kabul edilmişti. Fakat bu keşifler sırasında bir silahlanma yarışının başlatılması yasaklanmıştı. Uzaya silah yerleştirmek veya kullanmak, uluslararası barış ve güvenlik için ciddi bir tehlikeydi. Uzaya ilişkin silahsızlanma anlaşmalarına ve mevcut yasal rejime sıkı bir şekilde uyulması gerektiği vurgulandı.

Devlet Başkanları; nükleer silahlar ve diğer tüm kitle imha silahlarından arınmış bölgenin, Orta Doğu'da kurulmasından yanaydı. Bölgede NPT'ye katılmayan tek ülke İsrail'di. İsrail'e nükleer silahlardan arınma çağrısı yapıldı. İsrail tüm dünya devletleri ve özellikle komşu ülkelerinin güvenliği için ciddi ve sürekli bir tehdit oluşturuyordu. Bölgede nükleer silahla bir istikrar ve hakimiyet sağlamaya çalıştığı düşünülüyordu. Bağlantısızlar Hareketi, bir devletin toprak bütünlüğüne

karşı güç ve tehdit kullanımına karşıydı. Bu sebeple, İsrail'in 6 Eylül 2007'de Suriye'ye yaptığı saldırıda BM Şartlarını açıkça ihlal ettiğinin altını çizdiler.²⁰⁰

4.2.8. Venezuela Zirve Bildirisi

Bağlantısızlar Hareketi'nin On Yedinci Zirve Konferansı, 17-18 Eylül 2016'da Margarita, Venezuela'da gerçekleşti. Bağlantısızlar Hareketi'nin gerçekleştirdiği son konferanstır. Bir sonraki konferansın Ekim 2019'da Azerbaycan'da yapılması kararlaştırılmıştır.

Devlet Başkanları, silahsızlanma ve uluslararası güvenlik alanındaki zor ve karmaşık durumla ilgili endişelerini bu konferansta da yinelediler. Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusundaki çıkmazı çözmek üzere tüm devletlere çağrıda bulundular. Herhangi bir nükleer silah patlaması; ölüm, yıkım, çevre, ekonomi ve diğer hayati kaynakları tehlikeye atabilecek sonuçlar doğurabilirdi. Bu ihtimal şimdiki nesli etkileyeceği gibi gelecek nesli de tehdit ediyordu. Tüm devletlerin uluslararası hukuka uyma zorunluluğu hatırlatıldı.

Çok taraflı diplomasinin silahsızlanma ve yayılmama alanındaki mutlak geçerliliğini teyit eden Devlet Başkanları, silahsızlanma ve yayılmama alanındaki müzakerelerin temel ilkesi olarak çok taraflılığı teşvik etme kararlılıklarını yineledi. Bazı devletlerin tek taraflılığa başvurusu konusundaki endişeler devam ediyordu. Bu bağlamda BM Şartlarına uygun olarak çok taraflı çözümlerin silahsızlanma ve uluslararası güvenlik sorunlarının tek yöntemi olduğunun altı çizildi.

Hareket'in yüksek önceliği, nükleer silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasını önleme konusundaki ilkeleriydi. Bu iki maddeye yönelik çabalar, eş zamanlı ve paralel olmalıydı. Nükleer silahların varlığı ve olası kullanımı insanlık üzerinde büyük bir tehditti. Nükleer silahsızlanma konusundaki karşı ilerleme çok

²⁰⁰ Declaration of 16th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, s.57-62.

yavaştı ve NWS hiçbir ilerleme kaydetmiyordu. Bu durum uluslararası alanda ciddi boyutlarda kaygı yaratıyordu. NWS, yasal yükümlülüklerini yerine getirme ve verdikleri taahhütleri uygulama konusunda uyarıldı. Daha fazla geciktirmeden, kapsamlı ve eksiksiz olarak nükleer silahsızlanma müzakereleri başlatılmalı ve sonuçlandırılmalıydı. Belarus, Kazakistan, Güney Afrika ve Ukrayna'nın nükleer silah bulundurmaya gönüllü olarak reddetmesi takdir edildi.

NWS'nin ve özellikle ABD'nin, askeri doktrinlerinde bulunan mevcut nükleer silahları iyileştirme ve yeni tipte nükleer silahla geliştirme hedeflerinin uluslararası hukuka aykırı olduğu belirtildi. CTBT ve NPT'de kabul edilen taahhütlere uyulmadığı da belirtildi. Nükleer silahsızlanma uluslararası barış ve güvenliği güçlendirmek için gerekiyordu.

Silahsızlanma Konferansı'nın, silahsızlanma konusundaki tek çok taraflı müzakere organı olmasının önemi vurgulandı. Silahsızlanma Konferansı'nda, nükleer silahların belirli bir zaman dilimi içinde tamamen ortadan kaldırılması için aşamalı ve kapsamlı bir nükleer silahlar anlaşması üzerine müzakerelerin başlatılması istendi.²⁰¹

²⁰¹ Declaration of 17th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement,, 18.09.2016, s.42-49.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, sömürge altındaki ülkeler bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardı. Bu bağımsızlık sürecinin Soğuk Savaş ile aynı döneme denk gelmesi; bağımsızlığını yeni kazanmış devletleri iki bloktan birinde olmaya zorlayan nedenlerden biriydi. Bu türden bir ikilem karşısında kalan bu devletler Üçüncü Dünya olarak bir araya gelmeye başladı. Bunun sonucu olarak; Yugoslavya lideri Tito, Hindistan lideri Nehru ve Mısır lideri Nasır, 1955 yılında Bandung Konferansı'nın düzenlenmesine öncülük ederek bağlantısızlığın temellerini attılar. Bu oluşum, gelişmemiş ve bağımsızlığını yeni kazanmış olan ülkelerin beklentilerini yeterince karşılıyordu. Bağlantısızlık bir blok değildi ve blok dışı kalarak bağımsız bir dış politika izleyebilmenin tek yoluydu.

Bandung Konferansı'nda Sukarno; Üçüncü Dünya'nın yıllara göre gelişimini anlatmak için 1927 yılında Brüksel'de toplanan Emperyalizm ve Sömürgecilik Karşıtı Cemiyet Konferansı ile Bandung Konferansı'nı karşılaştırdı. 30 yıl önce Üçüncü Dünya ülkelerinin buluşabilmelerinin tek yolu başka ülkelere seyahat etmekken, şimdi bağımsızlardı ve evlerindediler. Bandung Konferansı'nın Üçüncü Dünya ülkeleri için önemi büyüktür. Bandung, Bağlantısızlar Hareketi'nin ilk başarısıdır.

Bağlantısızlar Hareketi kurulduğu andan itibaren büyük bir yükselişe geçti. Bunda Soğuk Savaş'ın payı vardı fakat bağımsızlığına yeni kavuşan ülkelerin yeni bir arayış içinde olmalarının payı da azımsanamaz. Üye ülkelerin çoğunluğunun birbirine yakın sosyo-ekonomik ve politik yapıya sahip olması ise Hareket'in büyümesi ve daha çabuk kabullenilmesine katkı sağladı. Fakat Bağlantısızlar Hareketi bir ideoloji ya da dogma değildi. Sabit ya da statik bir felsefe değildi. Dinamik ve kendini gerçeğe göre uyarlamaya çalışan bir oluşumdur.

Bağlantısızlar Hareketi'nin en büyük başarılarından biri, geçmişin sömürge ülkelerinin artık eski sömürgeci ülkelerinden emir almayacaklarını ortaya koyması ve

bu ülkelerin uluslararası sorunları tartışma ve bu sorunlar hakkında ortak tasarılar hazırlama becerileri olduğunu göstermesiydi.²⁰² Böylece az gelişmiş, sömürge altındaki ülkelere cesaret vermiş oldu.

Bağlantısızlar Hareketi; toprak bütünlüğü, bağımsızlık, kendi kaderini tayin etme, insan hakları, kadın hakları, barış, çok taraflılık, silahsızlanma, devletlerin ekonomik özgürlüğü, halkların refahı vb. hedefleri için çalışan bir oluşum olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler için etkili bir birlik ortamı olmuştur. Sömürgeciliğe karşı ayaklanmayla başlayan Hareket, özgürlük ve küresel düzeyde siyasal eşitlik talepleriyle ses getirmiştir. BM, Bağlantısızlar Hareketi'nin bu taleplerini iletmediği ve esas etkinlik gösterdiği temel platform olmuştur.

Bağlantısızlar Hareketi'yle bir araya gelen az gelişmiş ülkelerin liderleri arasında ideolojik ve politik farklılıklar mevcut olmuştur. Yıllarca ortak hedef ve ilkelerin, farklılıklarının önünde tutulması için çaba gösterilmiştir. Ülkelerin en önemli ortak yanı sömürge geçmişleriydi. Sömürge altındaki tüm ülkelerin kurtarılacak, belli bir ekonomik, sosyal ve kültürel seviyeye getirilmesi ana hedef olarak belirlenmişti. Ortak paydalar oluşturmaya çalışan Sukarno; Bağlantısızlar Hareketi ve Üçüncü Dünya'nın birliğini oluşturacak temel noktaları şu şekilde açıklamıştı: *"Bizi birleştiren, hangi biçimi alırsa alsın, sömürgeciliğe karşı duyduğumuz ortak nefrettir. Bizi birleştiren, ırkçılığa karşı olan nefrettir. Bizi birleştiren, dünya barışını korumak ve güçlendirmek için sahip olduğumuz ortak kararlılığımızdır."*²⁰³ Üçüncü Dünya halklarını bir arada tutan şey ideoloji veya kültür değildi, emperyalizme karşı olan duruşlarıydı.

Hareket'in yapısı çok farklı ve karışık bir kalabalıktan oluşuyordu. Bu farklılıklar ideolojik yapı, sosyoekonomik yapı, inanç, kültür, coğrafi vb. durumlardan kaynaklanıyordu. Bu karışıklık ve çeşitlilik Hareket'in ideolojik olarak tutarlı ve birlik içinde bir duruş sergilemesini neredeyse imkânsız kılıyordu.²⁰⁴

²⁰² Prashad, *a.g.e.* s. 73.

²⁰³ Prashad, *a.g.e.* s. 63.

²⁰⁴ Prashad, *a.g.e.* s 150.

Küresel nükleer silahsızlanma ve BM'yi demokratikleştirme dışındaki meselelerde pek de uyum içinde hareket ettikleri söylenemezdi.

Bağlantısızlar Hareketi günümüz dünyasında çoğu insana ütopyik gelecek bir dünya düzeni özlemi içindeydi. Fakat sonuçlar her zaman istenilen gibi olmamıştır. İstedikleri dünya düzenini kurmak için yeterli siyasi ve maddi güce sahip olamamışlardır. Ayrıca; Tito, Nehru, Nasır, Castro gibi liderlerin hareket üzerindeki etkisinin azalması ve hayatlarını kaybettikten sonra tamamen bitmesiyle, hareket amaçlarına pek sadık kalmamıştır.

Bağlantısızlar Hareketi'ne üyelik ölçütleri, 1961'de düzenlenen ilk Belgrad Konferansı'nda ortaya konmuştur. Üye ülkelere bağımsız bir politika izlemeliydi. Ulusal bağımsızlık hareketini desteklemeliydi. Süper güç çatışmaları bağlamında ortaya çıkan uluslar arası askeri ittifaklara üye olmamalıydı. Üye ülke yabancı bir güce veya askeri üslere izin vermişse, bu üslere süper güç çatışmaları bağlamında izin vermemeliydi. Eski sömürge ülkelerde çok sayıda askeri üslere bulunan ABD ve İngiltere, tam da bu nedenle Bağlantısızlara düşmanca bir tavırla yaklaşıyordu. Her iki ülke de Hareket'e "tarafsızlık" adını vermişti ve tutumları oldukça sertti. Bu tavırlara nazaran SSCB'nin yaklaşımı daha ılımlıydı. Bu yaklaşımda Çin'in rolü büyüktü.²⁰⁵

Hareket'in ilk on yılında yakaladığı ivme, 1970'lerin sonunda yerini durağanlığa bırakmıştır. Bağlantısızlar Hareketi ekonomi konusunda, sosyal alanlarda olduğu kadar iyi olamamıştır. Dünyada yaşanan ekonomik krizler ve durgunluklar ilk olarak Üçüncü Dünya Ülkelerini etkilemiştir. Bu etkiler Hareket'e yansımış ve alınan kararların uygulama aşamasında zorluklar yaşanmaya başlanılmıştır. Bağlantısızlar Hareketi neredeyse her dönem yeni bir ekonomik işbirliği planı oluşturduysa da, çabaları hiçbir dönemde sonuç vermemiştir.

²⁰⁵ Prashad, *a.g.e.* s. 81-82.

*“Bağlantısızlığın bir diğer çelişkili ve garip yanı da, Çin, Küba, Vietnam, Laos, Kamboçya gibi komünist ülkelerle bugün Sovyet işgalinde bulunan Afganistan'ın da bağlantısızlara dahil olmasıdır. Buna mukabil, Suudi Arabistan gibi Amerika yanlısı bir ülke ile, Basra Körfezi ülkeleri de bağlantısızlara dahil bulunmaktadır.”*²⁰⁶ Bu çelişkiler, Bağlantısızlığın ciddiyetini çok zayıflatmıştır. Bunların kendi aralarında kuvvetli bir dayanışmadan söz etmek mümkün değildir. *“Böylece, Bağlantısızlık hareketi kendi içinde çelişkiler, çatışmalar ve anlaşmazlıklarla dolu olmasına rağmen, bloklar ve büyük devletler karşısında bir bütünlük göstermeye ve bloklara tesir etmeye çalışan bir garip milletlerarası politika hareketi olarak göze çarpmaktadır.”*²⁰⁷

Bağlantısızlar Hareketi'nin başarısının asıl sebebi kimi ülkelerin uluslararası politikada ortaya çıkan bloklaşmada Soğuk Savaş Dönemi'nde tarafsız kalmak istemeleriydi. Hareket, 1961'de ilk konferans yapıldığı andan itibaren büyük ilgi görmüştür. Bundan dolayı da Hareket, Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin aradıkları ve ihtiyaç duydukları bir oluşum görevi görmüştür. Her uluslararası oluşum gibi düşüşleri, yükselişleri, başarıları ve başarısızlıkları olmuştur. Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin bağımsızlıklarını kazanmaları ve bunların uluslararası ortamda tanınması ve silahsızlanma konusunda (kısmen) başarı sağlarken, ekonomi ve kalkınma konularında başarısızlığa uğramışlardır. Hareket'in ilkeleri ve kuralları olsa da, en büyük sorunu hiçbir zaman tutarlı bir ideolojisinin olmamasıdır. Ayrıca örgütsel bir yapıya sahip değildir. Günümüzde hala bu sorunun yansımaları görülmektedir. Katı kurallara rağmen ortak bir ideoloji yoktur. Bu sebeple; ilkeleri ve etkileri, dönemlere ve uluslararası ortamın durumuna göre farklılık göstermiştir.

Başlangıcından bu yana Hareket, dünya siyasetinde üye devletlerin büyük güçler arasındaki mücadelelerde piyon olmalarına neden olmayacak bağımsız bir yol yaratmaya çalışmıştır. Bu, tarihinin büyük bir kısmının iki süper güç arasındaki Soğuk Savaş'ın küresel geriliminden etkilenmesine neden olmuştur. Ancak Bağlantısızlar Hareketi'nin gündemindeki tek kritik konu Soğuk Savaş değildi.

²⁰⁶ Armaoğlu, a.g.e., s.322.

²⁰⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.323.

Hareketin uluslararası meselelere yaklaşımını etkileyen üç temel unsur vardı: Bağımsız yargı hakkı, emperyalizme ve neo-sömürgeciliğe karşı mücadele ve tüm büyük güçlerle ilişkilerde ılımlı tavır sergileme. Hareket aynı zamanda uluslararası ekonomik düzenin yeniden yapılanması için çalıştı. Bağlantısızlık, tüm halkların kendi kaderini tayinini ve eşitliğini, bireyin özgür gelişimini, toplumun ve ulusların ekonomik ve sosyal ilerlemesini temel amaçları haline getirdi.

Hareket gerçek anlamda dünyanın en yoksul ülkelerini temsil ediyordu. En az gelişmiş olarak sınıflandırılan bu ülkelerin yüzde sekseninden fazlası Bağlantısızlar Hareketi'ne üyeydi. Ödemeler dengesi açıklarından, gıda kıtlığından ve enflasyondan ciddi şekilde etkilenen ülkelerin çoğu Bağlantısızlar Hareketi'yle beraber hareket etmiştir. Gayri safi milli hasıla, ticaret şartları, endüstriyel durgunluk, gıda alımı, sağlık ve hizmet sunumu, yetişkin okuryazarlığı, nüfus artışı veya doğumlara bakıldığında, Bağlantısız ülkeler dünyanın dezavantajlı ülkeleri arasındadır.

Bağlantısızlar Hareketi'nin sömürgecilik, kendi kaderini tayin etme, insan hakları ve kalkınma konuları ile birlikte üzerinde yoğunlaştığı temel konulardan biri de silahsızlanma olmuştur. Silahsızlanma tartışması yalnızca Soğuk Savaş ile sınırlı değildi; bu, onlarca yıldır ayrıntılı olarak tartışılan bir konuydu. Bununla birlikte, o dönemde dünyadaki iki kutupluluk sorunları ve yeni nükleer silah endişesi ile Bağlantısız Devletler, uluslararası sistemdeki silah sorununu ele almayı gerekli görmüşlerdi. Bağlantısızlar Hareketi sayesinde silahsızlanma konusunda önemli gelişmeler ve sonuçlar elde edilmişti. Fakat, Hareket'in umduğu sonuç ile gerçekleşen sonuç aynı olmamıştır. Genel ve tam silahsızlanma, silahların komple yok edilmesi istekleriyle müzakerelerine başlanan anlaşmalar, genellikle belirli silahların imhası, stok sınırı belirleme gibi maddelerle sonuçlanmış; yani aslında elde edilen şey, "silahların sınırlandırılması" olmuştur. Bağlantısızlar Hareketi için silahsızlanma konusu büyük önem taşıyordu; barışçıl bir dünyayı silahların olmadığı bir dünya olarak gördüler ve bu nedenle, uluslararası sistemde silahları sınırlandırmak için yapılabilecek her türlü anlaşma için çabaladılar.

Bağlantısızlar Hareketi, silahsızlanma konusunda oluşturduğu gündemler ve harekete geçirdiği kamuoyu tepkisiyle, silahsızlanma anlaşmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Silahsızlanma anlaşmaları, siyasi çıkarlara ve liderlere göre farklılık gösterse de, Hareket desteğini hiçbir zaman geri çekmemiştir. Nihayetinde imzalanan silahları deneme, bulundurma, stoklama, kullanma, geliştirme anlaşmalarının arkasında Hareket'in gölgesini görmemiz mümkündür. Günümüzde birçoğu halen geçerliliğini sürdüren ve uluslararası güvenliği sağlayan bu anlaşmaların, Bağlantısızlar Hareketi'nin önemli bir başarı olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Soğuk Savaş sonrası dönemde etkinlikleri oldukça azalmışsa da, Soğuk Savaş döneminde silahsızlanma konusunda attıkları adımlar önemli ve gereklidir.

Hareket'in silahsızlanmaya karşı tutumu, ilk adım konferansı olan Bandung Konferansı'yla başlamıştı. Silahlanmanın giderek artması, insan yaşamının hiçe sayılması olarak tanımlanmıştı. Üçüncü Dünya'nın silahsızlanmayı savunduğunu ilan etmesi insanlığa ve uygarlığa karşı göreviydi. Silahsızlanma meselesi üzerine yapılan uzun tartışmalar sonunda, BM'ye ısrarcı çağrılarda bulunuldu. *"1953 yılındaki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, Hindistan'ın (ve Üçüncü Dünya'nın) girişimiyle dünyada yaşayan tüm insanların [yok olma] endişe ve korkusundan kurtulması, böylelikle yeniden inşaya ve kalkınmaya yönelik pozitif programlar için gereken yeni bir enerjinin ve kaynakların açığa çıkarılması için BM silahsızlanma Alt Komisyonu oluşturulmuştu."*²⁰⁸ Fakat bu komisyon pek işe yaramamış, yıllar sonra bile nükleer savaşa dair korkuları dindirememişti. Bağlantısız ülkelerin asıl kaygısı, olası bir çatışmada büyük devletler karşısında zayıf kalacaklarını bilmelerinden kaynaklanıyordu. Bu sebeple olabildiğince çaba gösterdiler.

Hareket'in ilk zamanlar silahsızlanma için yaptığı zorlamalar büyük güçler tarafından ciddiye alınmayınca, zorlamaların yerini ricalar almaya başladı. Nehru, Sukarno, Nkrumah ve Keita gibi liderler, büyük güçlere bizzat barış çağrısı götürdüler. Fakat Moskova ve Washington boş vaatlerde bulunup bildikleri yollarda gitmeye devam ediyordu. Bunun üzerine Hareket; BM üzerinden propagandalar

²⁰⁸ Prashad, *a.g.e.* s. 74-75.

yapmaya başladı. Önce BM'ye demokrasi getirecek ve sonra BM kararlarıyla büyük güçlere istediklerini yaptıracaklarına inanıyorlardı. Bağlantısızlar Hareketi'nin temel stratejik hamlesi, BM'nin tekrar demokratikleşmesi ve adaleti sağlayacak bir kurum olarak yeniden yaratılmasıydı. Bu çabaları özellikle 1960'lı yılların başından 1970'li yılların sonuna kadar, özellikle silahsızlanma açısından meyvelerini vermiştir. Hareket'in silahsızlanma konusundaki başarısı, birlik olarak hareket etmesi sayesinde gerçekleşmiştir. Farklılıklarına rağmen birlik olmaları ve seslerini duyurmak için olağanüstü çaba göstermeleri bu konuda onlara başarı sağlamıştır.

Hareket'in tüm üyeleri silahsızlanma karşıtı sayılmazdı. Gine ve Yeşil Burun'un Bağımsızlığı İçin Afrika Partisi kurucusu Amilcar Cabral silahlanma yanlısı bir konuşma yapmıştır: *“Emperyalizmi ona hakaretler haykırarak ortadan kaldıramayız. Bize göre emperyalizme karşı en iyi ve en kötü haykırış biçimi ne olursa olsun silaha sarılmak ve savaşmaktır.”*²⁰⁹ Ayrıca konferanslarda silahsızlanma için verilen tüm çabaya rağmen, bazı Bağlantısız ülkelerin silah istiflediğinin ortaya çıkması Hareket'e karşı güvenin bir miktar kırılmasına ve iki yüzlülükle suçlanmasına sebep olmuştur. Hareket'in en büyük destekçilerinden biri olan Çin'in nükleer silah geliştirmesi ve denemesi de Hareket'in ağır eleştirilere maruz kalmasına sebep oldu. Çin'e engel olmaya çalışıldı fakat başarılı olunamadı. *“1962 Çin-Hindistan Savaşı Bağlantısızlığın dinamiğinde ve dolayısıyla Üçüncü Dünya'nın siyasi platformunda trajik bir kesintiye sebep oldu. Üçüncü Dünya'da askeri harcamalar emperyal akışı tersine çevirip temel motivasyonu toplumsal eşitlik olan bir ulusal ekonomi yaratmaya yönelik iktisadi vaade zarar verir.”*²¹⁰

Bağlantısızlar Hareketi'nin Soğuk Savaş dönemindeki ruhu oldukça etkili ve önemliydi. *“Sömürgeleştirilmiş dünya artık ayağa kalkmış, Birinci ve İkinci Dünya'nın tamamlayıcısı olarak değil, başlı başına bir oyuncu olarak uluslararası ilişkiler içinde hak ettiği yeri talep ediyordu.”*²¹¹ Bu etkiye ilk zamanlarda “Bandung Ruhü” adı verilmişti. Bandung Ruhü 1950'lerde anlamlı ve coşkuluydu fakat 1990'lı

²⁰⁹ Prashad, a.g.e. s. 163.

²¹⁰ Prashad, a.g.e. s. 240-241.

²¹¹ Prashad, a.g.e. s. 85.

yıllara gelindiğinde bir balon gibi sönmüştü. BM'nin Bağlantısızlar Hareketi için bir zamanlar olacağını hayal ettiği yerde olmaktan oldukça uzaktı.

1983'te gerçekleşen Yeni Delhi Konferansı'nda Fidel Castro, göz ardı edilemeyecek borç krizinden ve bu krizin Üçüncü Dünya'nın sonu olduğundan korktuğunu belirtti. Bu konferans ile açıkça anlaşıldı ki, Bağlantısız olmak artık otuz yıl önceki anlamını taşııyordu. Ortak bir ideolojilerinin olmaması, Castro ve Rojaratnam arasındaki anlaşmazlıklar ve arada kalan devletler, Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomilerinin çökmeye başlaması, silahlanmaya devam eden ülkeler ve Hareket'in ilkelerinin küreselleşmeye ayak uydurmaya izin vermemesi gibi sebepler, Hareket'in başarısız olmasına neden oldu. Bu konferansla birlikte, iki kutuplu Soğuk Savaş'ta dünyanın siyasi manipülasyonuna son vermek için yaratılmış güçlü siyasi birlik olan Bağlantısızlar Hareketi'nin artık tükenme dönemine geçtiği anlaşılmış ve kabullenilmişti.²¹²

1991'de Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, Bağlantısızlar Hareketi'nin ortaya çıkış nedeni tamamen elinden alınmış oldu. Uluslararası alanda önemini kaybettiği düşünüldü. Hareket, bu dönemden itibaren düşüşe geçmeye başladı. Küreselleşme, Bağlantısızlar Hareketi ilkeleriyle çelişiyor ve ilkeleri anlamsız kılıyordu. *"Bağlantısızlar Hareketi, uluslararası ilişkileri güç siyaseti ya da ulusal çıkarlardan ziyade ahlak üzerine kurmuştu."*²¹³ Örneğin; barış içinde bir arada yaşama ilkesini Üçüncü Dünya ülkelerinin benimsemesini sağladı. Fakat devletlerin hedeflerini, bölgesel özelemlerini değiştirmeye ve gerçekleştirmeye gücü yetmedi. Böylece hareket, Küreselleşme sürecine ayak uyduramadı. Hareket'in tüm adımları iki kutuplu sisteme göre oluşturulmuştu. İki kutuplu sistemin bitişiyle Hareket'in amaçlarının ve ilkelerinin çoğu bir boşluğa düşmüş oldu.

Günümüzde hemen hemen her ülke terör tehdidiyle karşı karşıya bulunmaktadır.. Bağlantısızlar Hareketi, başlangıcından beri sürekli barış ve nükleer silahsızlanma için çaba göstermiştir. Her zaman silahsızlanmanın insanlığın hayatta

²¹² Prashad, *a.g.e.* s. 298.

²¹³ Prashad, *a.g.e.* s. 143.

kalmasıyla yakından ilişkili olduğunu iddia etmiştir. Dini fanatizmin yükselişi, etnik milliyetçilik ve iç çatışmalar bugün dünyanın karşı karşıya olduğu diğer önemli sorunlardır. Hareket, dünyanın dikkatini mevcut sorunlara çekmede etkili bir rol oynayabileceğini düşünmüştür. Hareket, konferanslarında bu tür pek çok konuya vurgu yapmış, ancak sesini duyurmakta pek başarılı olamamıştır. Hareket'in toplantı ve konferansları halen aktif olarak devam etmektedir. Fakat konferanslarda uluslararası durum değerlendirmesi yapılmasından öteye geçilememektedir.

Bağlantısızlar Hareketi, amacına ulaşmak için daha kuvvetli çalışmalıdır. Hareket, mevcut durumda birçok zorlukla karşı karşıyadır. Uluslararası bir hareket olan Bağlantısızlığın bazı eksiklikleri olabilir ancak dış politika olarak büyük bir değeri vardır ve her zaman büyük önem taşıyacaktır. Nitekim geçen yıllar içinde Hareket'in özellikle silahsızlanma konusunda elde etmiş olduğu başarılar da bunu kanıtlayacak niteliktedir.

KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA

Kitaplar ve Makaleler

Arı, Tayyar, “Morton A. Kaplan ve Uluslararası Politikada Sistem Yaklaşımı”, *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1-2, 1990.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, 25. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul.

Arnold, Guy, *The Third World Hand Book*, London, 1994.

Aslan, Zeki Mesud, *Silahsızlanma Problemi*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953; Aktaran: Reshetnikova, Valentina, "1960'lardan Bu Yana Nükleer Silahsızlanma Alanında Yaşanan Gelişmeler", Ankara, 2008.

Ayman, Gülden, *Konvansiyonel Kuvvetlerin Denetimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1994.

Canbolat, İbrahim S., *Gelişmekte Olan Ülkeler*, Alfa Aktüel Kitabevi, 2003, İstanbul.

Davutoğlu, Ahmet, *Küresel Bunalım*, İstanbul, Küre Yayınları, 2002.

Dedeoğlu, Beril, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Yenyüzyıl Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, 2014.

Durkalec, Jacek, "Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması Elli Yaşında: Bir Orta Yaş Krizi", *NATO Dergisi*, 29.06.2018.

Emel, Emre, “‘Türkiye’nin Bandung Konferansında Asya-Afrika Ülkelerine İhaneti’”, Bandung’tan 50 Yıl Sonra’, *Özgür Üniversite Forumu*, No:29, Ankara, 2005.

Endonezya Başkanı Sukarno’nın Bandung Konferansı Açış Konuşması 18 Nisan 1955, Bandung’tan 50 Yıl Sonra, *Özgür Üniversite Forumu*, No:29, Ankara, 2005.

Gaddis, John Lewis, *Soğuk Savaş-Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek*, Çev: Dilek Cenkçiler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

Gaiser, Laris - Kovac, Igor, "From Bipolarity to Bipolarity: International Relations Repeating Again", *Journal of Global Policy and Governance*, No:1, 2012.

Gözaydın, Semin, *Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Alanda Tehdit Algulamaları*, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Güney, Ateşoğlu Nurşin, “Nato Nükleer Caydırıcılığı ve INF Antlaşması, Dünü ve Bugünüyle”, *Toplum ve Ekonomi*, Sayı 5, Eylül 1993.

Güvenç, Serhat, "11 Eylül Sonrasında Dünya: Ulus Devlet, Küreselleşme ve Terörizm”, *Görüş Dergisi*, Kasım 2011.

Davis, Peter E. “The Non-Aligned Movement: A Struggle for Global Relevance”, 2011.

Hasgüler, Mehmet, *Bağlantısızlar Hareketi: Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 1998.

Hobson, Richmond, "Disarmament", *American Society of International Law*, Vol. 2, No. 4, October 1998.

Huntington, Samuel P., "The Lonely Superpower", *Foreign Affairs*, No:2, 1999.

İnal, Tibet, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti Farklılığı ve Dış Politikaya Yansıması, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü T.C. Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Kamil, İbrahim, “Soğuk Savaş Sırasında Balkan Devletleri (1945-1990)”, *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar(1990-2015)*, Der: İbrahim Kamil, Nobel Yayınevi, Ankara, 2018.

Kaplan, Morton A., *System and Process in International Politics*, New York: John Wiley and Sons, 1957.

Kavuncu, Sibel, “Nükleer Silahsızlanma Yolunda START Süreci”, *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 8, 2013.

Maç, Nazlı, “İki-Kutuplu Sistem Sonrası ABD-Rusya Federasyonu İlişkileri Bağlamında Uluslararası Sistem Analizi,” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004.

Oran, Baskın, *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği-Kara Afrika Modeli*, Ankara, 1997.

Özlem, Kader, “Bağlantısızlar Hareketi ve 77’ler Grubuna İlişkin Kavramsal, Tarihsel ve Güncel Bir Bakış”, Turansam Stratejik Araştırmalar Merkezi, 17.12.2008.

Özmen, Deniz, *Bağlantısızlar Hareketinin Tarihsel Gelişimi İçinde Yugoslavya'nın Yeri: Josip Broz Tito Dönemi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 1992.

Özyaşar, Erhan, “Bandung Konferansı (Bağlantısızlar Bloğu)’nın, ABD-Sovyet Rusya’nın Bölge Politikalarına Etkisi”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2018.

Poonkham, Jittipat, "Detente Studies in Cold War International History", *Journal of International Affairs*, No:3, 2016.

Prashad, Vijay, *Esmer Milletler: Halkların Üçüncü Dünya Tarihi*, Çev: Sümer, Çağdaş-Erdoğan, Senem, Yordam Kitap, 2016.

Rosolutions of the Third Conference of Non-Aligned States-Lusaka September 1970: With Selected Conference Statements and Comments, *The South African Institute of International Affairs*, Johannesburg, 1971.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.

Sever, Ayşegül, "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:52, Sayı:1, 1997, s. 648.

Sondül, Emine, *Az Gelişmiş Ülkelerin Dünya Politikasındaki Rolü: Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrasının Karşılaştırmalı Analizi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005.

Sönmezoğlu, Faruk, "Bağılantısız Üçüncü Dünya'dan Çevre Ülkelerine", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:41, Ekim 2009.

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 2013.

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 5. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2012.

Summit Declarations of Non-Aligned Movement (1961-2009), *Institute of Foreign Affairs, IFA*, Kathmandu, 2011.

Summit Declarations of Non-Aligned Movement (1961-2009), *Institute of Foreign Affairs, IFA*, Kathmandu, 2011.

Suri, Jeremi, *Power and Protest: Global Revolution and the Rise of Detente*, Harvard University Press, Cambridge, 2003.

Yılmaz, Muzaffer Ercan, *Savaş ve Uluslararası Sistem*, Dora Yayınları, Bursa, 2013.

İnternet Kaynakları

“Non-Aligned Movement (NAM)”, <http://www.nambaku.org/about/> (E.T.: 01.07.2019).

11 Eylül Saldırılarının Uluslararası Sisteme Etkileri, 21.05.2015, www.tuicakademi.org/11-eylul-2001-saldirilarinin-uluslararasi-sisteme-etkileri/ (E.T.: 19.07.2018).

Aras, Bülent, "11 Eylül, Dünya Siyaseti ve Afrika". <http://www.tasamafrika.org/pdf/yayinlar/21-BARAS.pdf> (E.T.: 20.07.2018).

Bohlen, Avis, "Arms Control in the Cold War", 2009, www.fpri.org/article/2009/05/arms-control-in-the-cold-war/ (E.T.: 10.09.2018).

Emeklier, Bilgehan, "Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası Sistemin Analizi", 2010. <http://www.bilgesam.org/incele/1901/-soguk-savas-sonrasi-uluslararasi-sistem-in-analizi/#.W7r7fXszbIU> (E.T: 20.07.2018).

Gartner, Heinz, "Deterrence, Disarmament and Arms Control, 2014. <https://link.springer.com/article/10.1057/ip.2014.30> (E.T.:12.09.2018).

Kent, John, “Cold War and the Periphery”, London School of Economics, 2006, <https://www.history.ac.uk/ihr/Focus/cold/articles/kent.html> (E.T.: 26.05.2018).

Kimball, Daryl G. - Kingston, Reif, “The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty at a Glance”, Ağustos 2019. <https://www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty> (E.T.: 24.12.19)

Kimball, Daryl G., "The Chemical Weapons Convention (CWC) at a Glance", 2018, <https://www.armscontrol.org/factsheets/cwcglance> (E.T.:26.01.2019).

Kirby, Dianne - Mahadeo, Michael, “Superpowers and Periphery: a Religious Perspective”, Universty of Ulster, 2006, . <https://www.history.ac.uk/ihr/Focus/cold/articles/kirby.html#2> (E.T.: 28.05.2018).

Llewellyn, Jennifer ,“Detente”, 03.10.2018, www.alphahistory.com/coldwar/detente (E.T.: 01.06.2018).

NY Times, 16.08.1976, s.1. www.nytimes.com/1976/08/16/archives/colombo-meeting-of-third-world-is-opening-today-4day-parley-will.html (E.T.: 25.05.2019).

Öneş, Gözde, “Tek Kutuplu Dünya Düzeni ve Küreselleşmenin Birlikteliği”, 14.11.2016. <http://www.tuicakademi.org/tek-kutuplu-dunya-duzeni-kuresellesmenin-birlikteligi/>

Özcan, Adem Alper, “Soğuk Savaş Dönemi: Başlangıcı, Gelişimi, Sonu”. https://www.academia.edu/13723063/So%C4%9Fuk_Sava%C5%9F_D%C3%B6nemi_Ba%C5%9Flang%C4%B1c%C4%B1_Geli%C5%9Fimi_Sonu (E.T.:01.02.2020)

Perlstein, Rick, “Watergate Scandal”, 2009. <https://www.history.com/topics/1970s/watergate> (E.T.:15.05.2020)

Suri, Jeremi, “The World the Superpowers Made”, University of Wisconsin, 2003, <https://www.history.ac.uk/ihr/Focus/cold/articles/suri.html> (E.T.: 26.05.2018).

Şanlı, Ceyda Ceren, "11 Eylül Saldırılarının Uluslararası Sisteme Etkileri", 2015, [The Editors of Encyclopaedia Britannica, "Antarctic Treaty". https://www.britannica.com/event/Antarctic-Treaty](https://www.britannica.com/event/Antarctic-Treaty) (E.T.: 16.01.2019).

The Editors of Encyclopaedia Britannica, "Strategic Arms Limitation Talks", 1998, <https://www.britannica.com/event/Strategic-Arms-Limitation-Talks> (E.T.:15.12.2018).

Treaty Between The United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on Strategic Offensive Reductions (START I)", 2011, <https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/treaties-between-united-states-america-and-union-soviet-socialist-republics-strategic-offensive-reductions-start-i-start-ii/> , (E.T.:22.12.2018).

Ziegler, Claire, "The International System and the Soviet Union", 2008, <https://claireandllyca.wordpress.com/tag/bipolar-system/> (E.T.:16.06.2018)

Uluslararası Antlaşma ve Sözleşmeler

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Sonuç Belgesi-Helsinki Belgesi, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, [https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/374d2--Avrupa-Guvenlik-ve-Isbirligi-Konferansi-Sonuc-Bildirgesi-\(Helsinki-Belgesi\).pdf](https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/374d2--Avrupa-Guvenlik-ve-Isbirligi-Konferansi-Sonuc-Bildirgesi-(Helsinki-Belgesi).pdf) (E.T.:02.06.2018).

Antarctic Treaty, <https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/antarctic-treaty/> (E.T.: 15.01.2019).

Joint US-Soviet statement of 24 November 1974 (Vladivostok Agreement), <http://www.atomicarchive.com/Treaties/Treaty23.shtml> (E.T.:10.01.2019).

NATO and the INF Treaty, 2 Ağustos 2019. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_166100.htm (E.T.: 24.12.19)

Nuclear Test Ban Treaty, <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/jfk-in-history/nuclear-test-ban-treaty> (E.T.: 28.01.2019).

Strategic Arms Limitation Talks (SALT I), <https://fas.org/nuke/control/salt1/intro.htm> (E.T.:21.12.2018).

Strategic Arms Limitation Talks (SALT II), <https://fas.org/nuke/control/salt2/intro.htm> , (E.T.:22.12.2018).

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Antlaşma (NPT)" , http://www.taek.gov.tr/attachments/134_npt_tr.pdf (E.T.: 22.01.2019).

U.S. Department of State, " Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies", <https://www.state.gov/t/isn/5181.htm> (E.T.: 20.01.2019).

U.S. Department of State, "Agreement Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Prevention of Nuclear War", <https://www.state.gov/t/isn/5186.htm> (E.T.: 02.01.2019).

U.S. Department of State, "Antarctic Treaty", <https://www.state.gov/t/avc/trty/193967.htm> (E.T.: 15.01.2019).

U.S. Department of State, "Treaty Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Underground Nuclear Weapon Tests (and Protocol Thereto) (TTBT)", <https://www.state.gov/t/isn/5204.htm> (E.T.: 07.01.2019).

U.S. Department of State, "Treaty Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Underground Nuclear Weapon Tests (and Protocol Thereto) (TTBT)", <https://www.state.gov/t/isn/5204.htm> (E.T.:07.01.2019)

United Nations Office For Disarmament Affairs, " Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)", <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/> (E.T.: 22.01.2019).

The Lusaka Declaration of the Commonwealth on Racism and Racial Prejudice”, Issued at the Commonwealth Heads of Government Meeting, Lusaka, Zambiya, 1979.

Bağlantısızlar Hareketi Zirve Bildirileri

Declaration of 10th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 06.06.1992, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 11th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 20.10.1995, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 12th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 03.09.1998, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 13th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 25.02.2003, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 14th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 16.09.2006, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 15th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 16.07.2009, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 16th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 31.08.2012, <http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/>

[documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents](http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents) , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 17th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 18.09.2016, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 1st Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 06.09.1961, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 2nd Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 10.10.1964, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 3th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 10.09.1970, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 4th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 09.09.1973, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 5th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 19.08.1976, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 6th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 09.09.1979, <http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/>

[documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents](http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents) , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 12.03.1983, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 8th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 06.09.1986, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents, (E.T.: 01.06.2019).

Declaration of 9th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 07.09.1989, http://cns.miis.edu/nam/index.php/site/documents?forum_id=5&forum_name=NAM+Summits&doctype_id=7&doctype_name=Official+Documents , (E.T.: 01.06.2019).